

Gandhara

Gandhara przetrwała wiele podbojów w okresie starożytnym i średniowiecznym. Znajdowało się na Jedwabnym Szlaku na obszarze, który jest obecnie wschodnim Afganistanem i północno-zachodnią częścią Pakistanu. Gandhara była prężnym ośrodkiem handlu i kultury między VI w. p.n.e. i XI wiek n.e. W tekstach buddyjskich i hinduskich Gandhara jest opisana jako leżąca wzdłuż Uttarapatha (północnej ścieżki) łączącej główną drogę biegnącą wzdłuż rzeki Ganges i dalej na wschód przez Pendżab i dolinę Taxila do Baktirii. W indyjskim eposie Mahabharata królowie Gandhary są wymienieni jako sojusznicy Kurawów w ich wojnach z Panduwami. Grecki historyk Herodot nazwał ten region Paktuike i wymienia go jako jedną z 20 prowincji imperium perskiego. W czasach imperium perskiego, pod koniec panowania Cyrusa II (558-530 p.n.e.) i Dariusza I (521-486 p.n.e.), Gandhara był częścią siódmej satrapii. To pod kontrolą Achemenidów (mniej więcej między 530 a 380 r. n.e.) administracja rządu została zorganizowana, dopasowując się do systemu perskiego. Po 380 p.n.e. seria małych królestw powstała w regionie aż do inwazji Aleksandra Wielkiego w 327 p.n.e. Kontrola Aleksandra nad tym obszarem była krótkotrwała. Imperium Mauryan zostało wystrzelone z Gandhary. Założyciel Chandragupta II (322-298 p.n.e.) był młodzieńcem mieszkającym w Taxila podczas podboju Aleksandra. Po udanym ataku na królestwo Magadha, Chandragupta pokonał Greków Selucydów w 305 p.n.e. i został władcą większości Indii. Przez następne 150 lat Gandhara była częścią Imperium Mauryjskiego. Wielki mauretański władca Aśoka, żyjący w latach 304-232 p.n.e., był we wczesnej karierze namiestnikiem Gandhary. Pod rządami Aśoki buddyzm zaczął rozkwitać w regionie. Po upadku Maurów, około 185 r. p.n.e., Demetriusz, król Baktirii, najechał Gandharę, ale nie zajmował jej długo. Panowanie króla Gandhary, Menandera, który rządził z miast Taksila i Sagala do 140 roku p.n.e., oznaczało krótki okres niepodległości. Po tym okresie królestwo znalazło się pod wpływem Saków, a na początku naszej ery Partów. Za Partów idee kulturowe i artystyczne Greków zostały sprowadzone do ośrodków edukacji i handlu. Słynna szkoła artystyczna Gandhara zaczęła stosować greckie konwencje do postaci buddyjskich. Artyści z Gandhary jako pierwsi przedstawili Buddę w ludzkiej postaci. Ich nacisk kładziono zarówno na realizm, jak i idealne piękno ludzkiej postaci. Podczas gdy wspaniałe dzieła sztuki z lat 50 p.n.e. do 400 n.e. przetrwały, prawdopodobnie najbardziej rozpoznawalnym jest Poszczyły Budda, który przedstawia medytującego Buddę, którego kości są dosłownie odłonięte z powodu głodu. Złoty wiek Gandhary przypadł na okres rządów Kuszan. Z tej epoki przetrwały niezliczone pozostałości klasztorów buddyjskich, duże posągi i różne buddyjskie stupy. Kuszeński monarcha Kanishka (128-151 n.e.) rządził swoim królestwem z Peszawaru w Gandharze. Imperium rozciągało się od południowych Indii do granicy z Chinami Han. Z Peszawaru buddyjska kultura, religia i sztuka rozprzestrzeniły się na Daleki Wschód. Po 241 n.e. Gandhara została wasalem Sassanian. Do V wieku pozostawał ośrodkiem kultury, działalności artystycznej i handlu. Okres ten charakteryzował się produkcją gigantycznych posągów Buddy, które zostały wyrzeźbione w zboczach gór i innych dużych posągów, które zostały umieszczone w klasztorach. W połowie V wieku Hunowie najechali Gandharę i kultura weszła w okres upadku. Buddyzm podupadł, a niektóre praktyki hinduizmu powróciły. Sasanidzi wypędzili Hunów w połowie VI wieku. Chociaż imperium Sasanidów znalazło się pod kontrolą islamu po 644 r., Arabowie wydawali się nie interesować Gandharą. Buddyzm trwał tam pod panowaniem tureckim aż do podboju tego obszaru przez Hindushahi około 870 roku. Stolica Hindushahi została przeniesiona do Udabhandapura w Gand, a królestwo ponownie prosperowało, przynajmniej przez wczesną część średniowiecza. Około 1021 roku region został przejęty przez przywódców muzułmańskich, a królestwo Gandhara zostało wchłonięte przez świat islamu. Archeolodzy brytyjscy ponownie zainteresowali się historią regionu w połowie XIX wieku.

Ganjin

(688–763 n.e.) mnich buddyjski

Ganjin udał się do Japonii, aby szerzyć wiarę buddyjską. Urodził się w chińskim hrabstwie Jiangyin w Guangling (Yangzhou, Jiangsu). Jego imię po chińsku to Jianzhenis (Chien-chen); Ganjin to japońska wersja. Wstąpił do buddyjskiej świątyni Daming w wieku 14 lat. Studiował w Chang'an (Ch'ang-an) przez sześć lat, zaczynając w wieku 20 lat. Następnie wrócił do Świątyni Daming, gdzie ostatecznie został opatem świątyni. Szkolił się również w medycynie i otworzył szpital Beitian Court w Daming Temple. W 732 n.e. rząd japoński wysłał emisariusza do Chin, w tym dwóch księży szukających przekąznika wskazań, który miałby przybyć do Japonii. W 742 spotkali się z Ganjinem i jego zwolennikami. Żaden z wyznawców Ganjina nie chciał iść, więc zdecydował się pójść sam. Przeprawa z Chin do Japonii przez Morze Wschodniocchińskie była niebezpieczna i minęło sześć prób, zanim Ganjin dotarł do Japonii w 753 roku. Podczas piątej próby stracił wzrok. Ganjin został powitany w stolicy Japonii w 754 roku. Tego lata przed Wielką Salą Buddy w Todai-ji odbyła się ceremonia, podczas której emerytowany cesarz Shomu, cesarzowa wdowa Komyo, panująca cesarzowa Koken i 440 duchownych otrzymało wskazania. Wydano rozkaz budowy sali wskazań i pomieszczeń mieszkalnych dla Ganjina. Przybycie Ganjina do Japonii przywróciło przekaz wskazania w Japonii w kierunku bardziej ortodoksyjnego sposobu robienia tego. W 756 Ganjin został powołany do biura duchowieństwa, które kontrolowało wydawanie zaświadczeń o święceniach. Japończycy uważali ochronę narodu za część misji kleru. Japoński rząd oczekiwał, że kapłani będą działać na rzecz dobrobytu narodu. Fakt, że Ganjin, który był Chińczykiem, został powołany do biura, mówi wiele o jego umiejętnościach i poziomie zrozumienia religii buddyjskiej. Ganjin zrezygnował z biura w 758 i wrócił do szkolenia księży. Ganjin nauczał aż do swojej śmierci 22 czerwca 763 roku. Uważany jest za jednego z ojców założycieli medycyny chińsko-japońskiej.

Galia

W czasach rzymskich terminem Galia określano dwa miejsca: Galię Przedalpejską, która była północną częścią Italii okupowaną przez plemiona celtyckie, oraz Galię Zaalpejską, obszar obejmujący współczesną Francję i niektóre okolice, zamieszkały również przez Celtów. Chociaż plemiona celtyckie w obu regionach miały wiele wspólnego pod względem zwyczajów i religii, historie obu obszarów były bardzo różne. Obie grupy mają swoje korzenie w epoce brązu, a wiele ich broni i ozdób jest wykonanych z brązu. Niektórzy postrzegali ich jako potomków Scytów, ale jest to w dużej mierze oparte na ich wczesnych pracach metalowych. W okresie znanym jako „kultura La Tène” już od 500 roku p.n.e. zaczęto używać żelaza. Oprócz dwóch części Cesarstwa Rzymskiego, formalnie znanych jako Galia, Celtowie pochodzenia galijskiego migrowali do innych części Europy, osiedlając się na Wyspach Brytyjskich, zachodniej Hiszpanii i Portugalii, a także przez środkowe Niemcy, Austrię, Węgry, Rumunię, a nawet części współczesnej Bułgarii. Od VI wieku p.n.e. istnieją archeologiczne dowody osadnictwa etruskiego i tylko Celtów zaczęli przybywać na te tereny w V i IV wieku p.n.e. Ci Celtowie okupowali Piemont i Lombardię i żyli ramię w ramię z Etruskami, o czym świadczą celtyckie i etruskie groby znalezione na tych samych cmentarzach. Według Liwiusza, kiedy Galowie przybyli do północnych Włoch, założyli 12 miast po obu stronach Apeninów, a następnie kolejne 12 dalej na południe. Na tereny na północ od Rzymu przenieśli się za panowania Tarquiniusza Priscusa, który był królem Rzymu od 616 do 578 p.n.e., a jedno plemię zwane Insubami założyło swoją siedzibę w regionie wokół Mediolanum (dzisiejszy Mediolan). Kolejne plemiona - Cenomani, Libui, Salui, Boii, Lingones i Senonowie - migrowały następnie do północnych Włoch. Ostatnie plemię osiedliło się w dolinie Padu i zamiast siłą wypędzić Etrusków, zasymilowało się z nimi, stopniowo przejmując region i niszcząc etruską tożsamość kulturową.

GALOWIE ATAKUJĄ RZYM

W 386 p.n.e. Galowie byli wystarczająco silni, aby zaatakować Rzym. Splądrowali miasto, ale w słynnej opowieści Rzymianie utrzymali się w cytadeli, błagając o pomoc mieszkańców pobliskiego miasta Veii,

oddalonego o 12 mil. Istniała tajna droga do i z cytadeli, a Liwiusz przypuszczał, że to postaniec, którego obserwowano lub za którym podążano, pokazał Galom tajną drogę do cytadeli. Pewnej nocy Galowie po cichu wspięli się na zbocze wzgórza do cytadeli, ale gęsi trzymane na cześć bogini Junony zaskrzeczały, gdy zauważył Galów, co zaalarmowało Rzymian, którym udało się odpędzić Galów. Chociaż Galowie ponownie zaatakowali Rzymian w IV i III wieku p.n.e., Rzymianie zdołali sprzymierzyć się z pobliskimi miastami i pokonać je w wielkiej bitwie pod Telamon w 225 p.n.e. Aby zapewnić, że Galowie nie będą już zagrożeniem dla Rzymu, Rzymianie rozpoczęli masową wojnę przeciwko Galom. Po trzech latach zaciekłych walk Rzymianie zdobyli Mediolanum w 222 p.n.e. Ich wysiłki przeciwko Galom zostały zatrzymane, gdy kartagiński generał Hannibal zdecydował się zaatakować Rzym w 219 p.n.e. Przekraczając Alpy do Italii w 218 roku p.n.e. zdobył poparcie wielu Galów w północnych Włoszech, co pomogło mu uzupełnić siły i zaopatrzyć armię. Chociaż armie Hannibala pokonały Rzymian w czterech bitwach, nigdy nie udało im się zdobyć Rzymu, a w 203 p.n.e. Hannibal został wezwany do Afryki Północnej, gdzie pokonali go Rzymianie. Po wojnie społecznej 91-89 p.n.e. Rzymianie postanowili utworzyć kolonię Galii Przedalpejskiej, z południową granicą nad rzeką Rubikon. Wszyscy osadnicy rzymscy, którzy tam mieszkali, pozostali obywatelami rzymskimi, ale pozostałym nadano „prawa łacińskie” i wielu nie podobało się to, że utrzymywali niższy status aż do 49 roku p.n.e. kiedy Juliusz Cezar uczynił ich obywatelami rzymskimi. Dwa lata po śmierci Cezara jego następca Oktawian (późniejszy cesarz August Cezar) formalnie włączył całą Galię Przedalpejską do Italii. August podzielił ją później na cztery okręgi administracyjne. W tym czasie wpływy celtyckie w dużej mierze zniknęły z tego obszaru, a większość ludzi mówiła po łacinie. Geograf Strabon opisał, że był to jeden z najbogatszych regionów rolniczych Cesarstwa Rzymskiego, a jego mieszkańcy pozostali lojalni wobec Rzymu, pomagając w tworzeniu Włoch w XIX wieku.

GALIA ZAALPEJSKA

Rzymianie mieli podobne doświadczenia z Galią Zaalpejską, choć jej podbój nastąpił znacznie później niż Galii Przedalpejskiej. Galia Zaalpejska obejmuje znaczną część obszaru dzisiejszej Francji, a także Belgię i część Niemiec. Kanał La Manche na północy, Alpy na południowym wschodzie i Pireneje na południowym zachodzie wyznaczały jego granice. Przed okupacją rzymską obszar ten był luźną konfederacją plemion celtyckich. Wzdłuż południowego wybrzeża Galii znajdowały się greckie kolonie, z których najważniejszym portem była Massalia (dzisiejsza Marsylia), założona przez Fenicjan około 600 roku p.n.e., a także Avennio (dzisiejszy Avignon) i Antipolis. Rzymianie nazywali Galów „Długowłosymi Galami”, wysmiewając ich za noszenie spodni wiązanych w kostce i butów. Niektórzy malowali ciało w bitwie, a zimą Galowie nosili ciężkie futrzane ubrania i grube wełniane płaszcze. Niektóre elementy ich odzieży wydają się być wykonane z kraciastego materiału, który niektórzy postrzegali jako prekursor tartanów noszonych w Szkocji i Irlandii. W bitwie Galowie używali mieczy, dużych toporów bojowych i włóczni, chroniąc się napierśnikami, hełmami i dużymi tarczami. We wczesnych bitwach używali dwukonnych rydwanów i mieli kilku jeźdźców, dlatego miasta w Galii były zwykle chronione przez szereg rowów, aby zapobiec szybkiemu atakowi rydwanów. W większości ich siła bojowa opierała się raczej na liczności niż na strategii, co może tłumaczyć ich stosunkowo łatwą porażkę z Rzymianami. Większość Galów miała swoje siedziby w społecznościach wiejskich, chociaż kwitła również duża liczba miasteczek w środkowej Galii. Domy budowano z drewna, kryte strzechą. Wiele domów zostało wbudowanych w ziemię, aby wspomóc izolację w okresie zimowym. Chociaż była to cywilizacja w dużej mierze oparta na wykorzystaniu brązu, Galowie mieli kilka małych kopalni, w których można było zlokalizować miedź. Dieta składała się głównie z chleba, mięsa i warzyw. Transport odbywał się głównie pieszo lub konno, a bogatsi Galowie używali rydwanów, zwłaszcza podczas działań wojennych. Galowie oddawali cześć za pomocą druidów, ale Rzymianie chcieli położyć kres tej praktyce.

GALIA POD WŁADZĄ RZYMSKĄ

W ciągu wielu wieków panowania rzymskiego bogate ziemie rolne przyciągały wielu rzymskich obywateli i osadników z całego imperium. Rzymianie zbudowali wiele dróg, ze starym galijskim miastem Lugdunum (dzisiejszy Lyon) w centrum szeregu ważnych szlaków handlowych. Wśród wielu osadników, którzy przybyli do Galii, było wielu mężczyzn z Ziemi Świętej. Herod Archelaus, syn Heroda Wielkiego, wspomniany krótko w Biblii, kiedy Maria, Józef i Dzieciątko Jezus wracali z Egiptu, został oskarżony przez Rzymian o złe zarządzanie terytorium żydowskim w Syrii, gdzie był prokuratorem. Zapisano, że został zesłany do Galii. Jego młodszy brat, Herod Antypas, tetracha Galilei i Perei, odpowiedzialny za egzekucję Jana Chrzciciela, również został później zesłany do Galii. Podczas rządów rzymskich Galia prosperowała i stała się głównym ośrodkiem wczesnego chrześcijaństwa, a wielu chrześcijańskich świętych pochodziło z regionu. Jednak w III wieku n.e. zaniedbanie obrony granic na Renie oznaczało częstsze najazdy Germanów. Galia znalazła się pod bezpośrednim panowaniem cesarzy rzymskich, poczynając od Postumusa, a kolejne wsie i miasta zostały ufortyfikowane, a mury miejskie wzmocnione. Stopniowo jednak nasiliły się ataki Germanów, Franków, Burgundów i Wizygotów. W szczególności ci ostatni przejęli znaczną część południowej Galii, a w 410 r. Wizygotom udało się nawet splądrować Rzym. Jednak Frankowie wypędzili ich z regionu. Okres panowania rzymskiego w Galii był tematem Wojen galijskich Juliusza Cezara, które były najwcześniejszą historią militarną napisaną przez głównego uczestnika. Od czasów rzymskich Galia była miejscem akcji wielu powieści w języku francuskim i angielskim, w tym Perpetua Sabine Baring-Gould (1897), o prześladowaniach chrześcijan w Nîmes. Jest też zdrobnienie francuskiej postaci z kreskówek Asterix i jego wielki przyjaciel Obelix, dzieła francuskiego pisarza René Goscinny'ego (1926–77) i rysownika Alberta Underzo. Galowie noszą skrzydlate hełmy i mieszkają w wiosce w Galii, która w jakiś sposób zdołała oprzeć się Rzymianom. Książki te zostały przetłumaczone na 15 języków, w tym na łacinę, i pozostają najpopularniejszymi opisaniami życia w Galii.

Gruzja, starożytna

Starożytna Gruzja (po kartwelsku zwana Sakartvelo, „kraj Kartlian”, a po grecku i łacinie Iberia) odnosi się do górzystego regionu na Kaukazie Południowym, który obejmuje serce Kartweli, a także spokrewnionych Svanów, Lazów i Mingrelijczyków. Wraz z Albanią na wschodzie i Cholchis na zachodzie istniała Iberia centrum chrześcijańskich wpływów politycznych i kościelnych w regionie aż do podboju arabskiego w VII wieku n.e. Arabska nazwa regionu, Kurj, jest źródłem angielskiej Gruzji. Starożytna stolica Kartweli, Mtscheta, stała się siedzibą gruzińskiego patriarchy po tym, jak król Wachtang Gorgasali (ok. 446–510 n.e.) zjednoczył Iberię/Sakartwelo z Cholchis i Albanią. Kościół w Gruzji pozostawał nominalnie zależny od bardziej starożytnego kościoła w Antiochii, dopóki krucjaty nie zerwały kontaktu między Antiochią a Gruzją w XII wieku. Ta separacja pozwoliła następnie Gruzji na samodzielny rozwój. Wybiera własnego patriarchę, który od VI wieku rezyduje w Tbilisi, stolicy Gruzji od czasów podboju arabskiego. Istnieją dwie tradycje dotyczące nawrócenia Gruzji. Dziewica misjonarz Nino przybyła być może z Azji Mniejszej i według niektórych źródeł nawróciła króla Miriana, ustanawiając drugie po Armenii najstarsze królestwo chrześcijańskie. Druga tradycja mówi, że apostoł Andrzej założył pierwszą diecezję gruzińską. Ta druga tradycja jest poświadczona później niż tradycja Nino i staje się znacząca w źródłach gruzińskich dopiero mniej więcej w czasie, gdy kościół gruziński stał się niezależnym kościołem w XII wieku. W sporach chrystologicznych V wieku Kościół Gruzji, podobnie jak starożytny Kościół Armenii, odrzucił postanowienia Soboru Chalcedońskiego (451) i pozostał wierny ścisłej interpretacji formuły chrystologicznej Cyryla Aleksandryjskiego o „jednej wcielonej naturze Logosu”. Biskupi gruzińscy i ormiańscy potępiłi sobór chalcedoński na soborze w Dwinie w 553 r. Na początku VII wieku, pod presją sojuszu militarnego i politycznego z Bizantyjczykami, kościół gruziński pod przewodnictwem patriarchy

Kyriona II przyjął definicję chalcedońską, a kościół ormiański ekskomunikował Gruzinów na soborze w Dwinie w 606 r. pierwsza połowa V wieku. Gruzińskie wersje Biblii chrześcijańskiej są ważnymi świadkami w poszukiwaniu najwcześniejszych tekstów biblijnych. Monastycyzm gruziński wywarł znaczny wpływ na monastycyzm chrześcijański, z klasztorami założonymi w Palestynie w V wieku, a później na górze Athos w X wieku. Piotr Iberyjski, gruziński książę, a później antychalcedoński biskup Maiuma w Gazie i jego krewni należą do najwcześniejszych i najlepiej udokumentowanych założycieli i promotorów gruzińskiej działalności monastycznej i pielgrzymkowej w Jerozolimie i pobliskich regionach pustynnych. Jednym z zakładów Piotra było schronisko w pobliżu Wieży Dawida w Jerozolimie, aby opiekować się pielgrzymami do miejsc świętych. Klasztor Świętego Krzyża w Jerozolimie był ważnym ośrodkiem monastycyzmu gruzińskiego w Ziemi Świętej. W Gruzji monastycyzm jest ściśle związany z „Trzynastoma Świętymi”, 13 mnichami syryjskimi, którzy zgodnie z tradycją byli odpowiedzialni za wprowadzenie monastycyzmu cenobickiego (wspólnotowego) do gruzińskiej ojczyzny.

Gilgamesz

(trzecie tysiąclecie p.n.e.) król i mityczny bohater

Gilgamesz (co oznacza „stary człowiek jest teraz młodym mężczyzną”) jest prawdopodobnie największym bohaterem literatury starożytnego Bliskiego Wschodu. Historia tego bohatera oparta jest na legendarnym królu o tym samym imieniu, który rządził mezopotamskim miastem Uruk w latach 2700-2600 p.n.e. Imię Gilgamesza pojawia się na słynnej Sumeryjskiej Liście Królów, który pochodzi z końca trzeciego tysiąclecia p.n.e. Późniejsi królowie odnosili się do Gilgamesza z wielkim szacunkiem; niektórzy uważali go za swojego osobistego boga. Jak dotąd nie znaleziono żadnych napisów, które można by mu przypisać. Epos o Gilgameszu to heroiczna opowieść o tym legendarnym królu. Jest to kompilacja różnych istniejących wcześniej opowieści, z których część krążyła już w czasach dynastii Ur III w Sumerze (ok. 2100–2000 p.n.e.). Istnieją dwie wersje tego eposu, z których pierwsza to wersja starobabilońska. Ta wersja pochodzi z drugiego tysiąclecia p.n.e. i brakuje prologu i słynnej historii potopu. Druga to wersja standardowa, którą odkryto w Niniwie w bibliotece królewskiej z VII wieku p.n.e. król Assurbanipal z Asyrii. Tradycja głosi, że autorem był mistrz skrybów i kapłan inkantacji o imieniu Sin-leqe-unnini. Ta wersja została znaleziona w różnych obszarach, od Palestyny i Syrii po współczesną Turcję, oprócz Mezopotamii. Są też na to dowody, że został włączony do szkolnych ćwiczeń pisarskich. Cylindryczne pieczęcie i posągi przedstawiają potężnego bohatera zmagającego się z dzikimi zwierzętami, które uczeni nazywają „figurą Gilgamesza”, chociaż nie ma pisemnych dowodów łączących Gilgamesza z przedstawionym bohaterem. Niektóre przykłady tego obrazu pojawiają się w czasach, zanim historyczny Gilgamesz rządził miastem Uruk. Możliwe, że postać ta była związana z Gilgameszem w jakimś momencie historii Mezopotamii. Jest to również możliwe że ta bohaterska postać była powiązana z innymi bóstwami sumeryjskimi w najdawniejszej starożytności. Na początku eposu Gilgamesz jest opisywany jako tyran. Zmusza męskich obywateli do ukończenia swoich projektów budowlanych, jednocześnie biorąc dla siebie młode kobiety, aby zaspokoić swoje pragnienia seksualne. Panowanie Gilgamesza jest tak uciążliwe, że mieszkańcy miasta wołają do bogów o pomoc. W odpowiedzi bogowie tworzą Enkidu, istotę, która jest po części człowiekiem, po części zwierzęciem. Po zaangażowaniu się w bitwę i stwierdzeniu, że są prawie równi, obaj szybko stają się przyjaciółmi i bohaterami przygód. Podczas swojej pierwszej wspólnej przygody zabijają olbrzyma imieniem Humbaba (Huwawa), który jest strażnikiem wielkiego lasu cedrowego. Po powrocie do Uruk do Gilgamesza podchodzi bogini Ishtar, która pragnie, by bohater został jej kochankiem. Odrzuca jej załoty, co doprowadza boginię do furii. Prosi An, ojca bogów, aby wysłał potwornego Byka Niebios, aby zniszczył bohaterów. Po tym, jak potwór zabija setki młodych mężczyzn z miasta, Enkidu chwytą go za ogon, podczas gdy Gilgamesz wbija mu miecz w szyję, zabijając go. Po śmierci Niebiańskiego Byka

Enkidu ma sen, w którym spotyka się rada bogów, aby zdecydować, który z bohaterów powinien umrzeć za zabicie Humbaby i Niebiańskiego Byka. Ostatecznie decydują się na Enkidu, który umiera po chorobie trwającej siedem dni. Pogrążony w smutku Gilgamesz zastanawia się nad własną śmiertelnością i postanawia poszukać tajemnicy życia wiecznego. Gilgamesz dowiaduje się, że człowiek imieniem Utnapisztim otrzymał od bogów życie wieczne. Utnapisztim przeżył wielką powódź, która zniszczyła ludzkość, po której bogowie obdarzyli go życiem wiecznym. Po tym, jak Gilgamesz odnajduje tego człowieka, Utnapisztim mówi mu, że nie może mieć życia wiecznego w ten sam sposób. Utnapisztim mówi Gilgameszowi o pewnej roślinie, która ma zdolność przywracania młodości, a Gilgamesz wyrusza, by znaleźć tę roślinę. Odkrywszy to, Gilgamesz postanawia po długiej podróży wykąpać się w basenie. Podczas kąpieli pojawia się wąż i pożera roślinę, co jest mitem etiologicznym wyjaśniającym, dlaczego węże zrzucają skórę. Bohater wraca do domu, do swojego miasta Uruk, smutniejszy, ale mądrzejszy. Zdaje sobie sprawę, że jedynym sposobem na osiągnięcie nieśmiertelności jest dokonanie wielkich dzieł, które przeżyją go w przyszłych pokoleniach. Rozgląda się po mieście i widzi potężne mury, które zbudował, i jest zadowolony. Jeśli sława jest miarą nieśmiertelności, to można argumentować, że Gilgamesz rzeczywiście ją osiągnął. Ta perspektywa jest podobna do heroicznej perspektywy, którą można znaleźć w eposach homeryckich oraz w greckiej mitologii i panteonie. Jest dwunasta tabliczka, chociaż zawiera ona historie, które nie do końca pasują do reszty eposu. Na tej tabliczce Enkidu wciąż żyje. Gilgamesz przypadkowo wrzuca dwa przedmioty do dziury, która prowadzi do podziemi. Enkidu idzie po przedmioty, ale odkrywa, że nie może wrócić do krainy żywych. Epos o Gilgameszu słynie z włączenia historii o potopie, która przypomina tę z Księgi Rodzaju z żydowskich pism świętych. Wersja starobabilońska nie zawierała jednak potopu, co sugeruje, że pierwotnie nie był on kojarzony z Gilgameszem. Opowieść o potopie istniała w Mezopotamii w kilku formach, w tym w akadyjskim dziele zatytułowanym Atra Hasis.

Grakhowie

(II wiek p.n.e.) Politycy rzymscy

Bracia Tyberiusz Semproniusz Grakchus (163-133 p.n.e.) i Gajusz Semproniusz Grakchus (154-121 p.n.e.) byli politykami rzymskimi, którzy próbowali odebrać władzę oligarchii dominującej w Republice Rzymskiej. Obaj mieli wprowadzić reformy mające na celu zwiększenie władzy „zwykłego człowieka”, a wrogowie polityczni zabili ich obu. Bracia Grakhowie pochodzili z jednej ze szlacheckich rodzin Rzymu. Ich pradziadek Tyberiusz Grakchus był konsulem w 238 r. p.n.e.; stryjeczny dziadek, zwany też Tyberiuszem Grakchusem, był konsulem w 215 i 213 p.n.e.; a ich ojciec, zwany też Tyberiuszem Grakchusem, był konsulem w 177 i 163 p.n.e. Ponadto ich matka, Kornelia, była córką Publiusza Scypiona „Africanusa”, generała, który pokonał kartagińskiego generała Hannibala w bitwie pod Zumą w 202 roku p.n.e., zapewniając rzymską dominację nad Morzem Śródziemnym. W historii opowiedzianej przez Plutarcha, ojciec dwóch braci Grakchów, starszy mężczyzna z młodą żoną znalazł na swoim łóżku dwa węże. Szukając porady u kapłanów, powiedziano mu, że jeśli zabije samca węża, umrze, a jeśli zabije samicę węża, umrze jego żona. Nie pozwolono mu zabić ich obu ani wypuścić ich na wolność. Starszy polityk, głęboko przywiązany do swojej żony, zabił samca i wkrótce potem zmarł, zostawiając wdowę, która wychowywała 12 dzieci. Tylko troje z nich przeżyło okres dojrzenia — dwaj bracia Tyberiusz i Gajusz oraz siostra Sempronia. Tyberiusz, starszy z dwóch ocalałych braci, został opisany przez jego biografę Plutarcha jako „łagodny i opanowany”, a przemawiał „dekoracyjnym tonem”. Z jego pochodzeniem i wychowaniem było rzeczą naturalną, że wkroczy na scenę polityczną. Aby sprawować urząd w Republice Rzymskiej, mężczyzna musiał odbyć 10-letnią służbę w wojsku lub marynarce wojennej. Tyberiusz Grakchus wcześniej wstąpił do wojska i służył w Kartaginie pod dowództwem swojego kuzyna Scypiona Aemilianusa (który był także mężem jego siostry Sempronii). Był wówczas kwestorem w Hiszpanii w 137 p.n.e. za Gajusza Hostiliusza Mancinusa. Wkrótce potem

Tyberiusz Grakchus zajął się polityką rzymską. Tyberiusz Grakchus, wybrany na trybuna w 133 roku p.n.e., miał platformę polityczną, za pomocą której przeniósł ziemię rządową, a także egzekwował stare prawo, które ograniczało posiadanie gruntów ornych do maksymalnie 500 jugerów (około 335 akrów) na osobę. Powstałaby wówczas komisja, która konfiskowałaby ziemię ludziom, którzy posiadali posiadłości wykraczające poza prawo, i przekazywała ją w postaci małych działek weteranom armii i innym lojalnym poddanym. Zwiększyłoby to rolniczą bazę gospodarki, zmniejszyłoby „dryf” ludności przenoszącej się do miast i pomogłoby złagodzić ewentualne niedobory żywności. Co więcej, znacznie zwiększyłoby to liczbę obywateli rzymskich na terenach zdominowanych przez niewolników (sprawiając, że bunt niewolników stał się bardzo poważnym problemem), a ludność wiejska mogłaby również dostarczać synów dla armii rzymskiej – mieszkańcy miast byli bardziej niechętni do zaciągania się. Ponieważ wiązałoby się to z rozbięciem dużych majątków, które wyrosły na gruntach rządowych, pomysł ten był znienawidzony przez wielu senatorów, których rodziny posiadały te majątki. Pomysł podniesiony przez Grakchusa nie był całkiem nowy, ale był on pierwszym członkiem elity, który próbował go przeforsować i uczynić z niego prawo. Niektórzy postrzegali tę akcję jako cyniczną, mającą na celu zachęcenie dużej liczby ludzi do głosowania na niego i ponownego zaludnienia jego zwolennikami obszarów, na których żyły niektóre z małych plemion. Inni postrzegali to jako konieczność ekonomiczną, aby zapewnić zapasy żywności dla rozwijającego się miasta. Wielu pisarzy okrzyknęło to procesem reformy rolnej i nazwało Tyberiusza Grakchusa i jego brata protokomunistami. Było całkiem jasne, że Senat tego nie zrobi, poparli każde nowe prawo, które ograniczyłoby ich własność ziemską, bogactwo i władzę, a przeciwnicy Tyberiusza Grakchusa zebrali swoje siły. Jednak Tyberiusz zaproponował jako kompromis, że każde dziecko może pomieścić dodatkowo 250 jugerów. Senatorowie stanowczo odmówili rozważenia tego. W rezultacie Tyberiusz Grakchus postanowił nie kierować sprawy do debaty w Senacie, lecz skierować projekt nowego prawa na zgromadzenie ludowe. Nie było to nielegalne, ale złamało pewne tradycje sięgające kilku wieków wstecz, zgodnie z którymi Senat mógł obradować w taki sam sposób, jak działają komitety Kongresu USA. Wniosek o skierowanie ustawy do Zgromadzenia Ludowego został zawetowany przez Marcusa Octawiusa, jednego z trybunów. Tyberiusz Grakchus następnie przedłożył go ponownie, a Oktawiusz ponownie go zawetował. To drugie weto było bezprecedensowe i sprzeczne z ówczesnymi zwyczajami prawnymi, a aby dostać się do Zgromadzenia Ludowego, Tyberiusz Grakchus usunął Oktawiusza z urzędu, co również było bezprecedensowe. Ustawa stała się prawem, a redystrybucja rozpoczęła się od brata Tyberiusza, Gajusza, a także jego teścia wybranego do komisji, która nadzorowała redystrybucję. W tym momencie wybuchła całkiem osobna afera. Zmarł król Attalus III z Pergamonu we współczesnej Turcji. Prawdopodobnie przebywał u rodziny Grakchów, a w testamencie król pozostawił swój majątek Rzymowi. Tyberiusz Grakchus zaproponował przyjęcie tego, mając tradycyjne uprawnienia Senatu do spraw polityki zagranicznej. Tyberiusz planował rozdać majątek obywatelom rzymskim, zwłaszcza swoim zwolennikom i nowym właścicielom ziemskim. Planowano wniesienie oskarżenia przeciwko Tyberiuszowi Grakchowi i aby uniknąć przekonania, postanowił ubiegać się o reelekcję na trybuna. Natychmiast jego wrogowie stwierdzili, że próbuje zostać dyktatorem. Po oskarżeniach o tyranie skierowanych przeciwko Tyberiuszowi Grakchusowi wielu jego politycznych sojuszników opuściło go. Publiusz Korneliusz Scypion Nasica Serapio, były konsul i w tym czasie *ponitfex maximus*, oraz kilku innych senatorów zebrali wielki tłum zwolenników z misją „ratowania Republiki”. Serapio był trzecim kuzynem Tyberiusza Grakchusa, ale był także żonaty z siostrą swojej matki, co czyniło go wujem. Więzy rodzinne nie miały jednak żadnego znaczenia, gdy tłum zwrócił się przeciwko Tyberiuszowi Grakchusowi na Kapitolu. Tyberiusz Grakchus został pobity na śmierć, a jego ciało wrzucono do Tybru. Wielu jego zwolenników również zostało załuczonych na miejscu lub zmarło z powodu odniesionych ran. Publius Popillis Laenas został konsulem w 132 p.n.e. Śmierć Tyberiusza Grakcha jest podkreślana jako pierwszy przypadek w Republice Rzymskiej, kiedy spór polityczny doprowadził do zabójstwa jednego z głównych polityków tego okresu. Tyberiusz Grakchus z pewnością był bardzo popularny

wśród wielu ludzi, w tym znacznej części elity, ale strach przed zostaniem tyranem doprowadził do buntu. Młodszy brat Tyberiusza Grakchusa, Gajusz Grakchus, pojawił się na scenie politycznej jako członek powołanej w 133 r. p.n.e. komisji ziemskiej. Pełnił funkcję kwestora na Sardynii. Gajusz Grakchus przystąpił do rehabilitowania pamięci o swoim bracie, ukarania tych, którzy działali przeciwko niemu i wprowadzenia środków bezpieczeństwa, aby nie spotkał go ten sam los. Zrobiwszy to, zabrał się do ponownego rozpoczęcia redystrybucji ziemi. Ponadto próbował założyć kolonie za granicą, w tym jedną w Kartaginie, które miały służyć jako lojalne bazy obywateli rzymskich w nagłych wypadkach. Gajuszowi Grakchowi zależało na tym, aby kukurydza była nadal sprzedawana w Rzymie po dotowanych cenach, zapewniając lepsze usługi publiczne w Rzymie i regulując służbę wojskową. Był także chętny do zmniejszenia zdolności administracyjnej decyzyjnej Senatu. Zaproponował, aby wszyscy Latynowie i ludzie z krajów łacińskich sprzymierzonych z Rzymem stali się obywatelami rzymskimi. To z jednej strony zapewniłoby im ochronę ze strony rzymskich sędziów, ale także sprawiłoby, że znacznie więcej ludzi kwalifikowałoby się do ziemi w ramach redystrybucji. Jego przeciwnicy byli podzieleni, a jeden, Gajusz Fanniusz, którego Gajusz Grakchus wspierał jako konsul, odrzucił te idee. Z kolei Marek Liwiusz Druzus zaproponował jeszcze bardziej radykalną politykę obejmującą ziemię we wszystkich koloniach, niemal w celu „przelicytowania” Gajusza Grakchusa. Projekt ustawy wprowadzający te reformy został odrzucony, a Gajusz Grakchus nie został ponownie wybrany. W 121 p.n.e. on i jego główny zwolennik Fulwiusz Flaccus postanowili zorganizować zbrojne powstanie, ale Senat wydał deklarację o uprawnieniach nadzwyczajnych. Flaccus został zamordowany, ale Gajuszowi Grakchowi udało się uciec z zaufanym sługą. Gdy obaj zostali osaczeni, Gajusz Grakchus kazał zabić się swojemu słudze, zanim jego sługa popełnił samobójstwo. Około 1000 wspierających go mężczyzn zostało aresztowanych i straconych, a ich majątki skonfiskowano. Śmierć Tyberiusza Grakchusa i Gajusza Grakchusa miała oznaczać początek rewolucji rzymskiej, podczas której potęgą elity Republiki Rzymskiej została zakwestionowana i ostatecznie zakończona.

greckie miasta-państwa

Starożytni Grecy czcili państwo-miasto lub polis jako coś wyjątkowego, cennego i szczególnie własnego. Miasto-państwo wyróżniało ich kulturę i stanowiło nośnik ich interakcji społecznych i ekonomicznych. Wielki filozof Arystoteles uważał to za jedyne odpowiednie miejsce do życia. Co więcej, Grecy wierzyli, że polis odróżnia Hellenów od innych ludów, które uważali za barbarzyńskie. Polis było czymś więcej niż miastem-państwem; było to również miejsce spotkań, rozmów, ewolucji politycznej, dumy obywatelskiej i osiągnięć artystycznych. Korzenie polis sięgają po greckich średniowieczach (1100-800 p.n.e.), które rozpoczęły się po zniszczeniu cywilizacji mykeńskiej. Czas ten nazwano epoką homerycką, ponieważ uważa się, że wtedy miały miejsce wydarzenia opisane w Iliadzie. Pod koniec średniowiecza migracje, zwłaszcza ludu zwanego Dorianami, zmieniły krajobraz demograficzny Grecji z populacji dużego imperium na mniejszą liczbę jednostek żyjących w mniejszych jednostkach politycznych dzięki utworzeniu polis. Dorowie przybyli nie jako masowa migracja, ale w małych grupach. W ten sposób Grecja stała się ojczyzną polis, z których wiele, dużych i małych, rozwijało się w całym kraju. Ponadto charakter greckich wsi, skalistych i podzielonych górami, sprzyjał osadnictwu w mniejszych ilościach. Polis zwykle obejmowało forteczę zwaną akropolem na wzniesieniu oraz agorę, czyli rynek. Ludność mieszkała w domach i gospodarstwach otaczających ten obszar i mogła znacznie różnić się wielkością. Niektóre były duże, jak Ateny, Sparta, Teby i Korynt, podczas gdy inne były bardzo małe. Wszyscy wydawali się mieć silne poczucie tożsamości i patriotyzmu; każdy może mieć własnego boga lub boginię. Niektóre, jak Sparta, stały się potęgami lądowymi, podczas gdy inne, jak Ateny, polegały na swojej flocie. Ponadto miasta-państwa często zakładały kolonie w takich miejscach jak Włochy, Francja, a nawet Rosja. Układy polityczne różniły się między poleis i w wielu przypadkach forma rządów zmieniała się w czasie. Na początku wielu z nich miało królów, a niektórzy kontynuowali w ten sposób. Wiele miast-państw ewoluowało od monarchii, arystokracji lub oligarchii

(rządy nielicznych) do plutokracji (rządów bogatych), tyranii (rządów jednego) lub demokracji (rządów ludu). W wielu poleis powstało poczucie partycypacji, ale kobiety, niewolnicy i przybysze-rezydenci zostali wykluczeni z procesu politycznego. Polis było także ośrodkiem artystycznym. Dwa poleis wyróżniają się jako przykłady różnych sposobów rozwoju miasta-państwa. Sparta była społeczeństwem wojowników, w którym wszystkie instytucje były poświęcone temu celowi, a Ateny były społeczeństwem otwartym, którego znakiem rozpoznawczym była wolność i indywidualizm obywateli. Sparta była głównym mocarstwem na Peloponezie. Zredukował tubylczą ludność do stanu niewolniczego (helotów) i po niebezpiecznym buncie stworzył państwo-fortecę pod przewodnictwem Likurga. Spartańscy obywatele płci męskiej byli szkoleni do wojny, odbierani matkom i nauczani przez państwo. Biorąc pod uwagę ćwiczenia fizyczne i trening bojowy, nauczono ich również szpiegować helotów i zgłaszać tych, którzy mogą być podejrzani. Chociaż życie w Sparcie wydawało się surowe, ich dyscyplina i odwaga zyskały uznanie wielu innych Greków. Z drugiej strony Ateny, położone w Attyce, w pobliżu pięknego portu, poszły inną drogą. Zaczynając jako monarchia i przekształcając się, w dużej mierze dzięki swemu prawodawcy Solonowi, Ateńczycy przekształcili się w demokratyczne polis, w którym mogli uczestniczyć wszyscy wolni ateńscy obywatele płci męskiej. Zgromadzenie ludowe kierowało zarówno rządem, jak i systemem sądowym, a Ateny stały się kwitnącym i kreatywnym polis. Jej główny przywódca w V wieku p.n.e., Perykles, mówił o Atenach jako o szkole Hellady, podkreślając jej intelektualną i kulturową dominację nad resztą Grecji. Pod wieloma względami losy greckich polis były ściśle związane ze stosunkami między tymi dwoma rywalizującymi ze sobą miastami. Wojna z Persami od 490 do 479 p.n.e. poprzedziły złe przeczucia, ale działania Aten i Sparty doprowadziły przeważających liczebnie Greków do zwycięstwa. W 490 p.n.e. Ateńczycy pokonali Persów w bitwie pod Maratonem, podczas gdy dzielni Spartanie utrzymali przelęcz pod Termopilami w 480 p.n.e. wystarczająco długo, by spowolnić Persów. Wreszcie w bitwie pod Salaminą Ateńczycy zniszczyli flotę perską. Jednak przyjaźń między dwoma poleis nie trwała długo. Po wojnach perskich Ateńczycy zawarli sojusz obronny znany jako Liga Delijska, którego rzekomym celem była ochrona jej członków przed przyszłymi atakami. Ateny kontrolowały skarbiec ligi na wyspie Delos i zaczęły wykorzystywać pieniądze do własnych celów. Ponadto państwa członkowskie nie mogły zrezygnować. Sparta odpowiedziała utworzeniem własnego sojuszu poleis, znanego jako Liga Peloponeska. Dwie ligi obronne pograżyły się w katastrofalnym konflikcie znanym jako wojna peloponeska, który rozpoczął się w 431 r. p.n.e. i kończący się w 404 p.n.e. Wojna, toczona z przerwami, spowodowała ogromne straty w ludziach i zniszczenia, ponieważ Ateny użyły siły morskiej przeciwko militarnej dominacji Sparty. Ostatecznym rezultatem była całkowita klęska Aten, opisana przez Tukidydesa. Skończyło się to brutalną, kontrolowaną przez Spartan tyranią w Atenach, a upadek moralny tego miasta widać w procesie i egzekucji Sokratesa w 399 p.n.e. IV wiek p.n.e. zaczęło się od dominacji Spartan, ale przeniosło się to na inne miasta, takie jak Teby i odzyskane Ateny. Jednak do 340 roku p.n.e. władza przeszła w ręce Filipa Macedońskiego, a po jego śmierci w ręce jego syna Aleksandra Wielkiego.

Grecki dramat

Grecy wymyślili dramat ze swoich dzikich ceremonii religijnych obejmujących picie, taniec i hulanki. Widać to w słowach, których używamy dzisiaj do opisanie dramatu; na przykład teatr pierwotnie oznaczał „spektakl lub widok do zobaczenia”, co jest związane ze starożytnym greckim słowem *thauma*, „cud”. Spektakl stworzony przez Greków angażował i obejmował całą ludność greckiego miasta tajemnymi obrzędami ku czci boga, zwykle Dionizosa, którego wyznawcy nosili symbole falliczne, pili wino i byli przenoszeni do stanów ekstazy. W Atenach budynek teatru był uważany za świątynię i wierzono, że bóg był obecny podczas przedstawień. Grecy używali słowa *orgia* na określenie tych obrzędów, zgodnie z pierwotnym znaczeniem tego słowa opisanym w słowniku Merriam Webster: „tajne obrzędy ceremonialne odprawiane ku czci starożytnego greckiego lub rzymskiego bóstwa i zwykle charakteryzujące się ekstatycznymi śpiewami i tańcami”. Prawie wszystkie parodie, melodie i

tajemnice widziane lub słyszane w czasach nowożytnych są związane ze starożytną Grecją, gdzie wymyślono te terminy. Parodia była piosenką lub odą o czymś (para, „o”). Tajemnica była tajną ceremonią religijną. Melodia była melodią śpiewaną przez chór. Z tych intensywnych greckich obrzędów religijnych wyłoniły się współczesne programy telewizyjne, filmy, sztuki teatralne i wiele popularnych piosenek. Dzieje się tak niezależnie od tego, czy film jest komedią, tragedią czy satyrą.

POCZĄTKI I EWOLUCJA

Popularny pogląd jest taki, że grecka tragedia wyewoluowała z jowialnych ludowych hymnów do Dionizosa, zwanych dytyrambami, i że z tego wyewoluowały inne formy dramatu. Dytyramby powstały już w VII wieku p.n.e. i rozprzestrzeniły się z Aten do wielu innych greckich miast-państw. Dytyramby śpiewał chór liczący do 50 osób, a konkursy ożywiały święta religijne. Dionizos jest również znany jako Bachus, bóg, który wędrował po świecie, za którym podążały tłumy oszalałych kobiet (zwanych Bachantkami lub Menadami, od których pochodzi termin mania). Boga i jego wyznawców często widywano pijanych winem gronowym, które było uważane za święte dla Dionizosa. Pierwotnie święta ku czci Dionizosa miały formę choreograficznych tańców wykonywanych przez chór wokół ołtarza na orkiestrze, czyli „terenu tanecznego”. To przekształciło się w występy mające na celu wywołanie tak potężnego przyływu emocji, że cała publiczność osiągnęła intensywny zbiorowy emocjonalny przyływ znany jako katharsis, który oczyścił i ożywił ludzi. Katharsis stało się jednym ze znaków rozpoznawczych przedstawień tragedii, słowem, które dosłownie oznacza „kozią odę”, a kozioł jest symbolem Dionizosa. W przeciwieństwie do tego William Ridgeway twierdzi, że tragedia powstała z kultu i komunii ze zmarłymi. Ponieważ tej komunii przewodniczył również Dionizos, a tragedia odnosi się do symbolu Dionizosa, kult Dionizosa był najprawdopodobniej integralną częścią powstania i wykonania tragedii. Chór liczący od 12 do 50 członków, śpiewający, tańczący i krytykujący przez cały spektakl, był głównym wyróżnikiem greckiej tragedii. Niektórzy uważali, że chór reprezentuje wolę i opinie społeczeństwa, tak jakby sama ludność była na scenie z chórem, komentując akcję i nadając jej sens. Wielu znanych greckich dramaturgów było odnoszącymi sukcesy dramatopisarzami i aktorami i było odpowiedzialnych za główne innowacje w postaci tragedii. Tespian z Ikarii w 534 p.n.e. oddzielił lidera chóru od reszty grupy, stając się pierwszym aktorem w Atenach, czytając role kilku postaci i nosząc dla każdego inną maskę. Dlatego teraz nazywamy aktorów thespianami, na cześć człowieka, który po raz pierwszy stworzył sztukę, która składała się z czegoś więcej niż tylko chóru. Ajschylos, wielce zasłużony dramaturg grecki, dodał do swojej sztuki drugiego aktora i dekoracje sceniczne, jednocześnie dając kostiumy już zamaskowanym aktorom i chórowi. Jego tragedie, takie jak Prometheus Bound, Agamemnon i Seven Against Thebes, przedstawiają ludzi, którzy są karani przez siły kosmiczne za swoje występki i niepowodzenia. Sofokles, inny słynny grecki pisarz, dodał trzeciego aktora i w przełomowym posunięciu położył większy nacisk na aktorów niż chór. Dodał także trzech członków do chóru, co daje w sumie 15 osób. Komedie i satyry wyewoluowały z tragedii. Najstarsze znane komedie były przerwami między tragediami lub między częściami jednej tragedii, w których przesadne postacie ośmieszały tragedię w parodii, która była ściśle zgodna z formatem, kostiumami i maskami tragedii. Wkrótce powstały całe sztuki komediowe. Nazywa się je Starą Komedią, nawiązując do komedii wystawianych w okresie rozpoczynającym się od ustanowienia demokracji przez Peryklesa ok. 450 p.n.e. Stara komedia była zgodna ze ścisłym formatem tragedii i zawierała refren. Satyra była trzecim rodzajem greckiego dramatu, który wypełniał lukę między komedią a tragedią. Satyra, słowo pochodzące od satyrów poświęconych Dionizosowi, to określenie sztuki wystawianej w celu wyśmiewania tragedii i złagodzenia wpływu tragedii, które właśnie widzieli widzowie. Satyry były dziwnymi i zabawnymi stworzeniami, które umożliwiły wyjątkowy rodzaj parodii typowej tragedii. Owłosieni, pół-ludzcy satyrowie mieli kopytne, krótkie nogi kozy, razem z krótkimi rogami kozy oraz ogonem i uszami konia. Chór satyrów był zawsze znany jako jowialny, sprośny, rustykalny i szelmowski w swoim humorze. Najwyraźniej znakomici obywatele opisywani w tragediach powinni być ponad

takim towarzystwem - dlatego tak zabawnie było umieścić ich pośród hulającego chóru satyrów. Starając się wpasować w taki tłum, sławni bohaterowie musieli ponieść pewien uszczerbek na godności, dlatego satyra ośmieszała tragedię, a może i samą siebie. Znani autorzy, tacy jak Arystofanes, wyśmiewali i satyrowali wszystkie aspekty greckiego społeczeństwa, zwłaszcza słynnych, szlachetnych i najbardziej zasłużonych obywateli swoich czasów, a nawet szanowanych, legendarnych postaci. Jego Chmury wyśmiewały filozofa Sokratesa jako kłótliwego sofistę, a jego Osy atakowały ateńskie sądy i ich postępowania. W satyrach głównymi bohaterami były przesadzone bufony, które mówiły i popełniały wszelkiego rodzaju nonsensy. Żaden aspekt społeczeństwa nie był święty w tych komediach, a często nawet sami bogowie byli wyśmiewani. Nie nałożono żadnych ograniczeń na zakres, w jakim autor mógł ośmieszyć swój temat.

PRZEŻYWANIE DRAMATU

Grecy poświęcali od dwóch do czterech głównych świąt religijnych w roku wyłącznie na oglądanie sztuk teatralnych — podobnie jak w przypadku współczesnych trzydniowych festiwali muzycznych. Odbyły się konkursy na najlepszą tetralogię, czyli zestaw czterech sztuk. Każda tetralogia składała się z trzech tragedii, po których następowała satyra. Każdy taki kwartet był wystawiany jednego dnia, a wiele z nich nigdy nie miało się powtórzyć za życia dramatopisarza. Uważano, że świąta, zwane takimi nazwami, jak Mała Dionizja i Wielka Dionizja, są niezbędne do utrzymania porządku w kosmosie, umożliwienia wzrostu plonów i przetrwania ludzi. Ponieważ peryferyjne wioski posiadały własną Dionizję w różne dni, można było uczestniczyć w kilku takich festiwalach w ciągu jednego sezonu. Ceremonie te były tak ważne, że ich prawidłowy przebieg był głównym obowiązkiem państwa, które wybierało aktorów i chóry - i obciążało bogatych obywateli specjalnymi podatkami na pokrycie kosztów. Całe Ateny uczęszczały na przedstawienia; ci, których nie było stać na uczestnictwo, państwo zapewniało pieniądze na bilety. Niszczący jakikolwiek nowoczesny teatr, Teatr Dionizyjski zajmował całe miasto - szacunki wahają się od 14 000 do ponad 20 000 osób. Ponieważ wszyscy ci ludzie byli Ateńczykami, prawdopodobnie byli bardziej jednorodni w swoich poglądach niż współczesny tłum. W ten sposób dramaturg mógł kierować sztuki bardzo bezpośrednio do swojej publiczności, wyśmiewając poszczególnych Ateńczyków, sugerując sposób postępowania w bieżących sprawach, nawiązując do wewnętrznego żartu, a nawet żartobliwie oskarżając kogoś z publiczności o niewłaściwe zachowanie. Widownia oglądała przedstawienia od rana do wieczora, nie tracąc apetytu na kolejne dni spektakli. Mając skupioną na jednym umyśle publiczność, czołowi tragiczni poeci mieli ogromną szansę wywarcia wpływu na ludzi i na procesy polityczne w miastach takich jak Ateny. Uważani byli za nauczycieli ludu i ponosili niesamowitą odpowiedzialność za kształtowanie charakteru potężnego państwa narodowego. Ponieważ te festiwale zostały ustanowione za namową wyroczni, wszystkie postępowania sądowe i interesy zostały zawieszane. Przeszkadzanie w obradach, uderzanie w wykonawców, a nawet usuwanie osoby, która zajęła niewłaściwe miejsce, byłoby przestępstwem, za które równie dobrze groziłaby kara śmierci. Teatr traktowano jak świątynię. Arcykapłan Dionizosa siedział pośrodku pierwszego rzędu. Ołtarz Dionizosa stał na placu do tańca orkiestry, a publiczność siedziała na kamiennych ławach na zboczu wzgórza. Po drugiej stronie placu do tańca znajdował się skene, budynek, w którym aktorzy mogli zmieniać kostiumy. Pomiedzy skene a orkiestrą znajdowała się proskenion, którą później nazwano sceną. Chór paradował w formacji wojskowej w górę paradi, rampy wejściowe prowadziły do proskenionu. Grecki dramat wywarł ogromny wpływ na dramaty całej Europy w czasach rzymskich i w średniowieczu. Wiele współczesnych filmów nosi wpływy autorów starożytnej Grecji. Nowoczesne piosenki mają refreny. Nawet jeśli niektóre implikacje religijne zostały odrzucone, wpływy greckie pozostają.

Greckie krasomówstwo i retoryka

Oratorium i retoryka były kluczowymi składnikami kultury greckiej. Świat hellenistyczny był przede wszystkim kulturą ustną - podobnie jak większość świata przed wynalezieniem prasy drukarskiej - z publicznymi wykładami i przedstawieniami będącymi podstawową formą literacką tamtych czasów. Mówca (rhetor) był znaną postacią w społeczeństwie, a retoryka (rhetorike), sztuka słowa mówionego, była wysoko cenionym elementem edukacji klasycznej, przy czym najbardziej wykształceni otrzymywali szczególnie silne szkolenie retoryczne. Przed V wiekiem p.n.e. retoryki nie nauczano bezpośrednio jako przedmiotu samego w sobie; raczej uczniowie zapamiętywali ważne teksty, zwykle poezję, a zwłaszcza eposy homeryckie, które następnie wykonywali na festiwalach. Zwroty, przysłowia i maksymy były zapamiętywane i używane w razie potrzeby, aby przemówienie było bardziej przekonujące. Umiejętności kompozytorskie i retoryczne zdobywano zatem raczej poprzez naśladowanie cech tekstów klasycznych niż poprzez bezpośrednie instrukcje. Zmieniło się to w drugiej połowie V wieku p.n.e. — nastał świt sofizmu. Badanie retoryki jako przedmiotu można częściowo przypisać konieczności stworzonej przez V wiek p.n.e. Ateński system sądowniczy, który wymagał od oskarżyciela i oskarżonego wygłoszenia formalnych przemówień, w których przedstawiali swoje sprawy. Dobrze zorganizowane i wykonane przemówienia były bardziej przekonujące, co doprowadziło do mnożenia się podręczników retoryki sądowej, służących pomocą przygotowującym takie przemówienia. Ostatecznie system pozwolił stronie sporu zatrudnić autora przemówień (słynni autorzy przemówień z tej epoki to Lizjasz, Demostenes i Antyfona) do napisania przemówienia, które strona sporu miała następnie zapamiętać i wygłosić przed sądem. Struktura ateńskiego rządu demokratycznego, na który łatwo wpływali gładko mówiący przywódcy polityczni, pomogła również w doprowadzeniu do badania retoryki, ponieważ można ją było wykorzystać jako narzędzie, za pomocą którego można było wpływać na obywateli (a tym samym na same Ateny). W tym czasie sofisci z V wieku p.n.e. (tacy jak Gorgiasz i Protagoras, których uwieczniły dialogi Platona) pojawili się na scenie, oferując nauczanie argumentacji i retoryki tym, którzy są gotowi zapłacić – często bardzo dużo – za ich usługi. Sofisci byli grupą myślicieli z całego greckiego świata, którzy dzięki swojemu opanowaniu słowa mówionego byli uważani za mistrzów argumentacji i debaty. Podkreślili, że w dowolnej kwestii można wysunąć dwa sprzeczne argumenty i że w dowolnym momencie słabszy argument można wzmocnić, co oznacza, że wiedza nigdy nie może być absolutna, a debata powinna zawsze pozostać otwarta. Sofisci zyskali reputację tych, którzy potrafią skutecznie i przekonująco argumentować obie strony w dowolnej kwestii — jak Antylogie Protagorasa (stwierdzenia przeciwstawne) i koniec V wieku p.n.e. Pokaż Dissoi Logoi (podwójne argumenty). Sofisci interesowali się przede wszystkim erystyką, sztuką obalenia i konfliktem słownym. Od czasu do czasu, np. w święto, organizowano konkursy retoryczne, podczas których publiczność zachwycała się kunsztem najlepszych sofistycznych mówców. Platon i Arystoteles zajęli antagonistyczne stanowisko wobec sofistów, uważając ich za oszustów bardziej zainteresowanych słownymi sztuczkami i debatami niż prawdą czy rozumem, pogląd, który mniej więcej pozostał do dziś. Wkład sofistów w sztukę krasomówczą pozostawił niezatarty ślad w kulturze hellenistycznej, ponieważ retoryka jako umiejętność sama w sobie była kładziona na nacisk i nauczana jako część standardowej edukacji. Po tym, jak dziecko nauczyło się czytać i pisać (w wieku siedmiu lub ośmiu lat), przechodziło do nauki z gramatykiem. Podręcznik Dionizego, Trak, napisany na początku I wieku p.n.e. i używany jako podręcznik przez następne 15 stuleci, nakreśla to szkolenie w literaturze, które koncentrowało się na gramatyce i podstawowej krytyce literackiej. W wieku około 12 do 14 lat uczeń rozpoczynał naukę retoryki prowadzonej przez retora. Instrukcja retoryczna składała się z trzech stałych elementów. Pierwsze dwa elementy obejmowały studiowanie teorii retorycznej i badanie modeli z wcześniejszej literatury (takich jak mowy homeryckie, dialogi Platona czy mowy Demostenesa). Po zrealizowaniu dwóch pierwszych elementów uczeń przechodził do ćwiczeń recytatorskich, w których po wysłuchaniu przemówień retora student otrzymywał przydzielony temat, na który miał pisać, zapamiętywać i wygłaszać przemówienie według ustalonego schematu dla tego typu wypowiedzi i tematyki.

KATEGORIE MOWY

Rodzaje przemówień były powszechnie podzielone na trzy kategorie. Mowa obradująca dotyczyła decyzji, jakie należy podjąć w sprawie przyszłości, zwykle w kontekście politycznym, na przykład, czy należy uchwalić dane prawo, czy rozpocząć wojnę. Mowa sądowa była mową, w której spierano się o prawdę o przeszłych wydarzeniach i była zwykle używana na sali sądowej. Epideiktyczna mowa była typowo pokazowa lub rozrywkowa i dotyczyła takich tematów, jak piękno, uznanie i wina lub pochwała. Gdy demokratyczne miasta-państwa zostały zastąpione rządami imperialnymi, jego ogólne znaczenie nieco osłabło, podobnie jak znaczenie oratorium sądowego. Z drugiej strony mowa epideiktyczna stała się najpowszechniejszym przejawem wyszkolonego krasomówstwa, często używanym do celebrowania zwycięstw militarnych lub świąt. Oratorium obradujące nadal pełniło pewną funkcję w stosunkach ambasadorskich, decyzjach wojskowych i zarządzaniu samorządami lokalnymi. Sztuka retoryczna była zwykle podzielona na pięć umiejętności zwanych także kanonami: inwencja, aranżacja, styl, pamięć i przekaz. Wynalazek obejmował proces znajdowania czegoś do powiedzenia; umiejętność tę szkolono, ucząc się konwencjonalnych kategorii, toposów (miejsc wspólnych), które dotyczyły głównych możliwości retorycznych dla niemal każdego tematu. Na przykład w przypadku encomium (mowy pochwalnej) wśród możliwych toposów znalazłyby się między innymi szlachetne urodzenie, pochodzenie, szlachetne czyny, wykształcenie, przyjaciele i odwaga osoby. To znacznie pomogło w procesie pisania przemówień, dając konkretne punkty wyjścia do burzy mózgów. Każde przemówienie zostało zorganizowane w oparciu o cztery elementy. Prooemium (wprowadzenie), zwane niekiedy proemem, ma nie tylko wprowadzić w omawianą kwestię, ale także poruszyć uczucia słuchaczy lub (w przypadku wystąpienia sądowego) rozwiązać uprzedzenia. Diegeza (narracja lub stwierdzenie faktów) opowiada historię ze strony mówiącego; zaangażowane podmioty należy scharakteryzować pozytywnie lub negatywnie, w zależności od celu przemówienia. Sekcja pistis (dowody) dostarcza dowodów w sprawie - poprzez stwierdzenie faktu, odwołania logiczne, etyczne lub emocjonalne - w celu przekonania publiczności. Ta sekcja zawierała również obalenia przewidywanych argumentów strony przeciwnej; późniejsi mówcy (tacy jak Ciceron czy Kwintylian) czasami uważali to obalenie za oddzielną część (refutatio) przemówienia bezpośrednio następującego po pistis. Ostatnim elementem przemówienia jest epilog (epilog), w którym mówca wzmacnia swoje wcześniejsze wypowiedzi, stara się wzmocnić pozytywne nastawienie słuchaczy do siebie i swojej argumentacji, a kończy mocnym wnioskiem. Po powolnym spadku znaczenia, gdy grecka demokracja ustąpiła miejsca Cesarstwu Rzymskiemu, klasyczna retoryka grecka przeżyła swoiste odrodzenie w okresie drugiej sofistyki, od połowy I do połowy II wieku n.e. To z kolei wywarło wielki wpływ na chrześcijańską literaturę i krasomówstwo, co widać w *Dziejach Łukasza* lub u postaci takich jak Augustyn z Hippony czy Jan Chryzostom. W rezultacie wpływ retoryki greckiej trwa do dziś, a współczesne wystąpienia publiczne i literatura w dużej mierze opierają się na zasadach krasomówstwa powstałych w okresie hellenistycznym.

Grzegorz Wielki

(ok. 540-604 n.e.) papież i święty

Grzegorz pochodził ze szlacheckiej rodziny, która dała Kościołowi już dwóch papieży. Silne wychowanie chrześcijańskie i doskonałe wykształcenie prawnicze przygotowały go na przyszłość zarówno w sferze cywilnej, jak i kościelnej. Miał zaledwie 30 lat, gdy dzięki swoim naturalnym zdolnościom administracyjnym został prefektem miasta Rzymu, odpowiedzialnym za finanse, wyżywienie i obronę miasta. Było to w czasie, gdy inwazja Longobardów w innych częściach Włoch spowodowała napływ uchodźców do Rzymu. Grzegorz zajmował to stanowisko tylko przez krótki czas, kiedy zmarł jego ojciec, umożliwiając Grzegorzowi ponowne ukierunkowanie swojego życia i odpowiedź na łaskę nawrócenia, którą, jak powiedział, od dawna odkładał. Zrezygnował z urzędów publicznych i przekształcił swoją

rodzinną posiadłość na wzgórzu Caelian w klasztor pod wezwaniem św. Andrzeja. Założył także sześć klasztorów na ziemiach należących do jego rodziny na Sycylii, aby zapewnić utrzymanie mnichom-uchodźcom, którzy musieli opuścić swoje klasztory z powodu najazdów Longobardów. Jako mnich u św. Andrzeja oddał się modlitwie, rozważaniu Pisma Świętego i studiowaniu Ojców łacińskich. Jego początkowy entuzjazm dla życia ascetycznego doprowadził do nadmiernego postu, powodując dolegliwości żołądkowe, które nękały Grzegorza przez resztę życia. Grzegorz został wyświęcony na diakona przez Pelagiusza II i wysłany do Konstantynopola jako przedstawiciel papieża na dworze bizantyjskim (579-586 n.e.). W Konstantynopolu Grzegorz nadal prowadził ascetyczne życie w towarzystwie mnichów, których przywiózł ze sobą z kościoła św. Andrzeja. Zetknął się także z tradycją Ojców Wschodnich i monastycyzmem wschodnim oraz nawiązał ważne kontakty polityczne i kościelne. Za namową swoich mnichów zaczął wygłaszać dla nich serię wykładów na temat Księgi Hioba, która stała się jego najdłuższym dziełem, słynnym Moralią. Po powrocie do Rzymu Grzegorz nadal doradzał papieżowi, teraz jako jeden ze słynnych siedmiu diakonów miasta. Podczas zarazy, która spustoszyła miasto, Grzegorz oddał się pomocy dotkniętej ludności, organizowaniu procesji pokutnych i podnoszeniu na duchu miasta. Kiedy Pelagiusz II uległ zarazie, zarówno duchowieństwo, jak i lud okrzyknęli papieżem Grzegorza. Jako pierwszy mnich, który zasiadł na tronie Piotrowym, wczesne listy Grzegorza jako biskupa Rzymu świadczą o jego walce o pogodzenie aktywnego życia z najgłębszymi pragnieniami życia kontemplacyjnego. Godząc te dwa powołania w swoim życiu, podkreślał, że każdy chrześcijanin, zakonnik czy świecki musi praktykować *vita mixta*, równoważąc życie duchowe z dziełami miłosierdzia i czasem tylko dla Boga. Korzystał także z mnichów, aby pomagali mu w aktywnych posługach, czy to jako biskupów, czy jako misjonarzy, tak jak wtedy, gdy w 597 r. wysłał Augustyna (przyszłego biskupa Canterbury) i 40 mnichów z kościoła św. Andrzeja do Wielkiej Brytanii, aby zanieśli ewangelię Anglosasom. Nieustanne starania papieża Grzegorza, by pomóc swemu ludowi, komplikowały opieszałość cesarza w kontaktach z barbarzyńcami. W 594 roku zirytowany Grzegorz wziął sprawę w swoje ręce, co – budząc niezadowolenie cesarza – zaowocowało uratowaniem miasta przed zagładą, której groził lombardzki król Agiluft. Po tym, jak rząd cywilny nie wziął na siebie odpowiedzialności, ludzie odtąd będą uważać Grzegorza za swojego prawdziwego przywódcę i obrońcę. Pisma Grzegorza obejmują listy, homilie, komentarze do Pisma Świętego i dzieła skierowane specjalnie do duchowieństwa lub świeckich. Jego prace nadal mają wielką wartość dla ich nauk o moralności, ascezie i mistycyzmie. Podobnie jak Augustyn z Hippony, którego pisma dobrze znał, nieustannie łączył wzniosłą doktrynę z osobistym doświadczeniem. Tematem, który przenika wszystkie jego dzieła, jest pragnienie Boga, który jako jedyny może wypełnić wewnętrzną pustkę człowieka. Pragnienie skutkuje pokojem wewnętrznym, pokojem pochodzącym od Boga, co oznacza, że samo pragnienie Boga jest już częścią Jego pokoju. Dziełem przeznaczonym dla zwykłych ludzi są Dialogi, cykl rozmów z niejakim diakonem Piotrem. Zostały one napisane w okresie klęsk żywiołowych i najazdów barbarzyńców i mają pokazać, że świętość – poprzez przykłady świętych z VI wieku – jest możliwa nawet w ich chaotycznych czasach. Druga księga Dialogów jest całkowicie poświęcona życiu Benedykta i jest jedynym starożytnym źródłem o życiu tego świętego. Dla duchowieństwa Grzegorz napisał Pastoralną troskę, dzieło o trosce o dusze („sztuka sztuki”, jak je nazywa) i jest przewodnikiem dla księży i biskupów. Kładzie nacisk na potrzebę, aby pastor był człowiekiem cnoty i rozeznania, który naucza słowem i przykładem. Grzegorz zawsze uważał duchownego za człowieka służby, o czym świadczy tytuł, którego używał dla siebie: *servus servorum Dei*, czyli „Sługa sług Bożych”, który od tego czasu przyjął każdy biskup Rzymu. Trudno stwierdzić, jaki wkład, jeśli w ogóle, wniósł święty w to, co obecnie nazywa się Sakramentem Gregoriańskim (mszał używany podczas Mszy) i śpiewem gregoriańskim (muzyka kościelna po łacinie), ale atrybucje są godnym hołdem dla wysiłków Grzegorza, by ulepszyć liturgię swoich czasów. Kościół zachodni obchodzi jego święto 3 września.

Guangwu (Kuang-wu)

(5 p.n.e. – 57 n.e.) władca, przywódca polityczny i wojskowy Guangwu, czyli Guangwudi (Kuang-wu ti),

przywrócił dynastię Han na kolejne 200 lat po pokonaniu uzurpatora Wang Manga. Urodził się w 5 roku p.n.e. Członek klanu Liu, który rządził Chinami od 202 roku p.n.e. za panowania dynastii Han jego imię brzmiało Xiu (Hsiu). Jego gałąź rodu Liu uniknęła prześladowań ze strony Wang Manga (9–23 n.e.), ale w następstwie powstania Czerwonych Brwi i gdy władza Wang Manga upadała, Guangwu również powstał w buncie i został ogłoszony cesarzem w 25 r. n.e. Wojna domowa trwała do 36 roku n.e., zanim wszyscy buntownicy i inni pretendenci do tronu zostali pokonani. Ponieważ Chang'an (Ch'ang-an) leżało w gruzach po wojnie domowej, Guangwu założył swoją stolicę w Luoyang (Loyang) na wschodzie, która była stolicą wschodniej dynastii Zhou (Chou) (771-256 p.n.e.). Było to także blisko jego domu i bazy energetycznej. W ten sposób przywrócona dynastia Han stała się znana jako wschodni Han lub późniejszy Han (25–220 n.e.), w odróżnieniu od poprzedniej, zachodniej dynastii Han, która rządziła z Chang'an (202 p.n.e. – 9 n.e.). Luoyang było planowanym miastem pół miliona mieszkańców z ogromnym murem miejskim poprzecinanym 12 bramami, otoczonym fosą i połączonym kanałem od wschodu. Guangwu poświęcił swoje panowanie na konsolidację i odbudowę. Mianował swoich synów i zwolenników na kluczowe stanowiska, przeprowadził spis gruntów, obniżył podatki i ustabilizował ceny, kupując nadwyżki zboża w latach obfitych zbiorów, aby ulżyć sobie w latach niedostatku. W rezultacie gospodarka się ożywiła. Zwolennik ideologii konfucjańskiej, zbudował szkoły i rozbudował państwowy uniwersytet w Luoyang, aż jego następcy mieli 30 000 studentów. Wzmocnił również system egzaminacyjny w celu rekrutacji wykwalifikowanych urzędników. Starał się jednak chronić przed potężnymi urzędnikami, opierając się na wewnętrznym sekretariacie, którego personel składał się głównie z rodzin jego małżonków. Dziedzictwem tej praktyki, podobnie jak podczas zachodniej dynastii Han, były walki o władzę i intrygi między członkami różnych rodzin małżonków podczas późniejszych rządów. W polityce zagranicznej umocnił chińską potęgę w jej tradycyjnych granicach, w Seulu w Korei na północnym wschodzie i północnym Wietnamie na południu. Za jego panowania rozpoczęła się emigracja Chińczyków z północno-zachodnich kresów na południe do doliny rzeki Jangcy. Wzmocnił linie murów obronnych na północy, aby chronić się przed Xiongnu (Hsiung-nu). Szczęśliwym trafem niezgoda wśród Xiongnu doprowadziła frakcję południową do poddania się Chinom w 50 roku n.e.; pozwolono im osiedlić się w regionie Ordos oraz w dzisiejszych północnych prowincjach Shanxi (Shansi) i części prowincji Gansu (Kansu). Być może z powodu zmęczenia wojną Guangwu popełnił błąd, nie wykorzystując słabości północnych Xiongnu, rozpoczynając ekspedycję mającą na celu wyparcie ich z ich twierdzy. To za panowania jego wnuka północna potęga Xiongnu została złamana i wysłano ich na zachód, czyniąc Chiny dominującymi we wschodnich regionach.

gimnazjon i lekkoatletyka

Gimnazjum i lekkoatletyka były integralnymi aspektami kultury i społeczeństwa starożytnej Grecji. Gimnazjum zapewniało fizyczną przestrzeń, w której mężczyźni gromadzili się, aby ćwiczyć, uprawiać sport i angażować się w dyskurs intelektualny. Gimnazjum i ściśle z nim związana palestra były również miejscem, w którym sportowcy trenowali do zawodów w zapasach, boksie, pankracji i lekkoatletyce. Oprócz tych wydarzeń lekkoatletycznych starożytni Grecy grali także w kilka gier z piłką, niektóre na poziomie konkurencyjnym, ale nie na igrzyskach olimpijskich. Najlepsi sportowcy starożytnej Grecji, którzy reprezentowali miasta-państwa na igrzyskach olimpijskich i innych imprezach sportowych

związanych z ważnymi uroczystościami religijnymi, byli profesjonalistami wspieranymi przez bogatych obywateli. Chwalona i krytykowana przez filozofów lekkoatletyka i sportowcy inspirowali artystów, dramaturgów, poetów i rzeźbiarzy. Gdy Grecja podupadła, a Rzym dominował nad Morzem Śródziemnym, lekkoatletyka ewoluowała, aby sprostać kulturowym i społecznym potrzebom świata rzymskiego, dopóki chrześcijańscy władcy nie stłumili jej pod koniec IV wieku n.e. Słowo gymnasium oznacza „ćwiczenie, do którego się rozbiera”; Grecy mężczyźni ćwiczyli i rywalizowali nago. Najwcześniejsze gimnazja, założone pod koniec VI wieku p.n.e., były częściowo zacienionymi piaszczystymi terenami, gdzie mężczyźni rozbierali się, nacierali oliwą z oliwek, posypywali ją piaskiem i ćwiczyli. Po ćwiczeniach usuwali piaszczysty olej ze swoich ciał zakrzywioną mosiężną kielnią, znaną jako strigil, a następnie kąpali się w strumieniu czystej wody. W szczytowym okresie sale gimnastyczne przekształciły się w wyszukane budynki z salami klubowymi, salonami, ołtarzami i magazynami balsamów, oliwy z oliwek i proszków sportowych. Wanny i prysznice zastąpiły strumienie do mycia po ćwiczeniach i zawodach. Do niektórych sal gimnastycznych przylegała palestra, mniejszy obiekt przeznaczony do specjalistycznego nauczania i treningu lekkoatletycznego. Większość palestr była jednak oddzielona od sali gimnastycznej i była otwarta tylko dla zawodowych sportowców. Piaszczyste pole otoczone dziedzińcem z kolumnadą, palestra służyło do nauczania i ćwiczeń w zapasach, w których większość zdrowych mężczyzn uczestniczyła regularnie i z wielkim entuzjazmem. Gimnazjum i palestra zajmowały centralne miejsce w codziennym życiu greckich mężczyzn. Wielu mężczyzn odwiedzało sale gimnastyczne, aby obserwować, jak inni trenują i rywalizują, grają w gry planszowe, dyskutują o bieżących sprawach i słuchają mówcy. Jako nieformalne placówki edukacyjne były ważnymi miejscami spotkań pokoleń, debat i wymiany pomysłów. Gimnazja miały swój własny charakter i ton; podczas gdy jeden mógł być rajem dla lewicowej polityki, inny mógł rzekomo mieć bardziej konserwatywne poglądy. Inne zapewniały schronienie męskim prostytutkom, które czerpały korzyści z subtelnego, ale milczącego homoseksualizmu, który przenikał większość męskiego społeczeństwa greckiego. Największe gimnazja, Academia, Liceum i Cynosarges, znajdowały się w Atenach. Akademia, której nazwa do dziś oznacza uczelnię wyższą, była wyborem Platona i jego następców. Z drugiej strony Arystoteles wolał Liceum, które przetrwało, przynajmniej językowo, we francuskim liceum. Grecy brali udział w różnych konkurencjach lekkoatletycznych, w tym w biegach, rzucaniu, skakaniu, zapasach i boksie; z których wszystkie brały udział w igrzyskach olimpijskich, jednym z czterech zawodów lekkoatletycznych związanych z okresowymi uroczystościami religijnymi. Najważniejszym wydarzeniem biegowym był stadion, wyścig o długości około 656 stóp (200 m), czyli długość stadionu. Biegacze rywalizowali również w wyścigu dwuetapowym, w którym biegli sprintem do tyczki na końcu trasy, wykonywali ostry zakręt i gnali z powrotem na linię startu. Biegacze długodystansowi rywalizowali w wyścigu na około 15 748 stóp (4800 m), czyli 12 stadiów.

DYSK, OSZCZEP, ZAPASY I BOKS

Rzucanie obejmowało dysk i oszczep. Dysk zaczął jako okrągły płaski kamień, zanim przekształcił się w brązową płytkę. Oszczep mierzył sześć stóp i miał małą skórzaną pętlę przymocowaną pośrodku drzewca, w którą atleta włożył dwa palce. Zawodnik owinał pętlę wokół oszczepu, aby wytworzyć obrót po rzucie, maksymalizując jego odległość. Skok w dal z miejsca był wykonywany z ciężarkami rąk, którymi sportowiec kołysał się w przód i w tył, aby zwiększyć odległość skoku. Rzut dyskiem, rzut oszczepem, skok w dal z miejsca, stado i zapasy połączyły się, tworząc pięciobój, zawody olimpijskie, w których rywalizowali najbardziej wszechstronni sportowcy. Arystoteles opisał atletów biorących udział w pięcioboju jako „najpiękniejszych, ponieważ nadają się do ćwiczeń szybkościowych i siłowych”. Zapasy, boks i pancratium, połączenie zapasów i boksu, były gwałtownymi, brutalnymi pojedynkami siły i woli. Tylko najwięksi, mocno umięśnieni i najtwardsi mężczyźni w całej Grecji rywalizowali w tych sportach, które były związane kilkoma zasadami, bez ograniczeń czasowych, bez pierścienia i bez ograniczeń wagowych. Zapasy, prawdziwie freestyle'owe zawody, dopuszczały wszelkiego rodzaju

chwytu, głównie na górną część ciała i potykanie się, aby rzucić przeciwnika na kolana. Chociaż zapaśnicy nie mogli gryźć się nawzajem i dłużyć oczu, zapaśnicy walczyli, dopóki jeden z nich nie rzucił drugiego na kolana trzy razy. Zapasy w porównaniu z boksem były łagodną imprezą. Bokserzy związali ręce i nadgarstki ciężkimi skórzanymi paskami, pozostawiając wolne tylko palce. Łączyli uderzenia w głowę lub szyję zaciśniętymi pięściami z uderzeniami otwartą dłonią, aby odwrócić uwagę, podciąć twarz lub zamknąć oczy opozycji. Walka trwała do momentu, gdy jeden z rywali był zbyt wyczerpany, aby kontynuować, znokautowany lub podniósł prawą rękę, aby zasygnalizować porażkę.

GRY W PIŁKĘ

Chociaż gry w piłkę nie były zaliczane do igrzysk olimpijskich, były wśród Greków popularnymi formami ćwiczeń i zabawy. Homer zauważył, że kobiety, dzieci i starcy grali w piłkę. W Sparcie, mieście-państwie znanym z zamiłowania do wojny, określenia „piłkarz” i „młodość” były synonimami. W niektórych palestrach przeznaczono pomieszczenie zwane sphairisteria do gry w piłkę podobnej do współczesnej piłki ręcznej. Chociaż zasady tej gry nie są znane, zapisy wskazują, że była to rywalizacja. Co więcej, Grecy grali w hokej na trawie, w którym dwie przeciwne drużyny uderzały małą piłkę zakrzywionymi kijami. Pewien pisarz zauważył, że drużyny „starły się jako pierwsze skierować piłkę na przeciwległy koniec boiska niż ten, który im przydzielono”. Inna gra w piłkę, episkyros, polegała na tym, że dwie przeciwne strony rzucały piłką w tę i z powrotem, „aż jedna ze stron przepędzi drugą z powrotem przez linię bramkową”.

LEKKOLEKTYKA PROFESJONALNA

Najlepsi sportowcy w Grecji, ci, którzy startowali na igrzyskach olimpijskich i podobnych zawodach lekkoatletycznych, byli profesjonalistami. Chociaż za występy olimpijskie nie otrzymywali materialnych nagród, zamożni mecenasi finansowali trening, podróże i utrzymanie ulubionego sportowca. Podczas gdy dominacja zamożnej arystokracji w sporcie greckim sprawiała wrażenie amatorstwa, pojawienie się sportowców z niższej i klasy robotniczej w połowie V wieku p.n.e. wspierani przez bogatych obywateli obnażyli profesjonalizm tkwiący w greckim sporcie. Pojawienie się atletycznych cechów w II wieku p.n.e. legitymizował profesjonalizm, ponieważ organizacje zapewniały sportowcom mechanizm rokowań zbiorowych w celu osiągnięcia sprawiedliwego środowiska konkurencyjnego. Dzięki negocjacom zbiorowym sportowcy uzyskali głos w planowaniu gier, organizowaniu podróży, uzyskiwaniu osobistych udogodnień i zabezpieczaniu emerytur w postaci pracy jako trenerzy i menedżerowie. Grecy intelektualiści chwalili lekkoatletykę i ćwiczenia przygotowujące ciało do fizycznych wymagań życia i budujące więź między umysłem a ciałem. Sokrates powiedział, że „ciało musi mieć swój udział we wszystkim, co robią ludzie; i we wszystkich usługach wymaganych od ciała, sprawą najwyższej wagi jest utrzymanie go w jak najlepszym stanie”. Dla Platona, ucznia Sokratesa, niegdyś zapaśnika, który brał udział w igrzyskach istryjskich, ideałem było ciało i umysł „zharmonizowane” poprzez atletykę. W Państwie Platon zaangażował Sokratesa w dialog, argumentując, że ćwiczenia gimnastyczne są „bliźniaczą siostrą” sztuk dla „udoskonalenia duszy”. Filozofowie tacy jak Eurypides krytykowali nieustępliwe dążenie atlety do chwały poprzez lekkoatletykę i sport kosztem zachowania zdrowia na całe życie. „W kwiecie wieku robili wspaniałe widowisko, gdy chodzili i są dumą państwa; ale kiedy przychodzi na nich gorzka starość” — zauważył Eurypides — „stają się jak stare płaszcze, które straciły sprężystość”. Sportowiec dostarczył greckim artystom i rzeźbiarzom przedmiotu, w którym mogli wyrazić swój szacunek dla fizycznego piękna, siły i symetrii. Podczas gdy Myron z V wieku p.n.e. w posągu dyskobola, Dyskobolusa, uchwycił ideał fizyczny wyrażony przez Platona, inni rzeźbiarze i artyści pokazali realizm lekkiej atletyki i sportu. Na przykład Apoloniusz w I wieku p.n.e. statua z brązu Bokser nie tylko przedstawia pięknie proporcjonalne, muskularne ciało walczącego, ale także pokrytą bliznami twarz, sękatę dłoń i złamany nos, co jest typowe dla tego sportu. Przedstawienia zgrabnych i proporcjonalnych biegaczy

malowane na wazonach i pucharach były często zestawiane z wychudzonymi woźnicami rydwanów, rażąco dysproporcjonalnymi zapaśnikami i żałośnie pulchnymi gimnastyczkami. Podobnie dramaturdzy i poeci czerpali inspirację z lekkiej atletyki. W Elektrze Sofokles przedstawia syna Agamemnona, Orestesa, jako odważnego, ale lekkomyślnego woźnicę rydwanu rywalizującego w igrzyskach pytyjskich w Delfach, który umiera po wyrzuceniu z rydwanu po utracie kontroli nad nim na ciasnym zakręcie. W poniższych wersach poeta Pindar z Teb celebrował pogoń atlety za zwycięstwem:

Bo jeśli kto ma upodobanie w wydatkach i trudzie

I uruchamia wielkie dary ukształtowane przez bogów,

A wraz z nim jego przeznaczenie

Zasadza chwałę, której pragnie,

Już rzuca kotwicę na najdalszej krawędzi

błogości,

A bogowie go czczą.

U szczytu kultury i społeczeństwa greckiego gimnazja i lekkoatletyka rozprzestrzeniły się w całym regionie śródziemnomorskim. Nawet gdy wpływy Grecji spadały w II wieku p.n.e., obce miasta i miasteczka nadal budowały stadiony, hipodromy, sale gimnastyczne i palestry. Często kultura gimnazjalna kolidowała z lokalnymi wartościami, jak w przypadku Jerozolimy, gdzie ortodoksyjni Żydzi byli oburzeni nagością praktykowaną w zbudowanym tam w 174 r. p.n.e. gimnazjum. Spośród wszystkich kultur śródziemnomorskich, na które wpływ miała Grecja, Etruskowie na Półwyspie Apenińskim byli najbardziej entuzjastycznie nastawieni do greckich sportów. Etruskowie rzucali dyskiem i oszczepem, siłowali się, boksowali, biegali i ścigali się rydwanami, ale w kontekście przygotowywania ludzi do wojny. Podczas gdy Etruskowie ozdabiali swoje wazy i urny przedstawieniami lekkoatletów, ich poszczególne występy nie były dla nich zabawne ani inspirujące, dlatego zwrócili się w stronę zawodów gladiatorów i walk zwierząt. Chociaż grecki sport przetrwał do połowy V wieku n.e., jego wpływ i znaczenie w kulturze i społeczeństwie śródziemnomorskim znacznie zmalały pod rządami rzymskimi i chrześcijańskimi. Do połowy II wieku p.n.e. Rzym podbił Grecję, a także całą wschodnią część Morza Śródziemnego. Chociaż Rzymianie kontynuowali greckie festiwale lekkoatletyczne, głównie jako sposób na zjednoczenie wschodniej i zachodniej części ich imperium, uznali grecki sport za zbyt indywidualistyczny, zbyt konkurencyjny i zbyt skoncentrowany na uczestniku, a nie na widzu. Podobnie jak Etruskowie, Rzymianie woleli dla rozrywki widowiska, takie jak cyrki, walki zwierząt i walki gladiatorów. Aby opisać te ostatnie czynności, Rzymianie używali łacińskiego słowa *ludi*, które oznaczało grę w sensie rozrywki lub rozrywki, w przeciwieństwie do greckiego słowa *agon*, które oznaczało zawody. Chociaż Konstantyn Wielki, pierwszy chrześcijański cesarz Rzymu, zniósł pogańskie uroczystości religijne związane z igrzyskami olimpijskimi i innymi podobnymi imprezami sportowymi, greccy sportowcy wytrwali aż do ostatecznego zniszczenia Olimpii przez dwa niszczycielskie trzęsienia ziemi w 522 i 551 roku n.e.

Genua

Miasto Genua (Genova) w Ligurii w północnych Włoszech było ważnym portem rzymskim, założonym w IV wieku p.n.e. Uważa się, że swoją nazwę wzięło od łacińskiego słowa *ianua* oznaczającego drzwi, ponieważ służyło jako punkt wejścia dla wielu towarów przewożonych do pobliskich miejsc. W okresie średniowiecza Genua wyłoniła się jako ważna republika morska kontrolująca handel na większości obszaru Morza Śródziemnego. Połączenia rzymskie z Genuą zostały w dużej mierze zerwane w roku

641 n.e. kiedy Longobardowie najechali ten region i zdobyli miasto. W ciągu następnych kilku stuleci przetrwał ataki piratów berberyjskich ze współczesnej Algierii, którzy zaatakowali znaczną część wybrzeża i operowali z baz na pobliskich wyspach Korsyki i Sardynii. Obywatele Genui zebrali duże siły morskie, zdobyli bazy piratów na Korsyce, a następnie zaatakowali Sycylię i zdobyli wyspę z pomocą Pizy po 1284 roku. To właśnie w tym okresie Genua wyłoniła się jako główna potęga, zakładając kolonie w Afryce Północnej, Syrii, Morei we współczesnej Grecji, a nawet tak daleko, jak Krym. Zaowocowało to silną pozycją handlową, wspomaganą przez wyprawy krzyżowe. Chcieli także zwiększyć handel z Europą Północną. W 1379 r. w Londynie zamordowano genueńskiego kupca, gdy członkowie „londyńskiego tłumu” usłyszeli, że chce on przekształcić Southampton w port genueński. Konsulowie kontrolowali władzę polityczną w Genui do 1191 roku; jednak system się skończył i władza przeszła w ręce podesta (burmistrzów), a następnie Capitani del Popolo (kapitanowie ludu), którzy rządili od 1258 do 1340, z wyjątkiem krótkich okresów, kiedy rządili nimi zagraniczni przywódcy. W XII wieku rozpoczęto budowę Cattedrale di San Lorenzo w centrum Genui. Z fasadą z gotyckiego marmuru w czarno-białe paski (częściowo romańską i wczesnorennesansową), obecnie silnie utożsamianą z architekturą genueńską, zawierała kaplicę św. Jana Chrzciciela, zaprojektowaną przez Semenico i Elię Gagini i zbudowaną w latach 1451-1465. Podobno znajdowały się w nim relikwie św. Jana Chrzciciela oraz polerowany talerz kwarcowy, na którym Salome miała otrzymać głowę Jana Chrzciciela. Znajdowało się w nim także Sacro Catino, święty kielich, który rzekomo został podarowany przez królową Saby królowi Salomonowi, a później używany przez Jezusa podczas Ostatniej Wieczerzy. Talerz Salomei i święty kielich znajdują się obecnie w muzeum katedralnym. W tym okresie Wenecjanie zazdrościli Genueńczykom monopolu handlowego i w 1298 roku Genueńczykom udało się pokonać flotę wenecką w bitwie pod Curzola. Podczas bitwy Genueńczycy pojмали weneckiego szlachcica Marco Polo (1254–1324) i więzili go w Genui przez rok, po czym odesłali go z powrotem do Wenecji. To właśnie podczas pobytu w więzieniu napisał *Divisament du Monde* (Podróże) o swojej wizycie w Chinach. W 1340 roku Genueńczycy postanowili zastosować się do weneckiego zwyczaju wybierania doży, a pierwszym był Simone Boccanegra. Pod jego rządami i jego następcami Genua rozkwitła, a genueńscy najemnicy zyskali znaczącą pozycję w wojnach we Włoszech i Francji. Pieniądze zarobione przez te bandy najemników ogromnie wzbogaciły kasę miasta. Kiedy w 1358 roku miasto odwiedził poeta i humanista Petrarca, określił je jako „wspaniałe”. W Genui urodziło się także dwóch wielkich marynarzy z lat dziewięćdziesiątych XIV wieku. Tam w 1451 roku urodził się Krzysztof Kolumb, syn czesacza wełny. W wieku 14 lat wyruszył na morze i walczył z piratami berberyjskimi. Kiedy miał 19 lat, rozbił się jego statek i znalazł pracę w Portugalii, oferując później swoje usługi królowi Hiszpanii. Giovanni Caboto, „John Cabot”, również urodził się w Genui w 1425 r. W 1490 r. przeniósł się do Anglii, osiedlając się w Bristolu. Po wyprawach Kolumba prowadził angielskie podróże przez Atlantyk. Podobnie jak w przypadku innych miast-państw, wielkie rody Genui walczyły między sobą o władzę polityczną. Walki między rodzinami Grimaldi, Dora, Spinola i Fieschi osłabiły państwo, a obce mocarstwa rywalizowały o kontrolę nad miastem. Giovanni Visconti siłą przejął władzę w mieście w 1353 r. i sprawował ją do 1356 r. W 1393 r. było pięciu dożów, a w 1396 r. miasto zajęła Francja. Genua zdołała wyzwolić się spod panowania francuskiego w 1409 roku i była wówczas kontrolowana przez Teodoro di Monteferrato. Dwanaście lat później kontrolę nad nim przejął Filippo Maria Visconti. Francuzi powrócili w 1458 r., ale sześć lat później rodzina Sforzów otrzymała kontrolę od Francji. W końcu Sforzowie zostali zmuszeni do ucieczki w 1478 r., kiedy miasto powstało przeciwko nim, ale dziewięć lat później zostało zdobyte przez Mediolan. Wreszcie Andrea Doria (1466–1560), jeden z wielkich genueńskich przywódców marynarki wojennej, przygotował dla Genui konstytucję, która uwolniła ją od obcej dominacji, ale w jej wyniku powstał rząd dyktatorski, który doszedł do władzy po tym, jak Fieschi i Cibo próbowali przejąć władzę w 1547–48.

Ghana, Mali i Songhai

Ghana, Mali i Songhai były trzema z największych państw handlowych Afryki Zachodniej. Począwszy od Ghany już w roku 300 n.e. a kończąc na podboju Songhaju przez Maroko w XVI wieku n.e., zdominowali handel złotem, solą i towarami między Afryką Północną a Afryką Subsaharyjską. Arabscy uczeni i kupcy aż do Bagdadu zachwycali się bogactwem tych afrykańskich państw. Geograf al-Ya'qubi twierdził, że „w całym kraju można znaleźć złoto”. Ale handel złotem i solą nie był jedyną podstawą cywilizacji Afryki Zachodniej. Niezwykłe osiągnięcia kulturalne, intelektualne i kulturalne uczyniły Timbaktu i inne miasta sławnymi ośrodkami produkcji książek z zakresu teologii, historii i nauk ścisłych, których wagę często ceniono wyżej niż złoto. Ghana, Mali i Songhai były odnoszącymi sukcesy i dobrze zorganizowanymi państwami, które przewyciężyły podziały plemienne i połączyły tradycyjne wierzenia z uniwersalnymi ambicjami islamu. To wewnętrzna siła tych imperiów Afryki Zachodniej zapewniła tak duży sukces w handlu złotem. Skomplikowany system cichego handlu, transportu, bezpiecznego przejścia dla kupców i kontroli nad szeroką gamą plemion i różnych stref geograficznych, od Sahary we współczesnej Mauretanii po gęste dżungle na południe od rzeki Niger, zapewniał przepływ handlu. Kiedy te imperia upadły, upadł również handel złotem. Źródła historyczne imperiów Ghany, Mali i Songhai to źródła pisane w języku arabskim, nastawione na wierzenia nieislamskie, historie ustne przekazywane przez afrykańskich griotów lub gawędziarzy, a także archeologia. Wykopaliska archeologiczne w dalszym ciągu odkrywają zaskakujące tajemnice dotyczące bogactwa i siły Ghany, Mali i Songhai, czasami potwierdzając historie, które kiedyś odrzucano jako fantazje. Zarówno źródła pisane, jak i tradycje ustne mówią o bogactwie i sławie starożytnego królestwa Wagadu. Źródła arabskie nazywają królestwo Ghaną, co w języku Soninke oznacza „król”. Rozległe królestwo obejmowało współczesne kraje Mauretanię, Senegal i Mali. Klimat Afryki Zachodniej był diametralnie inny 1000 lat temu. Dowody archeologiczne sugerują, że spalony klimat Sahary drastycznie rozszerzył się na południe po latach 800–1050 n.e., kiedy imperium Ghany było u szczytu rozkwitu. Stolica Ghany, Kumbi-Saleh, niegdyś najbogatsze miasto w Afryce Zachodniej, jest obecnie odległym stanowiskiem archeologicznym na środku Sahary. Zmiany klimatyczne miały dramatyczny wpływ na Afrykę Zachodnią, gdy centrum władzy przeniosło się z okolic Ghany na północy, do Mali w centrum, do Songhai dalej na południu. Królestwo było matrylinearne, co oznacza, że król odziedziczył tron w linii matki; syn jego siostry został następcą króla. Dziedziczenie matrylinearne i potężna pozycja kobiet były stałymi cechami tradycyjnego społeczeństwa saharyjskiego. Według Al-Bakri król Ghany wyznawał tradycyjne wierzenia afrykańskie, ale szanował muzułmanów, którzy przybywali do jego królestwa w celach handlowych, często oddając ich pod swoją osobistą ochronę. Almorawidzi, Berberowie, muzułmańscy nomadzi z pustyni zaatakowali Kumbi-Saleh w 1076 roku n.e. i osłabił znaczną część imperium Ghany. Niemniej jednak Ghana pozostała silna do czasu aneksji przez Mali, jeszcze bogatszego i większego imperium handlowego, które powstało na południe od Ghany. Imperium Mali zostało założone przez Sundiatę, króla, który nie tylko pokonał wrogów zewnętrznych, ale także własną niepełnosprawność fizyczną, aby zbudować imperium ustępujące jedynie ogromnej hordzie mongolskiej w Azji. Według legendy bracia Sundiaty zostali zmasakrowani przez Sumanguru, króla ludu Sosso, rywala Mandinke i ludu Mali. Sundjata, uważany za nieszkodliwego inwalidę, który nie mógł nawet chodzić, został oszczędzony. Z relacji wynika, że inne dzieci traktowały go jak zwierzę i wyśmiewały. Nauczył się chodzić na żelaznych aparatach i stał się jednym z najsilniejszych wojowników i myśliwych. W roku 1230, jakieś 18 lat po masakrze swoich braci, młody Sundjata zorganizował armię i w roku 1235 obalił Sumanguru z Sosso we wsi Kirina. Dramatyczna bitwa pod Kiriną do dziś jest opowiadana przez griotów jako walka pomiędzy dwoma wielkimi magami. Bohater Sundjata zdawał się mieć po swojej stronie zarówno moc Allaha, jak i tradycyjnych afrykańskich bogów natury. Po swoim zwycięstwie Sundjata zjednoczył wodzów Mandinke i przejął kontrolę nad wszystkimi południowymi krańcami transsaharyjskich szlaków handlowych. Następcy Sundjaty, w tym była niewolnica pałacowa o imieniu Sakura, rozszerzyli i skonsolidowali imperium, podbijając miasta Timbaktu i Gao. Pielgrzymka do Mekki była jednym z pięciu lub sześciu filarów islamu i była konieczna dla wszystkich wierzących, których było stać na tę

podróż. Mansa Musa, który panował od 1312 do 1337 roku n.e., odbył najstojniejszą królewską pielgrzymkę do Mekki. Egipscy uczeni podają relacje o ogromnej i ekstrawaganckiej karawanie królewskiej, która odwiedziła Kair w drodze do Mekki. Kronikarz Al-Maqrizi powiedział, że płacił tyle złota za zakupy tkanin, niewolników i prowiantu, że spowodował dramatyczny spadek wartości złotej waluty w Kairze. Mansa Musa nie tylko wrócił do Mali z Mekki z większym oddaniem dla islamu, ale przywiózł ze sobą kilku uczonych i architektów, w tym andaluzyjskiego architekta al-Sahili, który pomógł przekształcić tradycyjną architekturę Mali. Chociaż nie wymuszał nawrócenia swojego ludu, zachęcał do rozwoju szkół islamskich i opracował bardziej metodyczną formę rządów przy użyciu pisanego języka arabskiego. Można argumentować, że to tolerancyjne połączenie cywilizacji zachodnioafrykańskiej i muzułmańskiej uczyniło Mali jedną z najbardziej zaawansowanych cywilizacji na świecie. Korzystając ze wschodnich wzorców, Mansa założył także okręgi administracyjne i biurokratyczne, utrzymując ścisłą kontrolę nad swoimi rozległymi terytoriami. Śmierć Mansa Musy (ok. 1337 n.e.) doprowadziła do powstania kolejnych królów, którzy nie byli w stanie udźwignąć ogromnych rozmiarów Mali. Berberowie na północy zagrozili Timbuktu, podczas gdy lud Songhai na południu rozpoczął swój rozwój jako ostatnie i najpotężniejsze z imperiów Afryki Zachodniej: królestwo Songhai. Podstawą potęgi Songhaju była potężna rzeka Niger. W miarę jak imperia Ghany i Mali rosły i upadały, rybacy z Songhaju powoli rozprzestrzeniaли się z regionu na południe od wielkiego zakola rzeki Niger. Songhajowie założyli w XIII wieku tętniące życiem miasto handlowe Gao na południe od tego zakola. Większość Songhajów została klientami imperium Mali aż do 1435 roku n.e. kiedy dwóch książąt Songhai, przeczuwając upadek losów Mali, zażądało niepodległości. Założyli nową dynastię zwaną sunnitami. Kronikarze muzułmańscy wspominają muzułmanina Askie Muhammada Touré jako najstojniejszego króla Songhaju. Wykorzystując przesłanie islamu, aby zjednoczyć swoich wyznawców, rozszerzył granice Songhaju na wschód Afryki, łącząc swoje imperium z handlem na Oceanie Indyjskim, który sięgał aż do Chin. Mahmud al-Kati, który napisał obszerną historię Songhaju, twierdził, że Askia żyła około 125 lat. Choć może to być przesada, Askia i lud rzeki Nigru stworzyli silne i wspaniałe imperium, któremu nie zagrażało żadne poważniejsze zagrożenie aż do wynalezienia broni palnej. Broń palna zapewniła armii marokańskiej znaczną przewagę, gdy marokański sułtan Ahmed al-Mansur najechał Songhaj w latach osiemdziesiątych XVI wieku. Połowa armii marokańskiej zmarła z pragnienia i głodu podczas przekraczania Sahary. Mimo to wojownicy Songhai nie mogli się równać z siłą ognia Marokańczyków. Wkrótce Songhai, ostatnie z wielkich imperiów handlowych, popadł w ruinę.

Ghaznawidzi

Dynastia Ghaznawidów rządziła wschodnim Afganistanem oraz częścią Iranu i Pakistanu od 977 do 1186. Sebuk-Tigin (r. 977–997), były niewolnik, założył imperium, rządząc z miasta Ghazna, od którego dynastia wzięła swoją nazwę. Sebuk-Tigin był niewolnikiem Turków, a siły militarne, którym dowodził, aby zastąpić wcześniej rządzącą dynastię Samanidów, również były pochodzenia tureckiego. Samanidzi byli irańskimi muzułmanami, a Imperium Ghaznawidów również było zdominowane przez muzułmanów, zwłaszcza pod rządami kolejnych władców, którzy chcieli islamizować Turków o pogańskich poglądach. Założyciel wraz ze swoim synem Mahmudem z Ghazni (998–1030) rozszerzył swoje terytorium aż do granic Indii. Ostatecznie Ghaznawidzi na zachodzie i Qara-Chanidzi na wschodzie zastąpili Samanidów, a rzeka Oxus wyznaczała granicę między nimi. Największy rozkwit imperium Ghaznawidów osiągnęło za panowania Mahmuda, rozciągając się od Oksusu po Ocean Indyjski. Jednak śmierć Mahmuda i sukcesja Masuda (1031–1041), wypierając krótkotrwałego władcę Mehmeda, okazały się punktem zwrotnym w losach Ghaznawidów, gdy rosnący nacisk ze strony Turków seldżuckich doprowadził do bitwy pod Dandanqan w 1040 r., katastrofalna porażka Masuda. Pomimo znacznie większej liczby żołnierzy Ghaznawidów, bardziej mobilna kawaleria dynastii Seldżuków odmówiła im dostępu do wody i innych zapasów oraz zniszczyła ich morale. Bitwa spowodowała utratę zdobytych terytoriów Iranu i Azji Środkowej. Imperium Ghaznawidów przetrwało

do 1186 roku, ale jego wpływy zostały znacznie ograniczone i jest ono pamiętane głównie dzięki osiągnięciom artystycznym i kulturalnym, a nie doczesnej potędze. Jednym z najstynniejszych poetów perskich i irańskich był Firdawsi, którego arcydzieło *Shahnamah* (Epos królów) zostało ukończone pod patronatem Mahmuda. Epos opowiada historię i tradycje Persji oraz historie jej władców. Uważana jest za centralną część kultury irańskiej i jedno z największych dzieł literatury na świecie. Patronat Mahmuda umożliwił mu odtworzenie Imperium Ghaznawidów jako państwa islamskiego, co wzmocniło wiarę w całym regionie kontrolowanym przez Ghaznawidów. Wynikający z tego wpływ artystyczny można zobaczyć w twórczości kulturalnej tworzonej w świecie seldżuckim. Dotyczyło to form architektonicznych i stylów malarstwa figuratywnego. Ghurydzi zdobyli Ghaznę w 1149 r., a ostatnią pozostałą placówkę Lahore w 1187 r. Dzięki temu miasto Lahore znacznie się rozrosło, a następnie stało się znaczącym ośrodkiem miejskim i kulturalnym.

Ghazzali, Abu Hamid Muhammad, al- (1058–1111) teolog muzułmański

Al-Ghazzali (po łacinie al-Ghazel) jest jednym z czołowych teologów muzułmańskich, porównywalnym w chrześcijaństwie ze św. Augustynem czy Tomaszem z Akwinu. Urodził się w północno-wschodnim Iranie i studiował nauki ścisłe i teologię. Jako młody człowiek został wyznaczony przez wezyra seldżuckiego Nizama al-Mulka do nauczania w madrasie Nizamiyya (szkoła sponsorowana przez rząd) w Bagdadzie. Popularny profesor al-Ghazzali wygłaszał wykłady, które cieszyły się dużym zainteresowaniem i za życia zasłynął jako ekspert w dziedzinie prawa i teologii. Znał zarówno klasyczną filozofię grecką, jak i myśl chrześcijańską. Dzieła pisane Al-Ghazzalego w języku arabskim liczą się w setkach i obejmują pieśni i poezję. Jego *Niespójność filozofów*, krytyka klasycznych filozofów greckich i filozofów muzułmańskich, takich jak Ibn Sina, który akceptował myśl klasyczną, została przeczytana w całym świecie islamskim i przetłumaczona na łacinę. W Odrodzeniu nauk religijnych al-Ghazzali zaatakował myśl greckiego filozofa Sokratesa. To ostatnie dzieło porównuje się do *Sumy teologicznej* św. Tomasza z Akwinu. Jednakże Ibn Rushd (Averroës), wielki filozof islamski mieszkający w Kordobie w Hiszpanii, stanowczo nie zgodził się z odrzuceniem filozofii greckiej przez al-Ghazzalego i napisał zawziętą krytykę pt. *The Incoherence of the Incoherence*, w której obalił twierdzenia al-Ghazzalego, jedno z nich: o jeden. W argumentach, które odbijają się echem we współczesnej debacie między sekularystami a zwolennikami myśli religijnej, al-Ghazzali wysunął tezę, że świat jest dziełem istoty boskiej i kwestionował twierdzenia, że świat nie ma początku ani końca. Kryzys wiary około 1095 r. n.e. spowodował, że al-Ghazzali porzucił nauczanie, a po podróży do Jerozolimy i Mekki wrócił do Iranu, gdzie zagłębił się w sufi sm (islamski mistycyzm). Napisał autobiograficzny opis swojej duchowej podróży w książce *To, co uwalnia od błędów*. Al-Ghazzali ostatecznie powrócił do nauczania i stał się głównym zwolennikiem ortodoksyjnej wiary sunnickiej, która jego argumentacją może być zgodna z praktykami religijnymi sufi. Chociaż nie zgadzali się w konkretnych kwestiach, zarówno al-Ghazzali, jak i Averroës starali się zrozumieć wzajemne powiązania filozofii i religii.

Ghiberti, Lorenzo

(1378–1455) rzeźbiarz włoski

Lorenzo Ghiberti urodził się we Florencji i kształcił się jako złotnik u swojego ojca, Bartoluccio Ghiberti, a przed zajęciem się rzeźbą kształcił się jako malarz. Ghiberti zyskał rozgłos w 1401 roku wraz z ogłoszeniem przez Operę Baptysterium konkursu na budowę drugiego zestawu drzwi z brązu dla Baptysterium we Florencji. Konkurs, który miał być nadzorowany przez potężną cechę sukna wełnianego, Arte di Calimala, wymagał zestawu drzwi do zilustrowania scen ze Starego Testamentu. Ponadto drzwi musiały uzupełniać pierwszy zestaw drzwi ukończonych przez Andreego Pisano w latach trzydziestych XIV wieku, kontynuując projekt scen w kształcie czteroliści. Drzwi zaprojektowane przez Pisano ilustrują życie Jana Chrzciciela, patrona Florencji. Jako temat konkursu wybrano ofiarę Izaaka

złożoną przez Abrahama. Urok tak ważnego zamówienia przyciągnął wiele zgłoszeń od znanych artystów, w tym Jacopo della Quercia i Filippo Brunelleschi. Młody Ghiberti zaimponował sędziom swoim projektem oraz faktem, że z wyjątkiem postaci Izaaka, praca Ghibertiego została odlana w jednym kawałku. Dzieło wymagające mniejszej liczby odlewów wymagało mniej brązu i było tańsze w produkcji. Zdolność Ghibertiego jako rzucającego została przytoczona przez Giorgio Vasariego w jego Żywotach malarzy, rzeźbiarzy i architektów jako powód, dla którego umieścić Ghibertiego przed Donatello i Brunelleschim jako rzeźbiarzem. Historycy sztuki mieli trudności z datowaniem początku renesansu i wielu ustaliło tę datę na rok 1401 i konkurs na baptysterium we Florencji ze względu na dbałość Ghibertiego o ilustrowanie głębi, wykorzystanie klasycznych odniesień, takich jak nagi Izaak, oraz znaczenie mecenatu. Choć konkurs miał ilustrować Stary Testament, po przyznaniu zamówienia Ghibertiemu temat zmieniono na Nowy Testament. Zwycięski panel Abrahama autorstwa Ghibertiego znalazł się w trzecim zestawie drzwi ukończonym w 1452 roku. Drzwi zawierają 28 czteroliści w siedmiu rzędach po cztery sceny. Dwa najniższe rzędy przedstawiają czterech ewangelistów i czterech ojców Kościoła, natomiast sceny Nowego Testamentu rozpoczynają się od Zwiastowania. Zlecenie na wykonanie scen Nowego Testamentu, obecnie znane jako Drzwi Północne, zostało ukończone w 1425 roku. Oprócz Baptysterium Ghiberti otrzymał zlecenie dotyczące ważności nisz w Orsanmichele. Orsanmichele we Florencji to niezwykły budynek, który służył zarówno jako spichlerz dla miasta, jak i jako sanktuarium. Na zewnątrz budynku znajdowały się nisze, które przeznaczono różnym cechom do udekorowania posągami ich patrona. Gildia Calimala zamówiła do swojej niszy rzeźbę z brązu przedstawiającą swojego patrona, Jana Chrzciciela. Mierzący prawie osiem stóp wzrostu ukończony Jan Chrzciciel wykazuje naturalizm w swojej postawie i ułożeniu ubioru, co jest jedną z cech charakterystycznych sztuki renesansu. W 1419 roku Arte del Cambio, cech bankierski, zamówił do swojej niszy brązową figurę św. Mateusza, słynącą z klasycznego stylu i wykwiutnego złocenia. W 1425 roku Ghiberti powrócił do Baptysterium, aby pracować przy północnych drzwiach, powszechnie zwanych Bramami Raju. Koncentrując się na Starym Testamencie, Ghiberti porzucił preferowany plan czterolistny składający się z 28 częściowo złożonych scen na rzecz 10 w pełni złożonych scen kwadratowych. Ponadto w swoich własnych Komentarzach (ok. 1450–1455) Ghiberti napisał o drzwiach: „Starałem się naśladować naturę tak wyraźnie, jak tylko mogłem i z całą perspektywą, jaką mogłem stworzyć, aby uzyskać doskonałe kompozycje z wieloma postaciami.” Po ukończeniu serii Starego Testamentu Ghiberti przeszedł na emeryturę w 1452 roku.

Giotto di Bondone

(ok. 1276–1336) Artysta włoski

Wczesne życie, wykształcenie artystyczne i przypisywane dzieła Giotto di Bondone (powszechnie określanego jako Giotto) są owiane tajemnicą i legendą. W swoich Żywotach Vasari przedstawił pierwszą biografię i kronikę dzieł Giotto. Giotto urodził się w 1276 roku we wsi Vespignano pod Florencją w rodzinie rolnika imieniem Bondone. Jeszcze jako chłopiec Giotto rozwinął umiejętność, bez formalnego szkolenia, czerpania z natury przy użyciu dowolnego dostępnego materiału, takiego jak ziemia, kamień czy piasek. Giotto tworzył te rysunki, aby zabić czas, opiekując się swoim stadem owiec. Vasari opowiada nam, że jego wrodzony talent był tak wielki, że gdy Cimabue zauważył jego prace przejeżdżając przez jego wioskę, natychmiast zwrócił się do ojca Giotto o pozwolenie na zabranie 10-letniego Giotto do Florencji na naukę u Cimabue w ramach jego warsztatu. Historycy sztuki uznali Giotto za jednego z pierwszych, który porzucił średniowieczną tradycję artystyczną na rzecz wczesnego rozwoju naturalizmu – stylu, który w pełni zrealizował się podczas włoskiego renesansu. Giotto otrzymał pochwały od takich luminarzy, jak Dante Alighieri w Boskiej komedii, Giovanni Boccaccio w Dekameronie i Vasari za zerwanie z tym, co Vasari nazywa „prymitywnym zachowaniem Greków”. W swoich Żywotach Vasari przytacza dwie historie ilustrujące talent Giotto. Według Vasariego papież

Benedykt IX wysłał emisariusza do Toskanii, aby spotkał się z Giottem i ocenił jego przydatność do komisji papieskiej. Dworzanin poprosił Giotta o mały rysunek, który miał zanieść papieżowi. Giotto, nie używając kompasu ani nie ruszając rękami, narysował idealny okrąg i poinstruował zszokowanego dworzanina, aby ten prosty rysunek wrócił do papieża. Papież Benedykt natychmiast uznał wielkość Giotta i wysłał mu papieskie zlecenia. Historii tej przypisuje się również narodziny włoskiego przysłowia: „Jesteś okrągły niż krąg Giotta”. Druga historia przytoczona przez Vasarię potwierdza tezę, że Giotto miał wielki dar naturalizmu. Jako chłopiec w warsztacie Cimabue Giotto namalował muchę na nosie postaci namalowanej przez Cimabue. Po powrocie do warsztatu Cimabue próbował odpędzić muchę, zanim zdał sobie sprawę, że to tylko obraz. Jednym z najwcześniejszych dzieł przypisywanych Giotto jest krucyfik (ok. 1295) z Santa Maria Novella we Florencji. Ukrzyżowanie Giotto było wzorowane na wcześniejszym ukrzyżowaniu Cimabue, z Chrystusem otoczonym wizerunkami Dziewicy Maryi i Jana Ewangelisty. Giotto odszedł od Cimabue, a jego forma wyraźnie zmierzała w stronę trójwymiarowości. Postacie są także przepełnione człowieczeństwem i emocjami, których brakowało wcześniejszym pracom. Włoski historyk sztuki renesansu Bernard Berenson przypisuje mu narodziny nowoczesnego malarstwa, szczególnie w odniesieniu do przedstawiania ludzkiej postaci. Przez całą swoją karierę Giotto otrzymywał zamówienia od mecenasów w Rzymie, Neapolu, Rawennie i Padwie. W 1305 roku wykonał freski na zamówienie Enrico Scrovegniego do swojej kaplicy, zwanej powszechnie Kaplicą Areny. Podczas gdy ścianę wejściową pokrywa fresk przedstawiający Sąd Ostateczny, popularny temat w średniowiecznych Włoszech, pozostała część ścian poświęcona jest serii fresków ilustrujących sceny z życia Dziewicy Maryi i Jezusa Chrystusa. W tych freskach Giotto zastosował proste, ale dramatyczne elementy architektoniczne i krajobrazowe, aby skupić naszą uwagę na masywnych formach i opowiedanej historii. Ten prosty, ale dramatyczny styl wpłynął na przyszłych malarzy fresków, takich jak Michał Anioł. Historycy sztuki od dawna debatują, czy za freski przedstawiające życie św. Franciszka w jego bazylice w Asyżu odpowiedzialny jest Giotto. Już w roku 1313 kronika Riccobaldo przypisuje Giotto cykl św. Franciszka. Przypisanie Giotto zostało dodatkowo poparte w późniejszych stuleciach pismami Lorenza Ghibertiego z XV wieku i Vasarię z XVI wieku. Oprócz malarstwa Giotto był także architektem i rzeźbiarzem. Jako architektowi przypisuje się mu początkowy projekt i budowę dzwonnicy kościoła Saint Maria del Fiore (znanej również jako Duomo) we Florencji. Zaangażowanie Giotto w budowę zakończyło się wraz z jego śmiercią, a budowę kontynuował jego były uczeń Taddeo Gaddi. Giotto zmarł w 1336 roku i został pochowany z honorami w Saint Maria del Fiore.

Gotfryd z Bouillon

(ok. 1060–1100) król Jerozolimy

Jednym z pierwszych europejskich arystokratów, który wyruszył na pierwszą krucjatę w 1095 r., był Gotfryd z Bouillon. Godfryd poprowadził swoje wojska z Francji do Konstantynopola i walczył u boku innych armii przez Azję Mniejszą do Jerozolimy. Po zajęciu miasta przez krzyżowców na swojego władcę wybrali Gotfryda. Gotfryd z Bouillon był drugim synem hrabiego Eustachego z Boulogne i Idy, córki księcia Dolnej Lotaryngii. Matka Godfryda wyznaczyła go na swojego następcę, ale kiedy zmarł jej ojciec, cesarz Henryk IV skonfiskował księstwo, pozostawiając Godfrydowi hrabstwo Antwerpia i panowanie Bouillon w Ardenach. Niemniej jednak Godfryd służył lojalnie cesarzowi w jego kampaniach we Włoszech i Niemczech, a w nagrodę w 1082 r. Henryk nadał mu tytuł księcia Dolnej Lotaryngii, ale raczej jako urząd, a nie dziedziczne lenno. Wpływy monastyczne kluniackie przeniknęły Lotaryngię, a ich propapieskie nauki mogły wpłynąć na Gotfryda, aby wziął krzyż. Umiejętności administracyjne Godfryda nie były zbyt bystre i być może zdawał sobie sprawę, że jego przyszłość jako księcia jest ograniczona i postrzegał wyprawy krzyżowe jako sposób na osiągnięcie więcej. Choć nigdy nie zrezygnował ze swojego urzędu cesarskiego, sprzedał i zastawił część swoich ziem, co wskazywało, że

nie ma zamiaru wracać z Ziemi Świętej. Każdy z tych powodów, a także autentyczny entuzjazm dla sprawy, prawdopodobnie wpłynął na jego reakcję na papieskie wezwanie. Po szantażowaniu społeczności żydowskich i sprzedaży części swoich gospodarstw Godfryd zgromadził fundusze na wyposażenie dużej siły. Liczba mężczyzn, którzy za nim podążali, zapewniła mu duży prestiż wśród innych przywódców krucjat i przyciągnęła do niego więcej ludzi. Był przystojny, a dzięki swojej wysokiej, atletycznej sylwetce i blond włosom sprawiał wrażenie idealnego północnoeuropejskiego rycerza i doskonałego przywódcy. Do czasu, gdy krzyżowcy zajęli Jerozolimę, było tylko dwóch realnych kandydatów na przywódców miasta: Rajmund z Tuluzy i Godfryd. Wiek, doświadczenie i jego związek z kościołem prawdopodobnie uczyniły Rajmunda z Tuluzy lepszym kandydatem, ale był niepopularny. On także otwarcie uważał się za świeckiego przywódcę krzyżowców, a jego towarzysze uważali go za aroganckiego i zbyt przyjacielskiego wobec cesarza w Konstantynopolu. Elektorzy początkowo zaproponowali przywództwo Raymondowi. Odmówił i oświadczył, że nie będzie nosił korony w mieście, w którym Chrystus nosił koronę cierniową, mając nadzieję, że ta uwaga zniechęci innych do objęcia tronu. Elektorzy zaproponowali tę rolę Godfreyowi, który się zawahał, a następnie oświadczył, że przyjmie to stanowisko, uzasadniając to tym, że nie będzie musiał przyjmować tytułu króla, lecz będzie mógł być znany jako *Advocatus Sancti Sepulchri*, co zostało przetłumaczone jako „Obrońca Grobu Świętego” lub „Obrońca Grobu Świętego”. Godfrey wydawał się szczerze wierzyć, że ostatecznym władcą w Ziemi Świętej powinien być Kościół. Po przyjęciu roli władcy Godfrey nakłonił Raymonda do oddania kontroli nad Wieżą Dawida, wojskowym kluczem do Jerozolimy. Rajmund, bezsilny i wściekły, udał się na pielgrzymkę. Początkowo siły Godfreya liczyły około 300 rycerzy i 2000 piechurów. Musiał bronić Jerozolimy, portu w Jaffie i innych miast, w tym Lyddy, Ramleh, Betlejem i Hebronu, przed wrogimi siłami tubylczymi, które okupowały tereny wiejskie między miastami. Po kłótni z Raymondem stosunki Godfreya z szlachtą uległy ochłodzeniu, ale większość odpowiedziała na jego wezwanie do obrony królestwa. Stopniowo Godfrey rozszerzał swoją władzę na wiejskie obszary Judei i Samarii. Jego reputacja szybko rosła. W miarę jak zwiększała się jego władza w Lewancie, władza Godfreya na jego własnych ziemiach osłabła, a on coraz bardziej był zdany na łaskę innych szlachciców w Ziemi Świętej. Jego wasale wykorzystali jego serdeczną naturę na swoją korzyść, podczas gdy duchowni wiedzieli, że nie może odmówić Kościołowi i wykorzystał swoje zaufanie do podważenia swojej władzy. Potrzebował zastępstw i statków, jego szlachta chciała przystęp politycznych, a Godfrey nie był w stanie oprzeć się ich żądaniom. W czerwcu 1100 roku, po okresie intensywnej negocjacji i podróży, Godfrey zasnął w hostelu w Jaffie. Po sądzie krążyły pogłoski o zatruciu, ale prawdopodobnie chorował na dur brzuszny. Wisiał przez prawie miesiąc, podczas gdy politycy kręcili się wokół jego łóżka chorego, gotowi przyjąć wszystko, co tylko będą mogli po jego śmierci. Zmarł 18 lipca 1100 r. Godfryd z Bouillon, czasami słaby i niemądry władca, mimo to odniósł sukces w swoich próbach ustanowienia i rozszerzenia swojego królestwa, zdobywając szacunek swoją odwagą, skromnością i wiarą. Został pochowany jako pierwszy chrześcijański władca Jerozolimy na wzgórzu Golgoty, w Bazylice Grobu Świętego, miejscu Ukrzyżowania.

Gracjan

(zm. 1160) Bizantyjski mnich i uczyony

Niewiele wiadomo o Gracjanie. Urodził się prawdopodobnie pod koniec XI w. w Chiusi w Toskanii, zmarł w Bolonii ok. 1160 r. Około 1140 r. ukończył *Decretum Gratiani*, co uczyniło go jednym z najśłynniejszych kanonistów wszechczasów. *Decretum Gratiani* nie tylko zastąpiło poprzednie dekryty, ale także zapewniło systematyczne i logiczne uporządkowanie dokumentów pochodzących z istniejących zbiorów, uzupełnionych receptami papieża Paschalisa II (1099–1118) i Innocentego II (1130–1143) oraz Soboru laterańskiego II (1139). Do czasu opublikowania Kodeksu Prawa Kanonicznego w 1917 r. pozostawał on dziełem standardowym dla prawa kanonicznego. Gracjan jako

pierwszy nauczał prawa kanonicznego jako nauki autonomicznej, choć bizantyjski Kodeks Justyniana I posłużył już za wzór łączenia w jeden kodeks prawa cywilnego i religijnego. Kanon pochodzi od greckiego słowa kanon i oznacza łodygę lub trzcinę oraz długi i prosty kawałek drewna, drewnianą regułę używaną przez murarzy i stolarzy lub linijkę, za pomocą której kreślone są linie proste. W przenośni jest to reguła sztuki lub rzemiosła, model, typ lub ostateczna lista lub katalog. Wraz z powstaniem chrześcijaństwa kanon otrzymało nowe znaczenie: przykazania Boże, czyli po łacinie *regulae fidei* (normy wiary) i *regulae morum* (zasady zachowania). W tym znaczeniu *regulae morum* kanon został przyjęty do prawa. Te zasady zachowania zaczęły się od Biblii i *Didache* (Nauki Apostołów). W miarę jak pojawiały się nowe pytania dotyczące wiary, heretyckie i inne, zwoływano sobory i synody kościelne, aby odpowiedzieć na te pytania. Było to szczególnie prawdziwe w przypadku pierwszych siedmiu soborów powszechnych, które podejmowały kwestie boskości Chrystusa, boskości Ducha Świętego, dwóch natur jednej Osoby Chrystusa i Maryi jako Matki Bożej, a także Soboru Trydenckiego (1545–1563), który odpowiedział na wiele pytań Reformacji. Odpowiedzi w formie dekretów zostaną wpisane na listę kanonów regulujących postępowanie zarówno duchownych, jak i świeckich. Z biegiem czasu, w miarę jak Kościół rósł i rozgałęział się, konieczne stało się zebranie zasad postępowania w celu jednolitej interpretacji i wprowadzenia w życie prawa Bożego zapisanego w cytowanych źródłach. Na tym opierało się prawo kanoniczne. Gracjan pracował według ustalonej metody, w której można wyraźnie wyróżnić trzy części. Pierwsza część dotyczy źródeł prawa. Porusza także tematykę związaną przede wszystkim z hierarchią kościelną i duchowieństwem. Część druga dotyczy postępowania, majątku świeckiego, zakonów, małżeństwa i spowiedzi. Ostatnia część dotyczy przepisów dotyczących sakramentów, z wyjątkiem małżeństwa, i sakramentaliów. Do połowy XII wieku istniały jedynie systematyczne zbiory recept kościelnych. W swoim *Decretum* Gracjan opublikował pierwszą syntezę powszechnie obowiązującego prawa kanonicznego. Jednocześnie zapewnił późniejszym papieżom podstawę, na której mogły oprzeć się ich dekrety. Pomimo swojej renomy i wielkiego autorytetu *Decretum Gratiani* pozostawał zbiorem prywatnym, pozbawionym uniwersalnej mocy prawnej. Władze kościelne nigdy oficjalnie nie uznały ani nie zatwierdziły tej kolekcji.

Grenlandia

Mówi się, że przy dobrym dniu z Islandii widać daleką Grenlandię. Może to przesada, ale istnienie połączeń lądowych na północnym Atlantyku odegrało kluczową rolę w eksploracji nordyckiej, wraz z rozwojem nowych typów statków oraz nowej technologii i wiedzy nawigacyjnej. Wyspy Owczce, położone niedaleko Wielkiej Brytanii i prawdopodobnie znane już Rzymianom, zostały zasiedlone jako pierwsze, już w epoce Wikingów. Stamtąd Wikingowie osiedlili się na Islandii, być może znani starożytnym, a na pewno Irlandczykom, począwszy od IX wieku po eksmisji kilku bezdomnych irlandzkich mnichów. Z Islandii Nordycy udali się dalej na zachód do Grenlandii w drugiej połowie IX wieku, a około roku 1000 n.e. na wyspy i wybrzeża Ameryki Północnej. Grenlandia epoki nordyckiej była cieplejsza i miała bardziej otwarte tereny, co pozwalało na ograniczone rolnictwo. Była także niezamieszka. Eskimosi i podobne grupy jeszcze tak naprawdę nie zasiedlili tego obszaru, kiedy przybyli Nordycy, chociaż po przybyciu zaczęli penetrować południe i mogli być czynnikiem wpływającym na ostateczne wygaszenie kolonii w XV wieku. Nie została zatem błędnie nazwana, ale w IX i X wieku była naprawdę zieloną krainą i doskonale nadawała się do nordyckiego stylu życia z fiordami, torfowiskami i drewnem przewożonym drogą morską z terenów dzisiejszej Kanady. Grenlandia była również znana ze swoich połowów i ssaków morskich, w tym narwala, źródła cennej kości słoniowej, która później stała się głównym towarem eksportowym kolonii nordyckiej i była wysoko ceniona w średniowiecznej Europie. Według tradycji islandzkiej, głównie z jego sagi, to Eiríkur Raudi, czyli Eryk Rudy, był motorem nordyckiego osadnictwa na Grenlandii, próbując przezwyciężyć własne problemy prawne (utrzymywał status wyjęty spod prawa zarówno w Norwegii, jak i Islandii). Z biegiem czasu wyłoniły się tam dwie odrębne osady: Vestribyggd, czyli Osada Zachodnia i Eystribyggd,

czyli Osada Wschodnia. Ta pierwsza była pierwszą osadą w 986 roku i znajdowała się w pobliżu współczesnego Nuuk. Ta ostatnia miała miejsce w okolicach dzisiejszego Narsarsuaq i rozpoczęła się dziesięć lat później. Rozproszone osady powstawały w innych miejscach, gdzie warunki sprzyjały wędkarstwu i polowaniu. Obie osady prosperowały aż do XII wieku, kiedy rozpoczął się spadek średniej temperatury, na krótko zatrzymany poprawą w XIV wieku. Wtedy było już za późno i żywotność Nordyków z Grenlandii spadła do tego stopnia, że przetrwanie było trudne, jeśli nie niemożliwe. Osada Zachodnia została opuszczona w połowie XIV wieku, a Osada Wschodnia wymarła pod koniec XV wieku. Ostatecznie izolacja i coraz trudniejsze środowisko wraz z początkiem małej epoki lodowcowej (która spowodowała pojawienie się większej liczby gór lodowych w morzach, utrudniając podróżowanie) skazało na zagładę Osadnictwa Wschodniego. Obie osady pozostawiły po sobie znaczne pozostałości archeologiczne, w tym fragmenty kultury materialnej tamtej epoki, zachowane przez chłód. Obejmowało to odzież, w niektórych przypadkach zgodną z najnowszą modą europejską. Z tych fragmentów jasno wynika, że Nordycy z Grenlandii starali się zachować przynajmniej pozory swojej europejskiej kultury i jej wartości. Z Grenlandią nordycką kojarzony jest także dowód szerszego kontaktu z wyspami i kontynentem Ameryki Północnej. Najbardziej znanym tego przykładem jest krótka osada nordycka w Kanadzie, Vinland (L'Anse aux Meadows, Nowa Fundlandia). Ponadto archeologia i badanie źródeł pisanych sugerują obecność Nordów nie tylko na całym wybrzeżu Grenlandii, ale także na wyspie Baffina oraz w punktach na północ i południe, a nawet dalej w głąb lądu. W niektórych z tych miejsc Norwegowie z Grenlandii zetknęli się z rdzennymi Amerykanami, w tym z Eskimosami, którzy mieli zastąpić Norsów na Grenlandii, być może siłą. Jest oczywiste, że jedyną kulturą Ameryki Północnej, która wytwarzała brąz, była kultura pozostająca w bliskim kontakcie z Grenlandzami, którzy wiedzieli, jak pracować z brązem.

Grzegorz Palamas

(1296–1359) teolog i biskup

Grzegorz Palamas urodził się w Konstantynopolu w 1296 r. Jego ojciec był wybitnym urzędnikiem cesarza bizantyjskiego Andronika II Paleologa. Jego ojciec zmarł, gdy Grzegorz był niemowlęciem, a cesarz brał czynny udział w jego formacji i wychowaniu. Inteligentny i pracowity Grzegorz został przeznaczony przez swojego cesarskiego patrona do służby rządowej. Jednak w wieku 20 lat Grzegorz opuścił służbę rządową i podjął życie monastyczne na górze Athos. Awansując w życiu monastycznym pod okiem swojego duchowego mentora (św.) Nikodema z Vatopedi, ostatecznie został kapłanem i pustelnikiem w małym klasztorze Glossia na Górze Athos. W tym czasie przyswoił sobie nauki takich ojców kościoła, jak Ewagriusz z Pontu, Makary z Egiptu i Nowy Teolog Symeon. Po przeprowadzce do Tesaloniki stał się znanym kapłanem, kaznodzieją i nauczycielem, przestrzegając rygorystycznego reżimu monastycznego. Zgromadził wokół swojego kościoła małą wspólnotę samotnych mnichów i zaczął aktywnie uczyć metody modlitwy i teologii „Hesychast” (od greckiego hesychia oznaczającego „spokój, cisza”). W latach trzydziestych XIV wieku Grzegorz został wezwany do Konstantynopola, aby bronić Hesychastów przed „scholastycznym” nauczaniem włosko-greckiego mnicha Barlaama z Kalabrii. Barlaam nauczał, że nie można „poznać Boga” poprzez modlitwę myślną. Pod wpływem Tomasza z Akwinu upierał się, że wiedzę o istnieniu Boga można przyswoić jedynie poprzez działalność intelektualną. Wyśmiewał nauki i metody modlitwy Hesychastów i próbował obalić twierdzenie Hesychastów, że chcą doświadczać Boga poprzez „światło Tabor”. (Tabor był miejscem, w którym Jezus [Chrystus] z Nazaretu doświadczył swego „przemienienia” w boski blask i energię). Najbardziej obszerną pisemną odpowiedzią Palamasa skierowaną do Barlaama była Apologia świętych Hesychastów, powszechnie zwanych triadami. Obrona Palamasa ustanowiła teologiczne podstawy zaangażowania całej osoby ludzkiej (ciała, ducha i duszy) w przeżycie mistyczne. Cała osoba może zostać przebóstwiona lub zjednoczona z boskimi energiami doświadczenia Chrystusa w Taborze. Ta

deifikacja, czyli „teoza”, ostatecznie obejmuje ciało, duszę i ducha, dzięki czemu człowiek wchodzi w realną, ale mistyczną jedność z Bogiem. W ten wcielony sposób Palamas i Hezychastowie próbowali doświadczyć obecności Boga poprzez „boskie energie”. Palamas pomógł zdefiniować różnicę pomiędzy „boską esencją” (której nie można poznać) a „boskimi energiami” (które można poznać poprzez to, jak ludzie doświadczają obecności Boga). Nauki Palamasa zostały uznane za ortodoksyjne na soborze w Konstantynopolu w 1341 r., a Barlaam został potępiony jako heretyk i uciekł do Kalabrii. Nie zakończyło to kłopotów Palamasa, gdyż zwolennicy Barlaama wśród mnichów i wyższego duchowieństwa w dalszym ciągu kwestionowali Palamasa. Był więziony od 1344 do 1347. Jednak po uwolnieniu przez patriarchę Izydora został wybrany na arcybiskupa Tesaloniki. Podczas jednej z podróży do Konstantynopola został schwytany przez muzułmańskich piratów. Był bity i torturowany za głoszenie Ewangelii współwyzncom i muzułmańskim porywaczom. Po roku został wykupiony i wrócił do Tesaloniki. Palamas dokonał wielu cudów podczas swojego panowania jako arcybiskup, w tym uzdrowił wiele chorób. Zmarł 14 listopada 1359 r. i został kanonizowany przez sobór kościelny w 1368 r. W Kościele bizantyjskim wspomina się go 14 listopada oraz w drugą niedzielę najbardziej uroczystego okresu kościelnego, Wielkiego Postu, czyli Wielkiego Postu.

Gutenberg, Jan

(1397–1468) wynalazca

Upowszechnienie wiedzy nastąpiło szybciej po wynalezieniu prasy drukarskiej przez Johanna Gutenberga w 1440 roku. Gutenberg, syn biznesmena Friele Gensfleisch zur Laden, urodził się w Moguncji w Niemczech i z zawodu był złotnikiem. Ruchome czcionki wykonane z drewnianych klocków zostały opracowane przez Chińczyków, ale było to proces czasochłonny. W Holandii i Pradze miały już miejsce eksperymenty z wyrafinowanym procesem drukowania. Celem Gutenberga było odtworzenie średniowiecznych rękopisów liturgicznych poprzez użycie ruchomych kawałków metalowych bloków dla każdej litery. Wiele egzemplarzy książki zostało wydrukowanych bez utraty koloru i wzoru. Zmontowaną stronę umieszczano w ramce, a następnie ciężka śruba dociskała blok drukujący do papieru. Połączył technologię papierową z tuszem na bazie oleju. Dzięki wsparciu finansowemu bogatego niemieckiego prawnika Johanna Fusta Gutenberg założył pierwszą prasę drukarską, zapoczątkując erę oświecenia. Duża część społeczeństwa otrzymała możliwość czytania, a umiejętność czytania i pisanie nie ograniczała się do kościoła, klasztoru i szlachty. Nie było już konieczności pracochłonnego ręcznego kopiowania książek, a drukowanie książek stało się szybkie i niedrogie. Gutenberg opublikował Biblię składającą się z 42 linijek, czyli tzw. Biblia Gutenberga w Moguncji w 1445 roku, po dwóch latach ciężkiej pracy. Każda kolumna miała 42 wiersze, a cała Biblia łacińska liczyła 1282 strony. Wydrukował 180 egzemplarzy, z których zachowało się 47. Słowa z oryginalnej Biblii nie zostały zmienione. Sprzedawał egzemplarze Biblii Sacra na Targach Książki we Frankfurcie w 1455 r. Adolf z Nassau, elektor Moguncji, podarował mu w 1465 r. beneficjum. Gutenberg drukował odpusty, kartki papieru używane przez kościół. Jest także autorem fragmentów gramatyki łacińskiej Aeliusa Donata Ars Minor, która doczekała się 24 wydań. Wyszkolone przez niego osoby zakładały własne drukarnie. W ciągu 50 lat ukazało się około 100 000 publikacji. W bibliotekach należało odróżnić książki od materiałów archiwalnych. Bardzo szybko umiejętność czytania i pisanie rozszerzyła się wraz z drukowaniem map, plakatów, broszur i gazet. Pielęgnowano i utrwalano nowatorskie idee renesansowej Europy. Języki narodowe zastąpiły łacinę, co było zmianą ważną dla powstania państw narodowych. Wynalazek prasy drukarskiej spotkał się ze sprzeciwem Kościoła katolickiego. Drukarze z Moguncji uciekli po ataku żołnierzy arcybiskupa Nassau w 1462 r. Jednak europejskie miasta skorzystały na umiejętnościach drukarzy. Część elity nie chciała trzymać w bibliotekach książek drukowanych i ręcznie kopiowanych rękopisów. To stopniowo się rozproszyło, a prasa drukarska rozprzestrzeniła się po całej Europie. W 1476 roku William Caxton założył w

Westminster pierwszą w Anglii prasę drukarską. Opublikował *Le Morte d'Arthur* Thomasa Malory'ego. W latach osiemdziesiątych XIV wieku w Andaluzji w Hiszpanii otwarto prasę drukarską. Pod koniec XV wieku przemysł poligraficzny istniał w 250 miastach Europy. W 1000 drukarniach ukazało się 35 000 tytułów i 20 milionów egzemplarzy. Później style typu rzymskiego zastąpiły typy gotyckie, a zamiast drewnianych zastosowano śruby metalowe. Prasa drukarska w XV wieku była skromna w porównaniu z prasą współczesną. Standardowa prasa zatrudniająca pięciu pracowników mogła publikować tylko pięć książek rocznie, ale w historii cywilizacji ludzkiej dokonano ważnego odkrycia. Posągi Gutenberga zdobią wiele miejsc w Niemczech, a jego imieniem nazwano znane instytucje. Gutenbergowi przypisuje się przekształcenie średniowiecznej Europy w nowoczesne społeczeństwo, co doprowadziło do rewolucji naukowej.

Galileo Galilei

(1564–1642) astronom, matematyk i fizyk Galileo Galilei był najważniejszym fizykiem swoich czasów. Jego ojciec, Vincenzo Galilei, przeprowadził znaczące eksperymenty w naukach muzycznych. Po wstąpieniu na uniwersytet w Pizie w 1581 roku jako student medycyny Galileusz odkrył matematykę i od razu wpadł w zachwyt. Jego intelektualnym bohaterem został starożytny grecki matematyk Archimedes. Zajęcia z filozofii przyrody w Pizie uzupełniał prywatnymi studiami matematycznymi we Florencji. Opuścił Pizę bez dyplomu w 1585 roku i został nauczycielem matematyki we Florencji, gdzie ustalił izochroniczną naturę wahadła – fakt, że częstotliwość wahadła jest stała. W 1589 r. jego dzieło inspirowane Archimedesem zapewniło mu głos matematyczny w Pizie. W 1592 roku Galileusz został profesorem matematyki na Uniwersytecie w Padwie, wiodącym europejskim uniwersytecie naukowym. Niezależnie od napięć osobistych i finansowych lat Padwy, był to okres najbardziej owocny intelektualnie Galileusza. Przeszedł od wysoce matematycznego podejścia do wiedzy do większego zainteresowania eksperymentem. Zaczął wypracowywać niearystotelesowskie podejście do problematyki ciał w ruchu. Jego najstojniejszym osiągnięciem było odkrycie, że odległość pokonywana przez spadające ciało zmienia się wraz z kwadratem czasu upadku – jest to „prawo spadających ciał”. Praca Galileusza z teleskopem na początku XVII wieku zapewniła mu europejską sławę. Na podstawie uzyskanych informacji zaprojektował w 1609 roku własne, lepsze od współczesnych teleskopów holenderskich. Zaobserwował nieznanie wcześniej księżycy Jowisza. Były to pierwsze znane w historii satelity planety (innej niż Księżyc). Fakt, że układ planet mógł mieć więcej niż jedno centrum, poparł teorię Kopernika. Inne odkrycia Galileusza obejmowały góry Księżyca, fazy Wenus i skład Drogi Mlecznej składającej się z niezliczonych gwiazd. Galileusz chciał przenieść się do Toskanii we Florencji. Nadanie księżycom Jowisza nazwy „gwiazd Medyceuszy” na cześć rządzącej w Toskanii rodziny Medyceuszy było genialnym posunięciem, które pozwoliło zdobyć przychylność księcia i zapewnić Galileuszowi nominację na nadwornego matematyka. Galileusz nalegał, aby nadano mu tytuł nie tylko matematyka, ale także filozofa. Ponieważ faktyczna fizyczna natura wszechświata była domeną filozofów przyrody, Galileusz jako filozof mógł formułować twierdzenia kosmologiczne, których nie byłby w stanie wysunąć jako zwykły matematyk. To z Rzymu Galileusz stawiał czoła temu, co miało nastąpić, okazać się największym wyzwaniem w jego karierze, jakim jest potępienie przez Kościół kopernikanizmu. Władze kościelne coraz bardziej sprzeciwiały się Kopernikanizmowi i Galileuszowi jako jego głównemu katolickiemu orędownikowi. W roku 1616 dzieło Kopernika *O obrotach sfer niebieskich* zostało umieszczone na kościelnym Indeksie Ksiąg Zakazanych. Galileusz argumentował, że Kopernikanizm nie ma żadnego związku z teologią, jednak władze kościelne nie zgodziły się z tym stanowiskiem. Dzieła Galileusza nadal nie były szczególnie potępiane. Pomimo ogromnego znaczenia, jakie miał w rozwoju astronomii, Galileusz wcale nie był tym, za kogo uważała się epoka nowożytna, astronomem. On nie zajmował się precyzyjnymi obserwacjami i skomplikowanymi obliczeniami niezbędnymi do przewidywania kursów gwiazd, co pochłaniało zdecydowaną większość pracy pracujących astronomów. Galileusz był bardziej zainteresowany dokonywaniem odkryć teleskopowych

i ustanawianiem teorii kosmologicznej. Najważniejszym dziełem astronomicznym, jakie napisał na temat astronomii po Gwiazdzistym pośłańcu (1610), był Dialog o dwóch głównych systemach świata (1632). W tej pracy Galileusz wykorzystał ruch Ziemi do wyjaśnienia pływów. Historycy różnie interpretują proces i skazanie Galileusza. Dialog na temat dwóch głównych systemów świata wiązał się z dwoma niebezpieczeństwami. Jednym z nich było odważne oświadczenie poparcia dla systemu kopernikańskiego. Drugim jest to, że papież Urban VIII (Maffeo Barberini) po publikacji dialogu, na którą najprawdopodobniej sam wydał licencję, nabrał przekonania, że tępy Simplicio jest na niego satyrą. Urban na kpiny Galileusza zareagował stłumieniem Dialogu i powołaniem komisji do zbadania całej sprawy. Po zapoznaniu się z raportem komisji Urban skierował sprawę Galileusza do rzymskiej inkwizycji. Inkwizycja wezwała Galileusza do Rzymu zimą 1632–1633, co było brutalnym wymogiem nałożonym na chorego starca podczas epidemii dżumy. Po przybyciu do Rzymu w lutym został uwięziony. Negocjacje między Galileuszem a inkwizytorami, którzy grozili torturami, zakończyły się publicznym przyznaniem się do winy. 22 czerwca 1633 roku został skazany na areszt domowy i odmawianie psalmów pokutnych. Aresztowanie spędził najpierw w Rzymie, a od końca 1633 roku aż do śmierci we własnym domu pod Florencją.

Gama, Vasco da

(1460? –1524) Portugalski odkrywca

Vasco da Gama był portugalskim odkrywcą, który odkrył drogę morską do Indii z Europy przez Przylądek Dobrej Nadziei. Uważa się, że da Gama urodził się w Sines w Portugalii około 1460 r. Pierwszą ważną nominację otrzymał w 1497 r., kiedy został mianowany dowódcą wyprawy składającej się z czterech statków, która miała kontynuować dzieło rozpoczęte przez Bartolomeu Diasa, który próbował znaleźć drogę z Europy do Indii przez Przylądek Dobrej Nadziei. Wyprawa Diasa dotarła zaledwie niedaleko Przylądka Dobrej Nadziei. Wyprawa Da Gamy wyruszyła z Lizbony 8 lipca 1497 roku. Statki minęły Wyspy Kanaryjskie 15 lipca, ale potem rozdzieliły się we mgle. Udało im się przegrupować 26 lipca na wyspie Santiago na Wyspach Zielonego Przylądka. Da Gama chciał ominąć Zatokę Gwinejską, gdzie Dias miał problemy z pogodą i prądami. W tym celu da Gama wypłynął swoimi statkami na Ocean Atlantycki, docierając ostatecznie na odległość 600 mil od Ameryki Południowej. Kiedy 7 listopada statki da Gamy w końcu dotarły na ląd, przebywały na otwartym morzu od 96 dni i przeplłynęły 7500 km. Flota spędziła następnym razem osiem dni w zatoce św. Heleny, po czym udała się dalej do Przylądka Dobrej Nadziei, który opłynęła 22 listopada. Po wejściu do zatoki Mossel załogi da Gamy rozbiły swój statek zaopatrzeniowy i rozdzieliły zaopatrzenie drugiemu statki. Wyruszyli ponownie 8 grudnia. Wędrując wschodnim wybrzeżem Afryki ekspedycja zakotwiczyła u ujścia rzeki Kilimane, gdzie spędziła 32 dni na naprawie swoich statków i opiece nad członkami załogi, którzy zachorowali na szkorbut. Stamtąd kontynuowali podróż wzdłuż wybrzeża, docierając do Malindi 13 kwietnia 1498 r. W Malindi miejscowy sułtan dał da Gamie pilota, który wyruszył z nimi 24 kwietnia, gdy wyruszali na przeprawę przez Ocean Indyjski. Da Gamie udało się przepłynąć Ocean Indyjski i 20 maja zakotwiczyć w pobliżu miasta Calicut w Indiach. Przez kilka następnych miesięcy próbował wynegocjować traktat handlowy z miejscowym radzą, ale z powodu interwencji miejscowego muzułmanina kupców, nie udało mu się dojść do porozumienia i pod koniec sierpnia 1498 r. udał się do domu. Podróż powrotna przez Ocean Indyjski okazała się znacznie trudniejsza. Zanim jego statki wpłynęły do Malindi (7 stycznia 1499 r.), był zmuszony z powodu strat wśród załogi spalić jeden ze swoich statków i kontynuować podróż tylko dwoma statkami. Statki wypłynęły dalej i okrążyły Przylądek Dobrej Nadziei 20 marca 1499 roku. W kwietniu statki rozdzieliły się podczas sztormu. Statek, którym płynął da Gama, dotarł do Wysp Zielonego Przylądka, skąd wysłał go do Lizbony, a wynajętym statkiem zabrał umierającego brata na Azory, gdzie zmarł jego brat. Następnie Da Gama udał się do Lizbony, gdzie przybył 8 września 1499 roku na przyjęcie u bohatera. Druga podróż Da Gamy do Indii odbyła się w 1502 roku i obejmowała 20 statków. Podczas tej podróży

zbombardował miasto Calicut. Udało mu się podpisać traktaty z radzami w miastach Cochin i Cannanore. Z pozostałymi 13 statkami pełnymi towarów wyruszył do Portugalii 28 grudnia 1502 r. Do Lizbony dotarł 1 września 1503 r. Król Manuel I nadał mu tytuły admirała Mórz Indyjskich i hrabiego Vidigueira. Da Gama został ponownie wezwany w 1524 roku przez króla João III Pobożnego, gdy sprawy Portugalii w Indiach podupadały. Król mianował go namiestnikiem Indii i wysłał tam z 14 statkami. Flota opuściła Lizbonę 9 kwietnia 1524 r. i dotarła do indyjskiego portu Chaul 5 września 1524 r., tracąc po drodze dwa statki. Pod koniec miesiąca dotarł do Goa, stolicy Portugalii w Indiach. Da Gama próbował położyć kres korupcji, ale jego surowe postępowanie nie pomogło. Następnie w noc Bożego Narodzenia 1524 roku zmarł. Jego ciało wróciło do Portugalii dopiero w 1538 roku.

Genewa

Genewa to miasto-państwo postrzegane przez wielu jako stolica reformacji kalwińskiej w Europie; inni postrzegali jego program dyscyplinarny jako prototyp systemów nadzoru w społeczeństwach totalitarnych. Prawda leży gdzieś pośrodku; Znaczenie Jana Kalwina jako przywódcy ruchu reformowanego maskowało niezależny rozwój reformacji kalwińskiej, który miał miejsce gdzie indziej, a skupianie się na Genewie ignoruje podobny rozwój instytucji dyscyplinujących religię w całej Europie Zachodniej. Pojawienie się reformacji w Genewie jest ściśle związane z próbą ustanowienia przez miasto własnej autonomii wobec swojego władcy, księcia-biskupa, który był marionetką sąsiedniego Księstwa Sabaudii. Na przełomie XV i XVI wieku najważniejsze funkcje rządowe przekazano magistratom miejskim, czyli wybranej grupie przedstawicieli, na której czele stali sędziowie zwani syndykami. Posiadając organizację podatkową, monetarną, dyplomację i jurysdykcję karną, a także obronę militarną, syndycy i ich zwolennicy wypędzili biskupa pod koniec lat dwudziestych XVI wieku. Ponieważ Genewa to zrobiła nie kontrolując większości swojego zaplecza dostarczającego żywność, bunt ten był możliwy dzięki sojuszom z pobliskimi miastami-państwami Bernem i Fryburgiem. Berno wysłało protestanckich kaznodziejów do nowo autonomicznego miasta, wzywając ludność do wyrzucenia katolicyzmu w taki sam sposób, w jaki wygnali swojego biskupa. W 1536 roku pod wpływem kazań Williama Farel mieszkańcy Genewy głosowali za wyrzeczeniem się Mszy św. Berno chroniło bezbronne miasto przed próbami przywrócenia mu wpływów przez Sabaudię. W 1536 roku Farel wezwał francuskiego gościa, Jeana Calvina, aby służył jako współreformator w mieście. W 1538 r., gdy oni i ich współpracownicy kaznodzieje próbowali narzucić władzę religijną nad cywilną władzą rady miejskiej, zostali wypędzeni. Kalwin udał się do Strasburga i podjął retoryczną obronę miasta, gdy katolicki kardynał-reformista Jacopo Sadoletto próbował przywołać je z powrotem do starego kościoła. Genewa wezwała Kalwina w 1541 r., aby stworzyć kościół dla wspólnoty. Jego zarządzenia dla miasta były pierwszą próbą stworzenia zreformowanej konstytucji miejskiej i modelu dla innych społeczności w całej Europie. Choć z współczesnej perspektywy mogą wydawać się surowe (na przykład nakaz uczęszczania do kościoła i zakaz tańca), nie spotkały się z oporem i rzeczywiście rozprzestrzeniły się na inne społeczności europejskie. Model ten miał szczególny wpływ na zakładanie wczesnych kolonii w Ameryce Północnej sto lat później. Imigranci uciekający przed prześladowaniami w Europie szybko uciekli z Genewy, zabierając ze sobą to, czego się tam nauczyli, i zakładając placówki na późniejszych etapach swojego życia (John Knox, szkocki reformator, przebywał w Genewie w latach pięćdziesiątych XVI wieku i przywiózł swoje doświadczenia, aby wywrzeć decydujący wpływ na politykę i doktrynę Kościoła Szkocji). Jednak obecność imigrantów oraz ich rosnące wpływy religijne, polityczne i finansowe powodowały napięcia wśród rdzennych Genewańczyków, a pewna frakcja w mieście zawsze kwestionowała autorytet Kalwina. Frakcja ta, dowodzona przez miejscowego wybitnego Ami Perrina, została pokonana w 1555 roku po zamieszkach, a jej partyzanci zostali straceni, wygnani lub wyrzuceni z władz miejskich. Reformatorzy genewscy utworzyli „Kompanię Pastorów” jako misjonarzy na rzecz zreformowanej sprawy we Francji, gdzie ich sukces wywołał poważne kontrowersje i rozlew krwi w miarę rozprzestrzeniania się tak zwanego ruchu hugenotów (francuskiego protestanta). Genewa

słynęła najbardziej ze swoich instytucji, takich jak Towarzystwo Pastorów. Organizacja polityki kościelnej w strukturze składającej się z kaznodziejów, lekarzy, starszych i diakonów była zapowiedzią późniejszej polityki prezbiteriańskiej w Szkocji. W 1559 r. założył akademię, której celem było kształcenie przyszłych przywódców reformowanych. Jednak jego najbardziej znaną instytucją był Konsystorz Genewski, sąd ds. religii i moralności, który zbierał się regularnie, aby zapewnić miejscowej ludności dyscyplinę religijną. Jej zapisy zostały zredagowane przez Roberta M. Kingdona i stanowią fascynujące źródło historii społecznej i życia codziennego tamtego okresu. Chociaż jego wpływ był powszechny, jego dotkliwość została przesadzona. Większość osób wzywanych przed nią z powodu drobnych wykroczeń proszona była o powtórzenie katechizmu, modlitw w języku narodowym, które w czasach reformacji zastąpiły modlitwy po łacinie, lub treści kazań, na które wszyscy byli zobowiązani uczęszczać. Jeśli nie mogli tego zrobić, na ogół ostrzegano ich, aby byli bardziej uważni i wzywano ich do powrotu do sądu, aby wykazać, że zreformowali swoje życie. W rzeczywistości tylko jedna osoba została stracona za herezję przez cały okres rządów Kalwina w Genewie – antytrynitarny heretyk Miguel Servetus, któremu udało się wcześniej uciec ze szponów hiszpańskiej inkwizycji. Kontrowersje wokół udziału Kalwina w decyzji o spaleniu Serweta na stosie wywołały pierwszą trwałą debatę na temat podstaw tolerancji religijnej w Europie. Po śmierci Kalwina na czele kościoła genewskiego stał Teodor Beza, który jako jego mentor odmawiał zmiany teologii reformowanej w imię kompromisu. To naleganie, wraz z tendencją do rozwoju w sposób najbardziej przydatny dla nauczania akademickiego, a nie dla troski o dusze, spowodowało, że historycy scharakteryzowali późniejszą reformację genewską jako doktrynerską i scholastyczną. Próby odzyskania terytorium przez Sabaudię nadal były zagrożone aż do XVI wieku. Akademia genewska nadal zyskiwała na znaczeniu, ale została uzupełniona przez ośrodki teologiczne w Heidelbergu, Lejdzie, Herford i innych miejscach w Niderlandach i we Francji. Sukces modelu konsystorza doprowadził do jego wdrożenia w innych miastach kalwińskich, takich jak Emden, a nawet w niezreformowanych obszarach Europy.

Goa, kolonizacja

To miasto portowe na zachodnim wybrzeżu Indii było centrum wpływów portugalskich w Indiach od 1510 do 1961 roku, a u szczytu swojej świetności, na początku XVII wieku, było jednym z największych miast regionu. Goa jako port datuje się na III wiek p.n.e. Siły portugalskie pod dowództwem Afonso de Albuquerque składające się z 20 statków i 1200 ludzi zdobyły miasto w 1510 roku od władców mużułmańskich. Albuquerque kazał wymordować wszystkich tamtejszych mużułmanów i stopniowo zaczęło powstawać portugalskie miasto Goa. Pobliskie regiony Bardez i Salcete zostały dodane do obszarów znajdujących się pod kontrolą Portugalii i obszary te łącznie stały się znane jako „Stare Podboje”. Przybyli misjonarze, z których najśłynniejszym był hiszpański jezuita Franciszek Ksawery (później święty). Inkwizycja była założona w Goa w 1560 r. i działała do 1774 r. Początkowo Goa zagrażały duże siły mużułmańskie, które w 1570 r. oblegały miasto przez prawie rok. Kiedy Portugalia połączyła się z Hiszpanią w 1580 roku, Goa zostało zaatakowane przez Anglików i Holendrów. Goa rozkwitło na początku XVII wieku i podobno przewyższało bogactwem Lizbonę z populacją 200 000. Jednakże Goa znajdowało się na terenach podmokłych i choroby powodowały poważne problemy zdrowotne. Pod koniec XVIII wieku Portugalia nabyła dodatkowe ziemie w pobliżu swoich pierwotnych posiadłości. Obszary te stały się znane jako „Nowe Podboje”. Między „starymi podbojami” i „nowymi podbojami” istniały zasadnicze różnice. W pierwszym ludność była w przeważającej mierze katolicka, podczas gdy w drugim była duża liczba Hindusów i przetrwały świątynie hinduistyczne. Wolność wyznania Hindusom przywrócono w 1833 r. W 1752 r. ze względów zdrowotnych stolica została przeniesiona z Goa do Panaji. Dawną stolicę można było łatwo obronić przed atakiem, odkąd Brytyjczycy zaakceptowali portugalską enklawę na zachodnim wybrzeżu Indii. Obrona przed wrogami nie była już problemem. Goa pozostawało kolonią portugalską do 1961 roku.

Godunow, Borys

(ok. 1551–1605) car rosyjski

Borys Godunow urodził się około 1551 roku i był jedną z postaci przejściowych w historii narodu, która utrzymuje machinę państwową w czasach kryzysu. Godunow po raz pierwszy zyskał rozgłos jako jeden z aparatczyków Iwana IV Groźnego, który pomógł temu carowi zorganizować jego system społeczny i administracyjny. Musiało to również obejmować potajemne działanie opriczniny, tajnej policji państwowej, której Iwan używał do utrzymywania stanu terroru w swoim królestwie. Opricznicy, jak ich nazywano, jeździli po Rosji z głowami wilków przywiązanymi do siodła, aby zastraszyć ludność i zmusić ją do uległości. Iwan IV zmarł w 1584 r. u szczytu swojej władzy, prowadząc długą korespondencję z nikim innym jak królową Anglii Elżbietą I. Rok po śmierci Kozak Jermak zginął na Syberii, ale nie wcześniej niż rozpoczął się masowy rosyjski *drang nach osten* (jazda na wschód), który miał wywieźć Rosjan nad brzeg Pacyfiku. Tam założyli miasto Władywostok. Kiedy Iwan zmarł, na tron wstąpił jego syn Teodor, jako Teodor I. Teodor oskarżył Borysa o ponowne poprowadzenie rosyjskiego kontrataku Kuczuma, chana syberyjskiego, który zabił Jermaka. Pod zdecydowaną ręką Borysa Rosjanie zbudowali dwie ufortyfikowane placówki handlowe w Tobolsku i Tiumeniu, aby chronić swoją nową granicę na Syberii. Młodszy brat Teodora, Dymitr, zmarł w 1591 r., a Teodor poszedł w jego ślady w 1598 r. Niezależnie od skrupułów, jakie Rosjanie mogli mieć w związku ze śmiercią dwóch synów Iwana, byli gotowi poświęcić wszystko na ołtarzu korzyści. Uwięzieni pomiędzy wrogą Polską a osmańską Turcją potrzebowali silnego człowieka na Kremlu, który kierowałby sprawami państwa, a Borys wydawał się najbardziej prawdopodobnym kandydatem. Wszelkie wątpliwości co do przydatności Borysa do sprawowania władzy zostały rozwiane w roku śmierci Dymitra. W tym roku ogromna horda 150 000 Tatarów wyparła się z Chanatu Krymskiego. Khan Ghazi Gerei II był zdeterminowany zniszczyć Rosję, zanim będzie mogła zaatakować Krym. 4 lipca 1591 roku pod Moskwą Borys spotkał się z Tatarami z częścią armii rosyjskiej. Muszkiety i artyleria trzymane przez Borysa i jego dowódcę, księcia Teodora Mścistawskiego, dokonały straszliwej rzezi, zabijając lub raniąc tysiące Tatarów. Następnego dnia Godunow i Mścistawski rozpoczęli wściekły pościg za ogarniętymi paniką Tatarami, co zapoczątkowało upadek Chanatu Krymskiego. Dla narodu rosyjskiego Borys był oczywiście człowiekiem, który ich przewodził i został wyniesiony na cara przez Wielkie Zgromadzenie Rosyjskie w lutym 1598 r. Borys, stale niepewny swego tronu, obawiał się jednej rodziny bojarów – Romanowów. Pierwsza żona Iwana IV, Anastazja, była członkinią rodziny Romanowów i żoną Teodora I. Wraz ze śmiercią Teodora I dynastia Rurykowiczów wymarła, a Romanowowie mieli doskonałe roszczenia do tronu. W czerwcu 1601 r. Borys wystąpił przeciwko Romanowom, zabierając ich ziemie i wypędzając ich z Moskwy. Kontynuował wysiłki na rzecz modernizacji średniowiecznego Wielkiego Księstwa Moskiewskiego w imperium rosyjskie. Rosyjska Cerkiew Prawosławna została formalnie zorganizowana, a Borys kontynuował politykę pokojową na Zachodzie. W 1604 roku Borys stanął w obliczu nowego niebezpieczeństwa. Pojawił się pretendent do tronu, znany jako Fałszywy Dymitr, wspierany przez Polaków, którzy byli zdeterminowani osłabić rosnące państwo rosyjskie. Dymitr twierdził, że jest synem Iwana, który powrócił, by przejąć tron swojego ojca. Ludzie zjednoczyli się przeciwko niemu. Kozacy, zawsze szukający okazji do dobrej walki i łupów, przyłączyli się do jego sprawy. Wiosną 1604 roku brat Borysa i minister spraw wewnętrznych Symeon poprowadził siły przeciwko Kozakom. Został jednak przez nich pokonany i odesłany z wiadomością, że wkrótce przybędą Kozacy z prawdziwym carem – Dymitrem. W listopadzie 1604 roku Dymitr popełnił poważny błąd taktyczny. Zamiast napierać na zdobycie Moskwy, wysłał swoją armię do długotrwałego oblężenia miasta Nowogród Siewiersk. Komendant Nowogrodu Siewierska, Piotr Basamow, zdołał udaremnić wszelkie próby zajęcia miasta. 20 stycznia 1605 roku wybuchła bitwa. Nikt nie był w stanie poczynić postępów w walce ze zwartymi muszkietierami i artylerią armii Borysa. Jednak w wyniku poważnego błędu taktycznego przywódcy armii pomocy Borysa zaprzepaścili swoje zwycięstwo. Zamiast ścigać

wroga na stepy, zamiast tego postanowili ukarać miasta, które przysięgały wierność fałszywemu carowi. Nagle w kwietniu 1605 r. zmarł car Borys; wielu podejrzewało, że został otruty. W maju 1605 r. Piotr Basamow, obrońca Nowogrodu Siewierska, przysięgł wierność Dymitrowi. Dzięki wsparciu Piotra Dymitr wjechał triumfalnie do Moskwy. Zarówno Dymitr, jak i Basamow zostaną zabici. Zagraniczna inwazja i wewnętrzny sprzeciw nadal niszczyły państwo rosyjskie.

Guicciardini, Francesco

(1483–1540) historyk, dyplomata i mąż stanu

Guicciardini urodził się we Florencji w rodzinie patrycjuszowskiej. Po otrzymaniu wykształcenia humanistycznego uzyskał dyplom z prawa cywilnego na Uniwersytecie w Padwie i rozpoczął praktykę prawniczą we Florencji. W wykalkulowanym manewrze, mającym na celu awans polityczny, poślubił Marię Salviati, której rodzina była sprzymierzona z Medyceuszami. W ciągu kilku lat po ślubie został ambasadorem Republiki Florencji u Ferdynanda Aragońskiego, a później służył w rządzie florenckim, gdy władzę polityczną sprawowała rodzina Medyceuszy. Chociaż Guicciardini krytycznie odnosił się do nadużyć duchownych w Kościele, nie wahał się zaakceptować preferencji politycznych papieżstwa, gdy było to dla niego korzystne. Był urzędnikiem w kilku miastach i terytoriach Państwa Kościelnego pod rządami papieża Leona X i Klemensa VII, a dla tego ostatniego służył jako doradca i papieski generał porucznik. Pisma Guicciardiniego na temat polityki i historii są obszerne. Zawierają one historię Florencji oraz krytykę Rozpraw o pierwszych dziesięciu księgach Tytusa Liwiusza jego przyjaciela Niccolò Machiavellego. Jednak dziś Guicciardini jest ceniony przede wszystkim za Ricordiego i opus magnum, Historię Włoch. Maksymy Ricordiego oferują zbiór refleksji na temat polityki, historii i sposobu życia. Ci, którzy zajmują się zmysłem historii Guicciardiniego, pokazują, że miał on inny pogląd na historię niż Machiavelli i historycy humaniści, którzy postrzegali historię jako wzorcową i doradzali swoim współczesnym naśladowanie starożytnego Rzymu. Guicciardini podkreślił, że zmienność spraw ludzkich, napędzana sprzecznymi interesami przywódców, w połączeniu z nieprzewidywalnością losu, uniemożliwiają wyciąganie wniosków z historii. Oczekiwanie, że jego współcześni będą się zachowywać jak obywatele starożytnego Rzymu, pisał, jest podobne do oczekiwania, że osioł będzie zachowywał się jak koń. Guicciardini uważał, że wartość historii polega na jej zdolności do zachowania pamięci o przeszłości. Historia Włoch jest wytworem jego dojrzałego myślenia o doniosłych wydarzeniach, w których brał udział lub których był świadkiem od lat 90. XIX w. do 1534 r. Jej zakres i nacisk na samouwielbienie ówczesnych przywódców świeckich i religijnych dają opublikować apel, który znacznie wykracza poza zaściankową orientację historii humanizmu. Książkę rozpoczyna inwazja na Włochy w 1494 roku wojsk Karola VIII, króla francuskiego, wydarzenie, które Guicciardini uznał za katastrofalne, ponieważ otworzyło drzwi do powtarzających się najazdów mocarstw europejskich. Oznaczało to koniec hegemonii miasta-państwa na półwyspie i politykę równowagi sił, za którą pośredniczył Lorenzo de' Medici. Odkrycie Nowego Świata, rozprzestrzenianie się kiły w Europie i świadomość zbliżającego się rozłamu w chrześcijaństwie to także cechy tej książki. Historia kończy się drapieżnym splądrowaniem Rzymu przez wojska cesarskie Karola V i śmiercią papieża Klemensa VII. Guicciardini kończył Historię, gdy zmarł w swojej posiadłości w Santa Margherita 22 maja 1540 roku.

Gmina Münster

Gmina Münster to dziwaczny rozdział w historii reformacji. Trwała nieco ponad rok, począwszy od 1534 r., i obejmowało kilku rewolucyjnych anabaptystów, którzy w obronie przed oblegającymi wojskami zajęli miasto Münster i ustanowili nowy porządek. W 1533 roku luteranin Bernard Rothmann, były ksiądz rzymskokatolicki, zdołał przejąć luteranскую kontrolę nad miastem Münster, dużym miastem w północno-zachodnich Niemczech. Rothmann, który był luteraninem dopiero od 1531 r., utwierdził się w przekonaniu anabaptystów i w maju 1533 r. formalnie wyrzekł się chrztu niemowląt. Jeszcze w tym

samym roku zaczął głosić na rzecz prymitywnego chrześcijaństwa, interpretowanego jako oznaczające dzielenie się wszystkimi dobrami i prowadzenie prostszego, moralnie prawego życia. Wywołało to wiele kontrowersji wśród tych obywateli, którzy nadal wyznawali wiarę luterańską. Sukces Rothmanna przyciągnął do miasta innych anabaptystów, zwiększając napięcie między kupcami i członkami cechów w mieście a emigrującymi z innych miejsc w Niemczech i Holandii. Na początku 1534 roku Rothmann i prawie 1400 innych osób zostało ponownie ochrzczonych w Münster. Mniej więcej w tym samym czasie bardziej radykalni anabaptyści wzmogli oczekiwanie na koniec świata opisany w biblijnej Księdze Objawienia. Wiązało się to z powstaniem wielu tak zwanych apostołów i proroków, gotowych przygotować lud na drugie przyjście Jezusa Chrystusa. W lutym 1534 roku Jan Matthys (Matthijs) i Jan Bockelson, imigranci z Holandii, biegli ulicami Münster, wołając, aby wszyscy odpokutowali za swoje grzechy. Wywołało to masową histerię, która zakończyła się zbrojnym buntem przeciwko radzie miejskiej (wciąż przeważającej luterańskiej). Rada miejska nie zachowała się agresywnie, zamiast tego nadal zapewniała anabaptystom wolność. Wielu obywateli luterańskich w obawie przed buntem w mieście wyjechało. To wydarzenie, w połączeniu z ciągłym napływem imigrantów, spowodowało, że miasto stało się anabaptystyczne. 27 lutego 1534 roku uzbrojone grupy ludzi pod wodzą Jana Matthysa przeszły przez miasto, wypędzając wszystkich, którzy nie byli anabaptystami, wołając: „Wyjdźcie bezbożni i nigdy nie wracajcie, wrogowie Ojca”. Na początku marca miasto było całkowicie anabaptystyczne i przymusowo przyjmowano do ponownego chrztu wszystkich, którzy jeszcze nie deklarowali się jako anabaptyści. Matthys, Bockelson i Rothmann wraz z czołowym kupcem imieniem Knipperdollinck przejęli kontrolę nad miastem. Oświadczyli, że cały majątek ma być wspólny, grożąc gniewem Bożym i publiczną egzekucją na tych, którzy odmawiali majątku gminie. Po trzech dniach modlitw Matthys wyznaczył siedmiu diakonów do zarządzania tymi dobrami. Cała ta działalność nie uszła uwadze rzymskokatolickiego księcia-biskupa Münster. Chociaż nie mieszkał w mieście i nie udało mu się uzyskać wsparcia mieszkańców miasta w pierwszych dniach konfliktu, problemy w Münster dotyczyły pozostałych książąt na tyle, że pozwolili mu zebrać fundusze dla żołnierzy na oblężenie miasta. Do połowy marca 1534 r. miasto było oblężone nieco nieskutecznie. Na początku kwietnia Matthys, wierząc, że Bóg da mu władzę nad oblegającymi, wyszedł z oddziałem, ale on i wszyscy żołnierze zostali natychmiast zabici. Śmierć Matthysa dała Janowi Bockelsonowi szansę na wzmocnienie kontroli nad miastem. Choć Bockelson był synem krawca, był skutecznym organizatorem i miał bardziej radykalne podejście niż Matthys. W maju 1534 roku Bockelson biegał nago po mieście i przez trzy dni siedział w milczeniu. Następnie prorokował, że Bóg ma nowy plan i organizację dla miasta, w którym on sam jest głównym apostołem i 12 starszymi. Początkowo obowiązywał surowy kodeks moralny, ale ostatecznie brak mężczyzn w mieście (i prawdopodobnie bardzo atrakcyjnej córki Knipperdollincka) doprowadził Bockelsona, który był już żonaty, do oświadczenia, że Bóg nakazał poligamię. Bockelson ostatecznie poślubił 15 żon, a wielu innych mężczyzn miało wiele żon. Spowodowało to wiele problemów w ciągu kilku krótkich miesięcy, czego efektem było coraz bardziej luźne podejście do relacji seksualnych. W sierpniu 1534 roku atak wojsk biskupich został skutecznie odparty przez milicję miejską. Bockelson skorzystał z okazji i ogłosił się królem Münster i rozpoczęło się krótkotrwałe królestwo. Bockelson mianował na swoich doradców wielu imigrantów, a na rynku umieścił pokryty złotem tron. Uważał się za nowego króla Dawida, ubrał się we wspańnięte szaty i rozprawiał ze swoimi równie dobrze ubranymi doradcami. W tym samym czasie rozpoczęły się rządy terroru dla wszystkich, którzy sprzeciwiali się królowi i jego doradcom. Już w styczniu 1535 roku blokada miasta była coraz skuteczniejsza. Nastąpił czas głodu, choć królowi i jego dworowi udało się uniknąć go w większości poprzez rekwizycję zapasów. W marcu król przepowiedział, że miasto zostanie ocalone do Wielkanocy, jednak gdy ten dzień minął, szybko zapewnił, że jest to zbawienie duchowe i nadal głosił rychły powrót Chrystusa. Wreszcie w czerwcu 1535 roku, przy wsparciu części mieszkańców, siły księcia-biskupa wkroczyły do miasta, zabijając w bitwie Rothmanna. Obalony król i Knipperdollinck zostali skazani na śmierć torturami po powieszeniu króla w klatce, a następnie

oprowadzeniu po mieście na łańcuchu. Chociaż potem miało miejsce kilka mniejszych powstań anabaptystów, większość anabaptystów zdystansowała się od tych bardziej radykalnych powstań i w pewnym sensie wyparła się jakiegokolwiek roli militarnej dla swoich wyznawców w przyszłych pokoleniach.

gazety, Ameryka Północna

Pojawiające się niemal równocześnie z pojawieniem się w Europie nowych form komunikacji drukowanej, brytyjskie kolonie północnoamerykańskie w XVIII i XIX wieku wyniosły gazety na nowy poziom politycznej siły, popularności i sukcesu finansowego. Nowe technologie, w tym telegraf i maszyna parowa, a także ewoluujące powiązania między rosnącą publicznością miejską a jej gazetami, sprawiły, że to medium stało się wyborem komunikacyjnym swojej epoki.

POCZĄTKI KOLONIALNE

Wczesne gazety kolonialne były zwykle małe i poświęcone głównie informacjom handlowym. Gazety takie jak Boston Gazette, założona w 1719 roku, publikowały ceny towarów i akcji, przybycia statków oraz ogłoszenia o towarach dostępnych w mieście. Drukarze musieli umieć czytać i pisać; drukarz, który miał opinie, miał także środki do ich wyrażania. Już w 1721 roku James Franklin, starszy brat Benjamina Franklina, w swoim New England Courant sprzeciwiał się szczepieniom przeciwko ospie. Zdolność gazety do zamieszczenia kontrowersyjnych tematów lub poglądów politycznych miała tendencję do zwiększania się i zmniejszania w zależności od wyrozumiałości brytyjskich i lokalnych urzędników. W miarę jak stosunki między koloniami amerykańskimi a Wielką Brytanią uległy pogorszeniu po wojnie siedmioletniej/francuskiej i indiańskiej, zaangażowanie polityczne gazet znacznie wzrosło. Wydawcy stanęli na czele sprzeciwu wobec brytyjskiej ustawy o znaczkach z 1765 r., która zagrażała zarówno ich ekspresji, jak i zyskom. Ustawa ta nałożyła podatek na każdą wydrukowaną stronę. Drukarze kontratakowali, wykorzystując swoje prasy do rozpowszechniania artykułów sprzeciwiających się ustawie znaczkowej, często odmawiając płacenia podatku. Gazety nie tylko pomogły zabić ustawę znaczkową, ale także stworzyły powiązania kolonialne, które ostatecznie pomogły wywołać rewolucję amerykańską. Najstarsza zachowana gazeta z tej epoki, Hartford Courant, została założona w 1764 r. W 1791 r. amerykańska Karta Praw gwarantowała wolność prasy.

WYZWANIA PRASY USA

Ustanowienie wolności prasy wkrótce okazało się znacznie łatwiejsze niż faktyczne radzenie sobie z wolną prasą. Wyśmiewanie zniechęconych Brytyjczyków przez gazety kolonialne to jedno, ale amerykańscy politycy wkrótce stali się celem zarówno uczciwych, jak i nieuczciwych nadużyć. Wraz z pojawieniem się partii politycznych gazety stały się ulubionym sposobem nagłaśniania ich osiągnięć i umniejszania programów wrogów w wysoce stronniczy sposób. Jednym z takich rzeczników partii był New-York Evening Post, założony przez federalistę Alexandra Hamiltona. Główne wyzwanie dla wolności prasy pojawiło się w 1798 r., kiedy Kongres Federalistów zatwierdził, a prezydent John Adams podpisał ustawy o obcych i buntach. Głównym celem tych represyjnych praw była „Filadelfijska Aurora” opublikowana przez Benjamina Franklina Bache’a, wnuka Benjamina Franklina. Bache był zaciekłe republikańskim dziennikarzem, który nie szczędził federalistom drukowanych ataków. Bache zmarł na żółtą febrę przed procesem o działalność wywrotową; jego żona zdecydowanie nadal publikowała. Kiedy Thomas Jefferson został prezydentem w 1801 r., dopilnował, aby ustawy o buncie umarły.

REWOLUCJA W PRASIE GROSZOWEJ

Na początku XIX w. ani prasa partyzancka, ani rosnąca liczba gazet poświęconych tematyce biznesowej nie były szeroko rozpowszechniane według współczesnych standardów. Gazety te były drogie, kosztowały około sześciu centów za wydanie, a wiele z nich można było nabyć wyłącznie w ramach długoterminowej prenumeraty. Chodziło raczej o bogactwo lub znaczenie czytelników niż ich liczbę, która dotyczyła właścicieli takich gazet. Mimo to w roku 1825 uważano, że w Stanach Zjednoczonych rozpowszechniano więcej gazet niż w jakimkolwiek innym kraju. Podczas wizyty w 1831 r. francuski obserwator Alexis de Tocqueville uznał ten zalew drukowanej mowy jako środek zjednoczenia i stabilizacji społeczeństwa amerykańskiego. Nakład gazet wzrósł dramatycznie, gdy w 1833 roku Benjamin Day, posługując się hasłem „Świeci dla wszystkich”, wypuścił na rynek swoje New-York Sun za jedyne go pensa. W 1835 roku James Gordon Bennett zaczął wydawać „New-York Herald”. Choć w następnym roku cenę podniesiono do dwóch centów, Herald rozpowszechniał 20 000 egzemplarzy dziennie. Ta nowa prasa groszowa skupiała się na przestępczości, interesach ludzkich i skandalach, chociaż nie ignorowano kwestii politycznych budzących szczególne zainteresowanie czytelników z klasy robotniczej. W 1841 roku Horace Greeley, abolicjonista i propagator ekspansji na zachód, założył wpływową New-York Tribune, kolejną gazetę groszową. Prasa groszowa była możliwa dzięki rosnącej populacji amerykańskich miast i rozwojowi pras parowych. Stara prasa ręczna, niewiele zmieniona od czasów Gutenberga, produkowała około 125 egzemplarzy na godzinę; do 1851 r. „Day’s Sun” drukował 18 000 egzemplarzy. Kolejnym ważnym krokiem było wprowadzenie w 1844 r. pierwszych połączeń telegraficznych. Gazety, które nie musiały już dłużej czekać na drukowanie artykułów sprzed kilku dni lub tygodni, otrzymywanych pocztą lub kurierem, stały się znacznie bardziej aktualne i przedsiębiorcze. Transatlantyczne połączenia telegraficzne w latach sześćdziesiątych XIX wieku rozszerzyły tę możliwość w czasie rzeczywistym na wiadomości zagraniczne

NOWY PROFESJONALIZM I „ŻÓLTE” DZIENNIKARSTWO

W miarę jak gazety stawały się bogatsze, wielu właścicieli poświęciło swoje publikacje nowym rodzajom dziennikarstwa i nowym rodzajom wpływów. W 1851 roku, przy wsparciu dwóch przyjaciół, którzy byli bankierami, Henry J. Raymond, weteran Greeley’s Tribune, założył New York Times. W 1871 r. „The Times” wywołał zamieszanie pionierskim dziennikarstwem śledczym, które obaliło skorumpowaną organizację polityczną szefa Nowego Jorku Williama Marcy’ego Tweeda. W 1855 roku Joseph Medill, kanadyjski imigrant, który pomógł stworzyć Partię Republikańską w USA, przejął Chicago Tribune. Po katastrofalnym pożarze Chicago w 1871 roku pełnił funkcję burmistrza. Choć niektóre gazety wysyłały pracowników, aby zbierali wiadomości z Waszyngtonu i stolic stanów już w latach dwudziestych XIX wieku, dopiero po wojnie secesyjnej powszechnie uznano konieczność zatrudniania reporterów relacjonujących wydarzenia na żywo. Bennett wysłał tylko jednego obserwatora na wojnę meksykańską; wysłał 63 na pola bitew wojny secesyjnej, gdzie rywalizowali z reporterami z „Tribune”, „Timesa” i innych. Pod koniec XIX wieku zacięta rywalizacja między wydawcami Josephem Pulitzerem i Williamem Randolphem Hearstem przekształciła dziennikarstwo w wielu amerykańskich miastach. Pulitzer założył St. Louis Post-Dispatch w 1865 r. i przeniósł się do Nowego Jorku w 1883 r., aby w spektakularny sposób reanimować schorowany świat Nowego Jorku. Pulitzer wykorzystał kombinację sensacyjnych historii, ważnych kwestii lokalnych i polityki populistycznej, aby przyciągnąć miejskich czytelników. Jego wysiłki mające na celu zebranie datków od czytelników World na instalację Statuy Wolności powiodły się po niepowodzeniu innych wysiłków. Hearst trenował w Pulitzer’s World po wyrzuceniu z college’u. W 1887 Hearst wrócił do Kalifornii, aby wskrzesić „San Francisco Examiner” swojego ojca. Jego rywalizacja z Pulitzerem tak naprawdę rozpoczęła się w 1895 roku, kiedy Hearst kupił „New York Morning Journal”, obniżając jego cenę do jednego centa i odcinając od niego wielu pracowników World, w tym artystę, który narysował wczesny komiks zatytułowany „The Yellow Kid”. Walka między dwoma wydawcami o nakład i pozycję, często kosztem dziennikarskiej rzetelności, stała się znana jako żółte dziennikarstwo. Kiedy w latach 90. XIX wieku Stany Zjednoczone i Hiszpania kłóciły

się o status Kuby, Hearst wysłał na Kubę sławnego pisarza Richarda Hardinga Davisa i znanego artystę Frederica Remingtona, aby zebrali wiadomości. Chociaż Pulitzer i Hearst wkrótce zostali wplątani w własną wojnę w związku z tym, która gazeta mówi prawdę o Kubie, zarówno „World”, jak i „Hearst’s Journal” zamieszczały ogromne nagłówki i przerażające historie, aby wzniecać i kibicować wojnie hiszpańsko-amerykańskiej w 1898 roku. Pod koniec stulecia gazety amerykańskie szły w górę. W całym kraju przychody z reklam rosły wraz z nakładem, zwiększała się liczba, umiejętności i specjalizacja personelu, a większe miasta utrzymywały szereg dzienników i tygodników. Nowe techniki, w tym drzeworyty i ryciny, sprawiły, że zarówno treści informacyjne, jak i teksty reklamowe stały się bardziej kolorowe i łatwiejsze do odczytania. W 1897 r. nowy rodzaj prasy rotacyjnej umożliwił wielu gazetom umieszczanie na swoich stronach rzeczywistych fotografii. Poza głównym nurtem mniejsze prasy stosowały podobne techniki pisania i prezentacji, aby przekazywać wiadomości nieanglojęzycznym imigrantom i Afroamerykanom. Chociaż pierwsze czasopismo afroamerykańskie ukazało się w 1827 r., a Frederick Douglass zaczął publikować swoją North Star w 1847 r., gazety należące do Czarnych, takie jak Philadelphia Tribune z 1884 r. i Baltimore Afro-American z 1892 r., zapewniły swoim czytelnikom pełne doświadczenie prasowe.

KANADYJSKIE GAZETY

Przy mniejszej liczbie ludności i trwających rządach kolonialnych Wielkiej Brytanii do 1867 r. dziennikarstwo kanadyjskie podążało ścieżką podobną do gazet amerykańskich, ale w nieco bardziej stopniowym tempie. W Kanadzie, podobnie jak w Stanach Zjednoczonych, osobistości polityczne odgrywały główną rolę w działalności wydawniczej i wykorzystywały swoje gazety do kształtowania dyskursu politycznego. W 1752 roku założono Halifax Gazette, pierwszą kanadyjską gazetę, dzięki pomocy bostońskiego drukarza, który sprowadził pierwszą prasę na teren wciąż będący placówką na pustyni. Francja zdecydowanie odradzała wydawanie gazet w swojej kolonii w Nowej Francji; publikacje francuskojęzyczne zaczęły pojawiać się dopiero po zwycięstwie Wielkiej Brytanii w wojnie francusko-indiańskiej. Pierwszą była Quebec Gazette, założona w 1764 roku przy wsparciu drukarzy filadelfijskich. W 1778 Fleury Mesplet założył Montreal Gazette jako czasopismo francuskojęzyczne. Po okresie gazety dwujęzycznej stała się angielska dopiero w 1822 r. Mesplet, który otrzymał pewne zachęty od amerykańskich patriotów, został uwięziony wraz ze swoim redaktorem przez oburzone władze lokalne wkrótce po ukazaniu się „Gazette”. W 1766 roku władze brytyjskie zamknęły Halifax Gazette i usunęły jej redaktora za zezwolenie na publikację artykułu atakującego ustawę znaczkową. W 1835 roku wydawca Joseph Howe został oskarżony o wywrotowe zniesławienie za napisanie w swoim nowoskockim języku, że miejscowi sędziowie płacą grzywny za milczącą zgodą wicegubernatora prowincji. Chociaż nie pozwolono mu powoływać się na prawdę w swojej obronie, Howe został uniewinniony przez ławę przysięgłych w zaledwie 10 minut. W latach 1813–1857 liczba kanadyjskich gazet, głównie tygodników, wzrosła dziesięciokrotnie. Polityka była głównym impulsem, ponieważ stare elity torysów stanęły w obliczu wyzwania ze strony nowych partii reformatorskich zarówno na obszarach francusko, jak i anglojęzycznych. „Colonial Advocate” Williama Lyona Mackenziego był jedną z najbardziej otwarcie wypowiadających się na temat tych nowych gazet. Kiedy sympatycy torysów rozbili jego prasy w 1828 r., Mackenzie wykorzystał ten incydent do zdobycia poparcia i wkrótce potem został wybrany do zgromadzenia reformującego Górnej Kanady. George Brown, który opublikował w Nowym Jorku gazetę przeciw niewolnictwu, w 1844 r. założył „Toronto Globe”. Brown, zwolennik kanadyjskiej ekspansji na zachód, wykorzystał swoją gazetę do forsowania tej i innych przyczyn reform, stając się inicjatorem Konfederacji Kanadyjskiej w latach sześćdziesiątych XIX wieku. Brown zmarł w 1880 roku po postrzeleniu w swoim biurze przez niezadowolonego byłego pracownika Globe. Podobnie jak ich amerykańskie odpowiedniki, kanadyjskie gazety pod koniec XIX wieku zwiększyły swój rozmiar, nakład, reklamy i techniki gromadzenia wiadomości, chociaż wolniej wprowadzały takie innowacje, jak ogromne nagłówki. Eksperymentowali z prasami rotacyjnymi i fotografiami półtonowymi wcześniej niż

wiele amerykańskich gazet. Pierwsze z nich, zdjęcie nowego Urzędu Celnego w Montrealu, ukazało się w 1871 r. Wraz z ekspansją Kanadyjczyków na zachód rozwijały się także ich gazety. Do 1900 roku w Kanadzie ukazywało się 121 dzienników, w porównaniu z 23 w 1857 roku.

Garibaldi, Giuseppe

(1807–1882) zjednoczyciel Włoch

Giuseppe Garibaldi, znany we Włoszech jako Wyzwoliciel, urodził się w Nicei, porcie Piemontu na Sardynii. W 1824 r. był marynarzem i zaangażował się w zjednoczenie Włoch. W 1834 roku, po uzyskaniu licencji kapitana handlowego, wziął udział w nieudanym powstaniu republikańskim w Genui. Skazany na śmierć uciekł do Ameryki Południowej, gdzie poślubił swoją pierwszą żonę Anitę, która miała walczyć u jego boku we wszystkich jego bitwach. W latach 1836–1848 był aktywnym żołnierzem i kapitanem marynarki w okolicach São Paulo, podejmując ostatecznie daremną próbę oderwania się od Brazylii. Przenosząc swoje usługi do prowincji Orientale, wspierał wysiłki tej prowincji w celu ustanowienia jej niepodległości poprzez utworzenie Legionu Włoskiego i wyznaczenie go na dowódcę obrony Montevideo i małej floty Orientale (urugwajskiej). Jego zwycięstwa pod Cerro i Sant' Antonio pomogły w ustanowieniu niepodległości Urugwaju. W 1848 powrócił do Włoch i zgłosił się na ochotnika do walki o zjednoczenie Włoch. Następnie pomagał w wysiłkach wojskowych mających na celu odparcie francuskich ataków na Republikę Rzymską i pokonanie sił władców Neapolu Burbonów. Latem 1849 roku, kiedy republika rzymska padła pod przeważającymi siłami francuskimi, rozwiązał swoje wojska w San Marino. Ścigany przez wojska austriackie wyjechał do Ameryki. Podczas rekolekcji zmarła jego żona. W 1854 Garibaldi powrócił do Włoch i w 1859 brał udział w walkach z wojskami austriackimi, odnosząc wiele zwycięstw. Najważniejszy moment w jego życiu nastąpił w roku 1860. Lądując w maju ze swoimi „czerwonymi koszulami” z 1000 ochotników na Sycylii, pokonał armię neapolitańską i wypędził ją z Sycylii. We wrześniu i październiku pokonał armię neapolitańską na kontynencie w bitwach pod Reggio i Volturno. Przybył także do Neapolu i w listopadzie cały Neapol i Sycylia były w jego rękach. Następnie, choć w sympatii republikańskiej, oddał w zasadzie całe południowe Włochy monarchii piemonckiej. Po nieudanych próbach zjednoczenia Rzymu z nowym państwem włoskim powrócił do walki w 1866 roku, kiedy poprowadził ochotniczą armię przeciwko Austrii. Pokonał Austriaków pod Monte Saello, Darso, Condino i Bezzacca w lipcu 1866 roku. Wojna zakończyła się zjednoczeniem Wenecji z Włochami. W latach sześćdziesiątych XIX wieku zgłosił się na ochotnika do armii francuskiej podczas wojny francusko-pruskiej, po tym jak Francja ogłosiła się republiką. Zapewnił zwycięstwa pod Châtillon, Autun i Dijon. Podczas wojny Rzym był okupowany po wycofywaniu się wojsk francuskich. Garibaldi służył we francuskim zgromadzeniu przez cztery lata, po czym wrócił do Włoch, gdzie sporadycznie udzielał się politycznie. Jednak przez większą część dekady przebywał na emeryturze na wyspie Caprera na północ od Sardynii. Jako utalentowany marynarz i żołnierz, był na tyle umiarkowany, że unikał pokusy władzy. Garibaldi mógł zdobyć władzę w Neapolu i na Sycylii, ale kierując się wizją zjednoczonych Włoch, odłożył na półkę swoje republikańskie przekonania, aby sformułować drugą wizję. Jego rola w powstaniu Urugwaju i Włoch stawia go w rzadkim towarzystwie jako ojca dwóch narodów.

gauchowie

Tak nazywano jeźdźców pracujących na pampasach w Argentynie i Urugwaju od połowy XVIII do końca XIX wieku, cieszących się w Ameryce Łacińskiej podobnym wizerunkiem, jak kowboje w Ameryce Północnej. Termin ten jest czasami stosowany w odniesieniu do jeźdźców w chilijskiej Patagonii, południowym Paragwaju i Brazylii, gdzie używa się portugalskiego terminu gaúcho. Istnieje wiele teorii na temat pochodzenia słowa gaucho. Po raz pierwszy użyto go mniej więcej w czasie, gdy Argentyna uzyskała niepodległość w 1816 r., a niektórzy twierdzą, że jest to zniekształcenie terminu keczua lub

huachu, oznaczającego „sierotę” lub „włóczęgę”. Inni twierdzą, że wywodzi się od arabskiego słowa chauch, które na Bliskim Wschodzie oznacza rodzaj bicia używanego w hodowli zwierząt. Hiszpanie sprowadzili bydło do Argentyny w 1531 roku, kiedy założyli pierwszą osadę w Buenos Aires. Pięć lat później Indianie zniszczyli fort i dopiero w 1580 roku Hiszpanie ponownie pojawili się w Buenos Aires. Do tego czasu bydło, które uciekło prawie 50 lat wcześniej, rozmnożyło się i zaczęło tworzyć duże stada na pampasach. Jeźdźcy łapali bydło i na początku XVIII wieku kwitł ważny przemysł wołowy i skórzany. Możliwość solenia wołowiny, a do połowy XIX wieku jej chłodzenia zapewniła zdominowanie gospodarki Argentyny i Urugwaju przez przemysł wołowy. Ludzie, którzy łapali bydło i dzikie konie, byli dobrze znani ze swoich umiejętności jazdy konnej i umiejętności życia na pampasach oraz w Patagonii, w południowej Argentynie i Chile. Zdobyli reputację nieustraszonych i twardych, ale także utrzymujących waśnie i okrutnych w walce. W przeciwieństwie do kowbojów z Ameryki Północnej, którzy pochodzili zazwyczaj z Hiszpanii lub Wielkiej Brytanii, gauchowie pochodzili z różnych środowisk. Niektórzy byli pochodzenia hiszpańskiego, ale większość to Metysi o mieszanym pochodzeniu europejskim i indyjskim). Było też wielu czarnych – potomków afrykańskich niewolników sprowadzonych do obu Ameryk – i mulatów (o mieszanym pochodzeniu czarnym i europejskim). Podobnie jak kowboje z Ameryki Północnej, gauchowie jeździli i walczyli niesamowicie. Używali łąsu, zakrzywionego noża, a także boledor (lub bolas). Ostatnią bronią był skórzany sznur, w który wszyto trzy żelazne lub kamienne kule. Został rzucony w nogi zwierzęcia i szybko się oplatając, sprowadził stworzenie na ziemię. Gauchowie mieli także charakterystyczny strój – z szerokim sombrero, koszulą, szerokimi spodniami zwanymi bombachami, wiązanymi w kostkach i obcisłymi skórzanymi butami. W zimne dni nosili wełniane poncho w spokojnym piaskowym kolorze lub wełniane w bardzo jaskrawych kolorach. W latach pięćdziesiątych XIX wieku wielu gauchów w Entre Ríos nosiło czerwień, aby wyrazić swoje wsparcie dla lokalnego przywódcy Urquiza. Gaucho często nosił na siodle zwinięty koc. Kiedy nie jeździli z bydłem, gauchowie mieszkali w małych lepiankach, gdzie rodziny spały na stosach skór. Większość z nich była nominalnie katolikami, chociaż ich przekonania religijne zwykle obejmowały lokalne przesady. Podobnie jak ich koledzy z Ameryki Północnej, większość wolnego czasu spędzali pijąc, uprawiając hazard, grając na gitarze (lub później na akordeonie) i śpiewając o wyczynach swoich lub innych gauchos. Na ogół jedli wołowinę i pili yerba mate, lokalny napój ziołowy spożywany wspólnie. W latach dwudziestych XIX wieku znaczna część ziemi Argentyny została przejęta przez niewielką liczbę pasterzy i spekulantów, którzy utworzyli ogromne gospodarstwa. W rezultacie gauchowie zostali pracownikami tych baronów bydła, wobec których byli niezachwianie lojalni. Kilku z tych ludzi zostało caudillos, czyli watażkami kontrolującymi prowincje i wpływającymi na politykę krajową zarówno w Urugwaju, jak i Argentynie. W czasie walk pomiędzy unitarystami (osiadłymi w Buenos Aires i wierzącymi w silnie scentralizowany rząd) a federalistami (chcącymi autonomii regionalnej) gauchowie poparli tych drugich. Dowodzeni przez ludzi takich jak Urquiza, zdobyli reputację nieustraszonych w bitwach i całkowicie bezwzględnych wobec swoich przeciwników, zwłaszcza po masakrach, które nastąpiły po zdobyciu Quinteros w 1858. Stopniowo regionalni przywódcy zaczęli tracić swoje wpływy, a morderstwo Urquiza w 1870 r. oznaczał koniec politycznych wpływów gauchów. Znaczenie kolei, które zaczęły pokrywać znaczną część północnej i środkowej Argentyny, również pomogło osłabić ich siłę gospodarczą. Niektórzy mogli kontynuować pracę na roli, inni przenieśli się do miast. W Urugwaju rola gaucho w polityce zakończyła się pięć lat wcześniej niż w Argentynie wraz z zakończeniem cyklu wojen o kontrolę nad krajem. Jednak pozostali ważną częścią życia Urugwaju aż do XX wieku. Zarówno w chilijskiej, jak i argentyńskiej Patagonii gauchowie pozostali aż do początku XX wieku, ale nigdy jako siła polityczna lub militarna nie byli dalej na północ. Wiele osób od dawna fascynowało się gauchami, a Domingo Faustino Sarmiento w Facundo (1845) z podtytułem Życie w Republice Argentyńskiej w czasach tyranów; lub Cywilizacja i barbarzyństwo napisał jedną z niewielu szczegółowych relacji o gauchach, gdy byli u szczytu swojej władzy politycznej. Podobnie jak w przypadku kowbojów z Ameryki Północnej, gdy gauchowie zaczęli tracić na znaczeniu, zaczęto

publikować książki na ich temat. La literatura gauchesca stała się popularna dzięki eposowi Fausto Estanislao del Campo (1866) i poematowi epickiemu José Hernández El gaucho Martín Fierro (1872). Nagrano i opublikowano także kilka ballad gaucho i opowiadań ludowych, a w Urugwaju popularne stały się książki Javiera de Viany i Carlosa Reyesa. Jedną z najszynniejszych powieści był Don Segundo Sombra Ricarda Güiraldesa (1926). W Argentynie, Urugwaju i chilijskiej Patagonii nadal można znaleźć wiele śladów gauchów, a wyroby skórzane w stylu gaucho można zobaczyć we wszystkich trzech krajach, a także w południowym Paragwaju i częściach Brazylii. Na Calle Florida w Buenos Aires drogie restauracje specjalizujące się w wołowinie mają ludzi przebranych za tradycyjnych gauchos, a Museo del Gaucho y de la Moneda (Muzeum Gauchów i Pieniądza) w Montevideo jest popularne wśród wielu turystów. W Argentynie i Urugwaju znajduje się również kilka estancji, które pozwalają turystom doświadczyć niewielkiej części życia i kultury gaucho.

Gladstone, William

(1809–1898) Brytyjski premier i reformator

William Ewart Gladstone, jeden z dominujących premierów w historii Wielkiej Brytanii, urodził się 29 grudnia 1809 roku w Liverpoolu w Anglii. Chociaż jego dziedzictwem jest wielki liberalny reformator, karierę rozpoczął jako torysowski poseł do parlamentu Newark w Grudzień 1832. Rok 1832 był ważny, ponieważ był świadkiem uchwalenia ustawy o Wielkiej Reformie z 1832 r., pierwszego i historycznego kroku w kierunku uwłaszczenia większej części brytyjskiej populacji. Wcześniej członkowie parlamentu byli często wybierani przez skorumpowanych panów lub magnatów, co gwarantowało wybór członków wybieranych ręcznie przez wpływową lokalną władzę polityczną. Uważa się, że przyjęcie kolejnych projektów ustaw reformujących w XIX wieku było głównym powodem, dla którego Wielka Brytania przeoczyła fale rewolucji, które przetoczyły się przez Europę w tym samym okresie. Dla człowieka, który miał być nosicielem sztandaru liberałów, pierwsze przemówienia Gladstone'a, które wyróżniły go jako wielkiego mówcę, opowiadały się za niewolnictwem w czasie, gdy William Wilberforce próbował zakazać tej instytucji. Chociaż autor Philip Magnus twierdzi, że Gladstone był przeciwny faktycznej instytucji niewolnictwa, był przeciwny nagłemu zniesieniu niewolnictwa bez należytego planowania. W przeciwnym razie, według słów Gladstone, wyzwolenie z niewolnictwa byłoby „bardziej ulotne niż cień i bardziej puste niż imię”. Pomimo peroracji Gladstone'a marzenie Wilberforce'a zostało zrealizowane. Wyraźne umiejętności parlamentarne Gladstone zwróciły na niego uwagę premiera Partii Torysów, Roberta Peela. Dwa lata po swoim pierwszym występie w parlamencie Gladstone dołączył do rządu Peela jako młodszy lord skarbu, a następnie jako podsekretarz w Urzędzie Kolonialnym w 1835 r., w czasie, gdy stosunki brytyjskie stawały się coraz bardziej skomplikowane w związku z importem opium z Indii Brytyjskich (wówczas zarządzana przez quasi-rządową Brytyjską Kompanię Wschodnioindyjską) do chińskiej dynastii Qing (Ching). Ogólna reputacja Peela jako reformatora mogła odegrać rolę w stopniowej ewolucji poglądów politycznych Gladstone. Kiedy Peel zrezygnował ze stanowiska premiera w 1835 r., Gladstone lojalnie poszła za nim. W 1841 roku, kiedy Melbourne straciło władzę, królowa Wiktoria poprosiła Peela o utworzenie kolejnego rządu torysów. W 1843 roku Peel nagroził lojalność Gladstone'a, mianując go na prestiżowe stanowisko prezesa zarządu handlowego. Ewoluuujący liberalny program Gladstone ostatecznie kosztował go wsparcie jego wieloletniego patrona, księcia Newcastle. Mimo to Gladstone zachował swoje stanowisko w rządzie Peela do czasu, gdy lord John Russell utworzył rząd wigów w lipcu 1847 r. Służąc pod rządami Peela, Gladstone zdał sobie sprawę z problemów w Irlandii i podjął polityczną sprawę samorządności Irlandii, która zdominowała późniejsze lata jego życia politycznego. Do upadku administracji Peela Gladstone stała się już rosnącą siłą w Partii Torysów. W 1847 roku został członkiem parlamentu Uniwersytetu Oksfordzkiego, co stanowi wyjątkowy dowód wartości Oksfordu dla narodu. Kiedy torys George Gordon, lord Aberdeen, utworzył rząd koalicyjny w 1852 roku, Gladstone został kanclerzem skarbu. Po

rozpoczęciu wojny krymskiej w 1854 r. rząd Aberdeen został oskarżony o całe złe zarządzanie, które nękało armię brytyjską w długiej i krwawej walce z Rosją, z którą Wielka Brytania walczyła jako sojusznik Imperium Osmańskiego. Rząd Aberdeen upadł w 1857 r., co było być może ostatnią ofiarą wojny krymskiej. Sam Aberdeen umrze w 1860 r. W tym czasie Gladstone zyskał już takie miano kompetentnego urzędnika państwowego, że Henry Temple, lord Palmerston, wig, który utworzył ministerstwo koalicyjne z Aberdeen, zaofiarował Gladston'owi swoje dawne stanowisko kanclerza skarbu w czerwcu 1859 r. Objęcie urzędu wymagało od Gladstone'a rezygnacji z konserwatywnej Partii Torysów i przyłączenia się do liberałów Palmerstona, jak obecnie nazywano wigów. Uniwersytet Oksfordzki, choć torysowski, gdy wspierał króla Karola I w angielskiej wojnie domowej, porzucił Gladstone, a on został zmuszony do zajęcia mandatu jako liberalny członek parlamentu South Lancashire. Kiedy Palmerston zmarł w 1865 r., premierem został lord John Russell i zażądał, aby Gladstone pozostała w skarbcu. Co więcej, Gladstone został przywódcą liberałów w Izbie Gmin.

GŁOS POSTĘPU

12 marca 1866 roku Gladstone pojawił się jako głos progresywizmu w brytyjskim parlamencie, kiedy zaproponował ustawę o drugiej reformie. Chociaż brak poparcia konserwatystów przekreślił ustawę i ministerstwo Russella, było jasne, że nadszedł czas, aby ponownie przedłużyć prawo głosu. Robotnicy w fabrykach domagali się większego wpływu na swój rząd. Tymczasem przecucia Gladstone co do Irlandii spełniały się. Kiedy w 1866 roku Edward Stanley został premierem, Benjamin Disraeli, przywódca konserwatystów w Izbie Gmin, również zdał sobie sprawę, że kolejna ustawa reformująca stała się polityczną koniecznością. Razem, w rzadkim przejawie jedności partyzanckiej, dwaj przyszli rywale polityczni połączyli siły i zgromadzili wystarczającą liczbę głosów, aby w 1867 r. uchwalić drugą ustawę reformującą. W tym samym roku konserwatyści zostali pokonani w wyborach powszechnych, a Gladstone została premierem. Chociaż ustawa reformująca znacznie szerzej otworzyła franczyzę, niemniej jednak nadal pozostawiła system głosowania otwarty na nadużycia. W 1872 roku Gladstone uchwaliła ustawę o głosowaniu, aby zapewnić tajne i bezpieczne głosowanie. W 1874 r. nowym premierem został Disraeli, inaugurując fascynującą sytuację polityczną, w której dwaj najpotężniejsi i najbystrzejsi politycy swoich czasów na zmianę sprawowali urząd premiera. Był to także czas epokowych zmian dla Wielkiej Brytanii, gdyż od tego czasu wydarzenia w jej rosnącym imperium wymagały być może jeszcze większego zaangażowania jej rządu niż sprawy wewnętrzne, którymi wcześniej dowodzili wszystkimi talentami Gladstone i Disraeli. W 1875 roku chrześcijańscy poddani Imperium Osmańskiego zbuntowali się przeciwko panowaniu tureckiemu. Sułtan Abdul Aziz rozpoczął panowanie terroru, zabijając tysiące mężczyzn, kobiet i dzieci. Bunt ostatecznie doprowadził do interwencji rosyjskiej po stronie chrześcijańskich Słowian. Gladstone, motywowana doniesieniami o rzezi, napisała w 1876 roku swoje Bułgarskie horrory i kwestia wschodu. Kiedy wojska rosyjskie opanowały Bałkany, Disraeli, jako premier, wysłał brytyjską flotę śródziemnomorską u wybrzeży Konstantynopola. Wojna między Rosją a Wielką Brytanią została ostatecznie zażegnana, gdy kanclerz Otto von Bismarck przewodniczył Kongresowi Berlińskiemu w 1878 r., którego celem było osiągnięcie dyplomatycznego rozwiązania kryzysu bałkańskiego. W 1880 r. w marcu Disraeli rozwiązał parlament. Disraeli, sądząc, że może odnieść imponujący triumf polityczny, przegrał wybory powszechne, a Gladstone powrócił na urząd premiera. Odwracając surową politykę Disraeliego wobec Turków, Gladstone coraz bardziej angażował się w sprawy kolonialne, zwłaszcza w Afryce Południowej. Brytyjskie zwycięstwo nad Zulusami w lipcu 1879 roku uczyniło Anglię dominującą potęgą w Republice Południowej Afryki. Kiedy wojska brytyjskie pod dowództwem generała George'a Colleya zostały wymordowane w bitwie pod wzgórzem Majuba, zamiast się zemścić, Gladstone przyznała Burom w ich Republice Transwalu samorząd polityczny. Albo z powodu zaawansowanego wieku, albo boskiej determinacji, że tylko on wie, co jest najlepsze, Gladstone prawie zawsze znajdował się w sprzeczności z narodem brytyjskim w sprawach imperialnych. W 1875 roku Disraeli kupił pakiet kontrolny w Kanale

Sueskim od zbankrutowanego egipskiego kedywa Ismaila, a Gladstone został później zmuszony do wysłania brytyjskich sił ekspedycyjnych do Egiptu. Gladstone stanął teraz w obliczu wirtualnej kolonii brytyjskiej w Egipcie. Na tym nie zakończyło się jego imperialne zaangażowanie. Lata złych rządów Egiptu doprowadziły do buntu w Sudanie pod przywództwem Muhammada Ahmada Abdullaha, który nazywał siebie Mahdim, Prawicowo Prowadzonym. Jedna egipska wyprawa pod dowództwem generała Williama Hicksa mająca na celu zmiążdżenie Mahdiego zakończyła się całkowitą porażką, a Mahdi utworzył odrębne państwo sudańskie. W 1884 roku Gladstone wysłał brytyjskiego bohatera, generała Charlesa „Chińczyka” Gordona do Sudanu, aby ewakuował Egipcjan ze stolicy Chartumu. Kiedy stało się jasne, że Gordon jest zdecydowany pozostać w Chartumie, Gladstone zezwolił na wysłanie brytyjskiej ekspedycji humanitarnej w górę Nilu do Chartumu, cały czas mając nadzieję, że Gordon zmieni zdanie w ostatniej chwili. Kiedy w styczniu 1885 roku pierwsze oddziały pomocy dotarły w końcu do Chartumu, było jasne, że miasto padło w ręce Mahdiego, a Gordon zginął. W rezultacie Gladstone została oskarżony o zamordowanie Gordona, bohatera narodowego. Gladstone nadal kontynuował politykę reform politycznych, która była mu najdroższa. W 1886 r., korzystając ze swojej nowej popularności wśród klasy robotniczej, Gladstone został ponownie wybrany na premiera. Inną kwestią, która była dla niego istotna, była samorządność Irlandii, próba zadośćuczynienia za błędne i czasami brutalne rządy brytyjskie przeciwko narodowi irlandzkiemu przez pokolenia. W tej kwestii zarówno Partia Torysów, jak i konserwatyści Partii Liberalnej połączyli siły przeciwko niemu, zdeterminowani zachować prymat Brytyjczyków i za wszelką cenę uniknąć jakiegokolwiek autonomii politycznej Irlandczyków. W wyborach powszechnych w 1886 r. rząd Gladstone’a został pokonany, a czynnikiem decydującym było jego poparcie dla Irlandii samorządności. Robert Cecil, markiz Salisbury, otrzymał od królowej Wiktorii pozwolenie na utworzenie rządu złożonego w całości z Partii Torysów. W 1892 roku Gladstone został po raz trzeci wybrany na premiera. W 1893 r. jego irlandzka ustawa o samorządzie została ostatecznie przyjęta w Izbie Gmin większością 307 do 267. Zwycięstwo wydawało się bliskie. Jednak ustawa musiała jeszcze przejść przez Izbę Lordów, gdzie sojusz między Partią Torysów a irlandzkimi magnatami przemysłowymi i posiadającymi ziemię, sprzeciwiającymi się samorządności, był mocny. Na czele opozycji stał lord Salisbury, który nazwał irlandzką samorządność „tą zdradziecką rewolucją”. Izba Lordów odrzuciła ustawę większością głosów 419 do 41. 1 marca 1894 r. Gladstone po raz ostatni zwrócił się do Izby Gmin i zrezygnował ze stanowiska premiera. Zmarł 19 maja 1898 r.

Gokhale, G. K.

(1866–1915) Indyjski przywódca nacjonalistyczny

Gopal Krishna Gokhale, założyciel Towarzystwa Sług Indii, był jednym z wybitnych przywódców indyjskiego ruchu wolnościowego we wcześniejszej fazie. Urodził się 9 maja 1866 roku w Kotluk w dystrykcie Ratnagiri prezydencji Bombaju w rodzinie Chitpavan Brahmin, Krishnarao i Satyabhama. Jego ojciec, który awansował z urzędnika na funkcjonariusza policji, wysłał go do szkoły angielskiej w Kolhapur. Miał niesamowitą pamięć i już w wieku 18 lat uzyskał tytuł licencjata w Elphinston College w Bombaju (obecnie Mumbai). Najpierw uczył w New English School w Pune, a następnie w Ferguson College of the Deccan Educational Society w 1866 do 1904. W tym samym czasie Gokhale znalazł się pod wpływem reformatora społecznego i sędziego Mahadewa Govinda Ranade'a, który zachęcił go do pisania artykułów w angielskim tygodniku Mahratta, a później do wydawania gazety codziennej Jnanaprakash, gdzie przedstawił swoje umiarkowane poglądy na politykę. Był sekretarzem Poona Sarvajanic Sabha, założonej przez Ranade od 1890 do 1895 i redagował jej dziennik. Nie było zgody z Balem Gangadharem (B. G.) Tilakiem, innym znaczącym przywódcą, w kwestii dożywotniego członkostwa w Dekanśkim Towarzystwie Edukacyjnym. Po rezygnacji Tilaka Gokhale i Ranade założyli w 1896 roku Dekan Sabha, którego celem było promowanie liberalizmu i umiaru w indyjskiej polityce.

Gokhale dołączył do Indyjskiego Kongresu Narodowego (INC) i został jego ogólnym sekretarzem w 1895 r. Spotkał Mohandasa Gandhiego w 1896 r. i między nimi nawiązała się przyjaźń na całe życie. Gandhi napisał później książkę zatytułowaną Gokhale, mój polityczny guru. Gokhale udał się do Londynu w 1898 r., aby złożyć zeznania przed Komisją Welby'ego, zwołaną przez brytyjski parlament w celu zbadania skomplikowanej kwestii wydatków Indii. Protestował przeciwko wysysaniu bogactwa z Indii i wyczerpaniu kraju oraz ostro skrytykował wykorzystywanie indyjskich dochodów do finansowania operacji wojskowych poza Indiami. W 1899 roku został wybrany do Rady Legislacyjnej Bombaju i pracował nad pomocą dla głodu, wyłączeniem ziemi i władzami miejskimi. Został wybrany do Cesarskiej Rady Legislacyjnej w 1902 r., gdzie opowiadał się za przyznaniem Indiom odpowiedzialnego rządu i podstawowych praw ich obywatelom. W czerwcu 1905 roku Gokhale założył Towarzystwo Sług Indii, aby pokojowo promować interesy narodowe Indii. Gokhale, jako polityk umiarkowany, wyznawał lojalność wobec Imperium Brytyjskiego, ale jednocześnie opowiadał się za tym, aby Indie miały taki rodzaj samorządu, jaki panuje w Kanadzie i Australii. W 1905 r. nastąpił ogromny wzrost sprzeciwu wobec rządów brytyjskich w wyniku podziału Bengaluru przez wicekróla lorda Curzona. Był to czas gorączkowej działalności Gokhale'a, który został wybrany na prezydenta INC. W październiku udał się do Anglii, aby spotkać się z brytyjskimi parlamentarzystami i liberałami oraz elokwencją i jasnością bronił sprawy Indii. Jego prezydenckie przemówienie na kongresie w grudniu 1905 r. było zjadliwym atakiem na rząd brytyjski i jego represyjną politykę wobec antypartyzanckich Indian. Następnie Gokhale pracował nad zapobiegnięciem rozłamowi w INC pomiędzy starą gwardią Kongresu a ekstremistami pod przywództwem Tilaka. Umiarkowani, tacy jak Gokhale, opowiadali się za reformami konstytucyjnymi, co pomogło, gdy rząd brytyjski ogłosił reformy Morley-Minto z 1909 r., które wprowadziły system ograniczonych wyborów, który zadowolili indyjskich umiarkowanych. Gokhale interesował się także problemami Indian zamieszkujących Republikę Południowej Afryki. Na zaproszenie Gandhiego udał się tam w październiku 1912 r. Był także członkiem Królewskiej Komisji ds. Usług Publicznych w 1912 r., gdzie opowiadał się za większą reprezentacją Indii na wyższych szczeblach służb rządowych, ale jego propozycje nie zostały zrealizowane z powodu sprzeciwu członków brytyjskich. Lata ciężkiej pracy osłabiły zdrowie Gokhale i zmarł 19 lutego 1915 r. Gokhale rozpoczął swoje życie w pokorny sposób i stał się jednym z największych przywódców w historii kraju dzięki swojemu duchowi poświęcenia, zdolnościom i duchowi publicznemu i samoobsłudze. Prowadząc surowy tryb życia, cieszył się popularnością wśród rodaków. Nie bez powodu Gandhi uważał go za swego nauczyciela.

Gong (Kung), Książę

(1833–1898) Chiński mąż stanu

Książę Gong to tytuł nadawany Ixinowi (I-hsin), szóstemu synowi cesarza Daoguanga (Tao-kuang) z dynastii Qing (Ch'ing) i przyrodniemu bratu jego następcy, cesarza Xianfenga (Hsien-feng), zdeprawowanego i nieudolnego władcy. W 1853 roku książę Gong został mianowany Wielkim Radnym i wziął na siebie odpowiedzialność za obronę obszaru stołecznego w obliczu zagrożenia ze strony rebeliantów z Taiping. Jego zaparł został wystawiony na próbę w 1860 r., kiedy siły brytyjskie i francuskie maszerowały na Pekin (Peking) w odwecie za złamanie przez Chiny traktatu z Tianjin (Tientsin) z 1858 r. Xianfeng i jego dwór uciekli ze stolicy do Rehe (Jehol), gdzie cesarze Qing mieli pałac wypoczynkowy, pozostawiając księcia Gonga z najeźdźcami bez żołnierzy pod jego dowództwem i kilku urzędników do pomocy. Siły brytyjskie i francuskie splądrowały, a następnie spaliły Pałac Letni cesarza i zmusiły księcia Gonga do podpisania traktatu pekińskiego. Traktat ten potwierdził Traktat z Tianjin, a ponadto przyznał Wielkiej Brytanii i Francji prawo do stacjonowania stałych wysłanników w Pekinie, dzierżawę Kowloon (sąsiadującego z Hongkongiem) Wielkiej Brytanii, otwarcie Tianjin jako portu traktatowego, a także zwiększył odszkodowanie dla obu zwycięskich narodów. Xianfeng oddał się rozproszeniu i zmarł w

Rehe w 1861 roku, pozostawiając tron swojemu pięcioletniemu synowi pod radą pięciu regentów, w której nie było księcia Gonga. W późniejszej walce o władzę Gong sprzymierzył się z dwiema cesarzowymi wdowami (wdowami po Xianfengu) i dokonał zamachu stanu, który obalił regentów. Następnie wdowa cesarzowa Ci'an (Tz'u-an), żona Xianfenga, i Cixi (Tz'u-hsi), matka małego cesarza, przejęły władzę państwową, a Gong został księciem-regentem. Wydarzenia roku 1860 zmieniły postawę księcia Gonga wobec ludzi Zachodu z wrogości na szacunek. Znalazł sojuszników w dwóch wybitnych mandżurskich szlachcicach, w tym u swojego teścia Gueilianga (Kuei-liang) i Wenxiang (Wen-hsiang) oraz chińskich urzędników Han Zeng Guofana (Tseng Kuo-fan), Li Hongzhang (Li Hung-Chang) i Zho Zongtang (Tso Tsung-t'ang), ponieważ wszyscy opowiadali się za reformami. Książę Gong zmodernizował prowadzenie spraw zagranicznych, ustanawiając nowe biuro zwane Zongli Yamen (Tsungli Yamen), które przez następne 40 lat zajmowało się stosunkami zagranicznymi z mocarstwami zachodnimi. Utworzył także dwa biura do nadzorowania handlu zagranicznego w portach traktatowych w północnych i południowych Chinach oraz Cesarską Morską Służbę Celną w celu pobierania ceł i opłat nałożonych na mocy traktatów zawartych z krajami zachodnimi oraz mianował dwóch Anglików, Roberta Laya i Roberta Harta, na szefów to biuro. Aby kształcić młodych mężczyzn na tłumaczy ustnych, założył szkołę językową zwaną Tongwen Guan (T'ung-wen kuan), która wkrótce rozszerzyła się o współczesne przedmioty, takie jak geografia, matematyka i astronomia; później szkoła ta stała się National 162 Gong (Kung) na Uniwersytecie Księcia w Pekinie. Pozostaje najbardziej prestiżowym uniwersytetem w Chinach. Miał także tłumaczenia dzieł prawa międzynarodowego na język chiński, co wykorzystywał na korzyść Chin w kontaktach z narodami zachodnimi. Z czasem ambitna cesarzowa wdowa Cixi zaczęła nienawidzić władzy księcia Gonga. Kiedy Tongzhi zmarła w 1874 r., Cixi skorzystała z okazji i mianowała swojego trzyletniego siostrzeńca nowym cesarzem w grze o władzę, która umożliwiła jej zostanie regentką. Po ugruntowaniu się jej pozycji i śmierci jego sojuszników Wenxianga w 1876 r. i Ci'ana w 1881 r. książę Gong został odsunięty na bok i coraz bardziej zniechęcony. Aby pokazać swoją władzę i kontrolę, Cixi skarżyła księcia Gonga za wymyślone złe uczynki, zignorowała jego rady i poprowadziła Chiny do zderzenia z Francją i Japonią, co miało katastrofalne skutki. Książę Gong był pragmatycznym mężem stanu, który poprowadził Chiny w kierunku stabilności i ćwierćwiecza pokoju po katastrofie w 1860 r. Pozostawił także liczne opracowania na temat postępowania państwa w ciągu kilkudziesięciu lat sprawowania władzy oraz dwa zbiory wierszy.

Gordon, Karol

(1833–1985) Brytyjski oficer wojskowy, poszukiwacz przygód

Charles George Gordon był oficerem armii brytyjskiej. Jego słynne wczesne wyczyny w Chinach w latach 1862–1864 przyniosły mu przydomek „chińskiego Gordona”, natomiast późniejsze działania i śmierć w Chartumie w Sudanie przyniosły mu przydomek „Gordon z Chartumu”. Gordon został przeszkolony na inżyniera wojskowego i brał udział w wojnie krymskiej i buncie w Indiach. W 1860 roku został wysłany do Chin i brał udział w zdobyciu Pekinu (Peking) podczas drugiej wojny angielsko-chińskiej. W 1862 roku został wysłany do Szanghaju, głównego chińskiego portu handlu międzynarodowego. W południowych Chinach doszło wówczas do poważnego buntu Taiping (1850–1864), którego centrum znajdowało się w Nanjing (Nanking), stolicy rebeliantów. W 1860 roku armia lojalnego króla Taiping zagroziła Szanghajowi. Aby się bronić, bogaci kupcy miasta zlecili amerykańskiemu poszukiwaczowi przygód Frederickowi Wardowi zorganizowanie armii najemników. Mając żołnierzy rekrutowanych spośród zachodnich dezertersów, eskadra strzelców Warda zdobyła Sunjiang (Sunkiang), miasto niedaleko Szanghaju i zawróciła rebeliantów. W 1861 r. Ward zwerbował 100 europejskich oficerów i powiększył swoje siły o 4–5 000 żołnierzy chińskich i 200 żołnierzy filipińskich, których uzbroił i wyszkolił na zachodni sposób. Siły te wygrały wiele bitew i odparły kolejny atak na Szanghaj w 1862 roku, od czego chiński rząd nazwał je Armią Zawsze Zwycięską. Po śmierci

Warda z powodu ran w 1862 r. dowódcą został inny Amerykanin, Henry A. Burgevine, ale wkrótce został zwolniony z dowództwa ze względu na wiele problemów, które spowodował. Następnie Gordon został wyznaczony na dowódcę tej armii za zgodą rządu brytyjskiego. Służył pod ogólnym dowództwem Li Hongzhang (Li Hung-chang), gubernatora prowincji Jiangsu (Kiangsu), w której znajdowały się zarówno Nanjing, jak i Szanghaj. W latach 1862–1864 Armia Zawsze Zwycięska brała udział w 33 akcjach przeciwko Taipings Gordon. Najbardziej znanym zwycięstwem Gordona było odebranie rebeliantom Suzhou (Soochow), ważnego miasta pomiędzy Nanjing a Szanghajem. Powstanie Taiping zakończyło się w 1864 r. zdobyciem Nanjing i samobójstwem przywódcy rebeliantów. Rząd Qing (Ch'ing) nadał Gordonowi stopień generała, który uprawniał go do noszenia żółtej marynarki (odpowiednik wysokiego odznaczenia wojskowego). Wraz z zakończeniem buntu Armia Zawsze Zwycięska została rozwiązana, a Gordon wrócił do Anglii w celu przeniesienia do armii brytyjskiej. Armia Zawsze Zwycięska była ważna, ponieważ była pierwszą chińską siłą bojową, która użyła zachodniego uzbrojenia i szkolenia; jego skuteczność pokazała wyższość zachodnich technik i technologii wojskowych. Gordon stacjonował w Wielkiej Brytanii do 1871 roku, a następnie odbył służbę za granicą, głównie w Egipcie i Sudanie. W 1884 roku rząd brytyjski wysłał go do Sudanu, aby wydobyl egipski garnizon (Egipt rościł sobie zwierzchnictwo nad Sudanem) z rąk Mahdiego, sudańskiego przywódcy religijnego zbuntowanego przeciwko Egipcjanom. Niewielkie oddziały Gordona były obleżone w stolicy Sudanu, Chartumie, przez siły Mahdiego i zginęły dwa dni przed przybyciem brytyjskich sił humanitarnych 22 stycznia 1885 r. Zmarł ten kolorowy brytyjski oficer, który wcześniej zasłużył na miano „Chiński Gordon” stał się znany jako „Gordon z Chartumu”.

Grant, Ulysses S.

(1822–1885) amerykański generał i prezydent

Ulysses S. Grant dowodził armią Unii podczas wojny secesyjnej i był 18. prezydentem Stanów Zjednoczonych. Hiram Ulysses Grant urodził się 27 kwietnia 1822 roku w Point Pleasant w stanie Ohio. Kiedy złożono dokumenty potrzebne do przyjęcia do Akademii Wojskowej w West Point, kongresman składający dokumenty popełnił błąd, podając swoje nazwisko jako Ulysses Simpson Grant, którego nigdy nie zmienił. Grant ukończył szkołę z 21. miejscem w swojej klasie liczącej 39 osób, 1 lipca 1843 roku otrzymał stopień podporucznika i przydzielony do pułku piechoty. Podczas wojny meksykańsko-amerykańskiej jego pułk został początkowo przydzielony do armii Zachary'ego Taylora, a następnie do armii Winfielda Scotta, aby zdobyć Meksyk. Grant walczył we wszystkich najważniejszych bitwach kampanii i został awansowany na kapitana. Jednak jego oficjalny stopień został podniesiony do stopnia porucznika dopiero po wojnie. Ożenił się z Julią Dent w sierpniu 1848 r. i po wojnie służył na kilku stanowiskach, w sierpniu 1853 r. awansował do stopnia kapitana. W lipcu 1854 r. Grant złożył rezygnację ze służby, aby wrócić do rodziny. Grant próbował kilku różnych przedsięwzięć biznesowych i zakończył biznes z ojcem i braćmi w Galena w stanie Illinois. Na początku wojny domowej zgłosił się na ochotnika do milicji stanu Illinois i ostatecznie w lipcu 1861 r. otrzymał dowództwo pułku. W sierpniu awansował do stopnia generała brygady. Poprowadził siły przeciwko fortom Konfederacji Henry i Donelson w lutym 1862 roku. Kiedy zażądał bezwarunkowej kapitulacji Fortu Donelson, północne gazety nazwały go „Grantem bezwarunkowej kapitulacji” (USA). Grant spędził większą część 1863 roku, próbując zdobyć Vicksburg w stanie Mississippi. Dopiero w maju 1863 roku udało mu się wypędzić armię konfederatów z powrotem do Vicksburga i rozpocząć jego oblężenie. Po prawie dwóch miesiącach Vicksburg poddał się mu 4 lipca 1863 roku. Wraz z upadkiem Vicksburga Grant został awansowany na generała dywizji. W październiku dowodził armią Unii, która zniosła konfederackie oblężenie Chattanooga w stanie Tennessee. Prezydent Abraham Lincoln powierzył mu dowództwo nad wszystkimi armiami Unii i zadanie doprowadzenia do końca wojny. Grant dołączył do Armii Potomaku, która walczyła z Armią Północnej Wirginii generała Roberta E. Lee. Grant spędził większość 1864 roku

próbując zniszczyć armię Lee i ostatecznie zdecydował się na oblężenie Petersburga w Wirginii. Grantowi udało się uwięzić armię Lee podczas próby ucieczki i zmusił Lee do poddania się w Appomattox Court House 9 kwietnia 1865 roku. Po kapitulacji armii Lee, pozostałe armie Konfederacji również poddały się i zakończyły wojnę. Grant został nagrodzony przez Kongres przywróconym stopniem pełnego generała w lipcu 1866 r. Grant kandydował na prezydenta w 1868 r. jako republikanin i służył przez dwie kadencje, od 1868 do 1876. Niestety nie był zbyt wielkim politykiem, a problemem była korupcja podczas jego administracji, chociaż Grant nie był osobiście zaangażowany. Jednak nie zajął też zdecydowanego stanowiska wobec korupcji w swojej administracji, faworyzując kolegów i przyjaciół pomimo coraz większej liczby dowodów na ich korupcję. Podczas swojej administracji Grant zaproponował aneksję Santo Domingo zarówno jako sposób na poprawę kwestii praw obywatelskich na Południu, jak i jako próbę zmuszenia Kuby do porzucenia niewolnictwa. Rozwiązanie to zostało odrzucone w Kongresie, głównie pod wpływem senatora Charlesa Sumnera. Powołał także do istnienia pierwszy park narodowy w Ameryce (Yellowstone). Niezdolność Granta do radzenia sobie ze sprawami finansowymi spowodowała problemy po jego kadencji na stanowisku prezydenta, co ostatecznie doprowadziło do jego bankructwa. Chcąc spłacić długi i utrzymać rodzinę, napisał wspomnienia, co okazało się wielkim sukcesem. Cierpiący na raka gardła Grant zakończył swoje wspomnienia na kilka dni przed śmiercią 23 lipca 1885 roku.

Grecka wojna o niepodległość

Imperium Osmańskie rządziło całą Grecją, z wyjątkiem Wysp Jońskich, od czasu podboju Cesarstwa Bizantyjskiego w XIV i XV wieku. Jednak w XVIII i XIX wieku, wraz ze wzrostem w Europie rewolucyjnego nacjonalizmu (częściowo pod wpływem rewolucji francuskiej) i spadkiem potęgi Imperium Osmańskiego, nacjonalizm grecki zaczął się umacniać i zyskał poparcie ze strony Europy Zachodniej „filhellenowie”. W tym czasie pragnienie niepodległości było powszechne wśród Greków wszystkich klas, których hellenizm, czyli poczucie narodowości greckiej, od dawna był wspierany przez Grecki Kościół Prawosławny, poprzez przetrwanie języka greckiego i ustalenia administracyjne Imperium Osmańskie. W Odessie (port nad Morzem Czarnym, obecnie na Ukrainie) w 1814 roku Athanasios Tsakalof, Emmanuel Xanthos i Nikolaos Skoufas założyli Grecką Partię Niepodległości, zwaną Philiki Etairia (Towarzystwo Przyjazne). Założyciele rekrutowali kupców i bogatych emigrantów za granicę, a także dowódców wojskowych, księży i intelektualistów. Upadek Napoleona I w 1815 roku uwolnił wielu wojskowych poszukiwaczy przygód, od których Grecy mogli uczyć się sztuki współczesnego prowadzenia wojny. Wiedeń, Wielka Brytania i Stany Zjednoczone były rajami schronienia i planowania dla greckich emigrantów. Oczywistym kandydatem na przywódcę Philiki Etairia był Ioannis Kapodistrias. W 1808 r. został zaproszony do Petersburga, a w 1815 r. został mianowany przez cara Aleksandra I ministrem spraw zagranicznych Rosji. Przesłanie stowarzyszenia szybko się rozprzestrzeniło i w całej Grecji otwarto oddziały. Członkowie spotykali się w tajemnicy i pochodzili ze wszystkich dziedzin życia. Przywódcy głęboko wierzyli, że siła zbrojna jest jedynym skutecznym środkiem wyzwolenia spod Imperium Osmańskiego i przekazywali hojne datki pieniężne na rzecz bojowników o wolność. Przy wsparciu greckich społeczności wygnańców i tajnej pomocy Rosji przygotowywali się do buntu. Potrzebna była jedynie odpowiednia okazja do buntu, a taką zapewnił bunt Alego Paszy przeciwko sułtanowi Mahmudowi II. Podczas gdy Turcy byli zajęci tym zagrożeniem, Grecy rozpoczęli wojnę. Za początek powstania można uznać dzień 6 marca 1821 roku, kiedy Alexandros Ypsilanti, przywódca etairystów, z niewielkimi siłami przekroczył rzekę Prut do okupowanej przez Turcję Mołdawii, lub 23 marca, kiedy rebelianci przejęli kontrolę nad Kalamata na półwyspie Peloponez. Niezależnie od tego, 25 marca 1821 roku biskup Germanos podniósł grecką flagę jako sztandar buntu w klasztorze Aghia Lavra na Peloponezie. Następująca po niej rewolucja składała się z trzech faz: lokalnych sukcesów w latach 1821–1825, kryzysu spowodowanego interwencją egipską na rzecz Imperium Osmańskiego w latach 1826–28 oraz okresu przeważającej interwencji europejskiej na

rzecz Greków, zakończonej uznaniem przez Turcję Niepodległość Grecji w 1832 roku. Od początku rewolucja miała się świetnie. Jednoczesne powstania miały miejsce na Peloponezie, w środkowej Grecji, w tym w Macedonii, oraz na Krecie i Cyprze. Na całym Peloponezie wybuchły walki, podczas których bojownicy o wolność oblegli najbardziej strategiczne garnizony tureckie i zrównali z ziemią domy tysięcy Turków. Do najgorszego okrucieństwa doszło w Trypolicie (dzisiejszy Trypolis), gdzie zamordowano 12 000 mieszkańców Turcji. Turcy zemścili się masakrami w Azji Mniejszej, najbardziej znanymi na wyspie Chios, gdzie zginęło ponad 25 000 cywilów. Walki nasiliły się na kontynencie i na wielu wyspach. Wykorzystując element zaskoczenia i przy pomocy nieefektywności osmańskiej, Grekom udało się przejąć kontrolę nad rozległymi obszarami. W ciągu roku Grecy zdobyli Peloponez, Ateny i Teby. W styczniu 1822 roku rebelianci ogłosili niepodległość Grecji. W latach 1822–1824 Turcy trzykrotnie próbowali najechać Peloponez, ale nie byli w stanie odebrać tych terenów zwycięskim Grekom. Turcy jednak wkrótce otrząsnęli się i wzięli gwałtowny odwet. Zemsta wzbudziła sympatię dla sprawy greckiej w Europie Zachodniej, chociaż rządy brytyjski i francuski podejrzewały, że powstanie było rosyjskim spiskiem mającym na celu odebranie Grecji Turkom. Grekom nie udało się stworzyć spójnego rządu i wkrótce wdali się w walki między sobą. Brakowało im jedności celów i strategii, a cele różnych klas i regionów były zbyt rozbieżne, aby można je było pogodzić. W 1822 r. istniały dwa rządy greckie, a do 1824 r. w Grecji panowała otwarta wojna domowa. W 1823 r. wybuchła wojna domowa pomiędzy przywódcą partyzantki Theodorosem Kolokotronisem a Georgiose Kountouriotisem, który stał na czele rządu utworzonego w styczniu 1822 r. Po drugiej wojnie domowej w 1824 r. Kountouriotis ugruntował swoją pozycję przywódcy. Te wewnętrzne rywalizacje uniemożliwiły Grekom rozszerzenie kontroli i mocne ugruntowanie swojej pozycji na Peloponezie.

ODPOWIEDŹ EGIPTU

Walki między Grekami a Turkami trwały do 1825 roku, kiedy sułtan poprosił o pomoc swojego najpotężniejszego wasala, Egipt. Egiptem rządził wówczas Muhammad Ali Pasza, który zgromadził dużą armię i nową flotę morską. Siły egipskie pod dowództwem syna Alego, Ibrahima, szybko przejęły kontrolę nad morzami i Wyspami Egejskimi. Przy wsparciu egipskiej potęgi morskiej siły osmańskie z powodzeniem najechały Peloponez. Odbili Ateny w sierpniu 1826 r., a Akropol, symbol dawnej wielkości Grecji, przypadł Turkom w czerwcu 1827 r. Mocarstwa zachodnie niechętnie interweniowały, obawiając się konsekwencji wytworzenia próżni władzy w południowo-wschodniej Europie, gdzie Turcy nadal kontrolowali znaczną część terytorium. W Europie jednak bunt wzbudził powszechną sympatię. Grecję uważano za kolebkę cywilizacji zachodniej i wychwalano ją w romantyzmie. Europejskie społeczeństwo przemówił także widok narodu chrześcijańskiego próbującego odrzucić rządy imperium muzułmańskiego. Pomoc nadeszła od filhellenów – młodych arystokratów, odbiorców klasycznego wykształcenia, którzy postrzegali siebie jako spadkobierców chwalebnej cywilizacji, chcących walczyć o wyzwolenie swoich uciskanych potomków. Do Filhellenów należeli Percy Bysshe Shelley, Johann Wolfgang von Goethe, Friedrich Schiller, Victor Hugo i George Gordon, Lord Byron. Byron spędził pewien czas w Grecji, ale w 1824 r. zmarł na gorączkę. Śmierć Byrona jeszcze bardziej zwiększyła europejską sympatię dla sprawy greckiej.

INTERWENCJA EUROPEJSKA

Sprawę grecką uratowała interwencja mocarstw europejskich. Opowiadając się za utworzeniem autonomicznego państwa greckiego, zaproponowali mediację między Turkami a Grekami w latach 1826 i 1827. Kiedy Turcy odmówili, połączona flota rosyjska, francuska i brytyjska zniszczyła flotę turecko-egipską w Zatoce Navarino w październiku 1827 r. Był to decydujący moment wojny, choć brytyjski admirał Codrington zrujnował mu karierę, ponieważ nie otrzymał rozkazu osiągnięcia takiego zwycięstwa. Chociaż bitwa pod Navarino poważnie okaleczyła siły osmańskie i praktycznie zapewniła niepodległość Grecji, minęły kolejne dwa lata do zakończenia walk i prawie pięć, zanim ukształtowało

się nowe państwo. W październiku 1828 roku Francuzi wylądowali na Peloponezie, aby powstrzymać Turków. Pod ochroną Francji Grecy byli w stanie utworzyć nowy rząd. W kwietniu 1827 Kapodistrias został wybrany na tymczasowego prezydenta Grecji przez trzecie Zgromadzenie Narodowe. Następnie Grecy przystąpili do zajęcia jak największego terytorium, w tym starożytnych miast Aten i Teb. Ponownie interweniowały mocarstwa zachodnie, a sułtan osmański Mahmud II ogłosił nawet świętą wojnę. Rosja wysłała wojska na Bałkany i zaangażowała armię osmańską w kolejną wojnę rosyjsko-turecką w latach 1828–29. Walki trwały do 1829 r., kiedy to z wojskami rosyjskimi u bram Konstantynopola sułtan przyjął niepodległość Grecji na mocy traktatu adrianopolskiego, czyli Edirne w 1829 r. W 1830 r. Grecy wciąż mieli na myśli przyszłego władcę, który miał pozostać wasalem sułtana. Traktat Adrianopolski uniemożliwił to i w lutym 1830 roku tron Grecji został ofiarowany księciu Leopoldowi z Saxe-Coburg. Jednak w 1832 roku 17-letni bawarski książę Otto z rodu Wittelsbachów przyjął tron grecki i został królem Otona nowo niepodległego państwa. Ani granice, ani konstytucja nowego państwa greckiego nie były jeszcze ustalone, a państwo wówczas było znacznie mniejsze niż obecnie.

Guangxu (Kuang-hsu)

(1871–1908) chiński władca

Osobiste imię Guangxu brzmiało Zaitian (Tsai-t'ien). Urodził się w 1871 roku i został wybrany na cesarza przez cesarzową wdowę Cixi (Tz'u-hsi), kiedy jej syn i jego kuzyn, cesarz Tongzhi (T'ung-chih), zmarli bezpotomnie. Jego młodość zapewniła kolejną długą regencję ambitnemu i pozbawionemu skrupułów Cixi. Guangxu był bystry i pilny, uczył się języka angielskiego i przedmiotów tradycyjnych pod okiem zdolnych nauczycieli, a wyrósł na człowieka z charakterem i przekonaniem moralnymi. W 1889 roku Cixi poślubiła go swojej siostrzenicy, aby zwiększyć swoją sieć kontroli nad nim i chociaż następnie formalnie przeszła na emeryturę do swojego luksusowego Pałacu Letniego, nadal dyktowała politykę i dokonywała kluczowych spotkań, pozostawiając Guangxu praktycznie bezsilnym. Katastrofalna porażka Chin z Japonią w wojnie chińsko-japońskiej (1894–1895) przekonała Guangxu, że aby ocalić naród, potrzebne są dramatyczne i natychmiastowe reformy. Dlatego w 1898 roku poparł grupę reformatorów pod przewodnictwem Kanga Youwei (K'ang Yu-wei) i ogłosił prawa, które zmodernizowały Chiny na wzór japońskiej restauracji Meiji. Został zdradzony Cixi przez generała Yuan Shikai (Yuan Shih-k'ai), który szybko uderzył, by uwięzić Guangxu, miażdżąc reformatorów, którzy zostali zabici, uwięzieni lub wygnani. Z perspektywy czasu próbę Guangxu zmiany Chin nazwano Stycznymi Reformami. Uważa się, że Cixi chciał zdetronizować lub zabić Guangxu, ale uniemożliwiono mu to z powodu protestów potężnych gubernatorów prowincji i dyplomatycznego wpływu mocarstw zachodnich. Kulminacją reakcyjnych rządów Cixi było powstanie bokserów, oblężenie obcych placówek dyplomatycznych w Pekinie (Peking) przez jej zwolenników, bokserów, oraz zdobycie stolicy przez zachodnie siły humanitarne w 1900 r. Zdecydowała się uciec ze stolicy i wzięła jeńca wraz z nią cesarza, mordując jego odważną małżonkę Zhen Fei (Chen-fei) za zasugerowanie mu pozostania w kraju i prowadzenia negocjacji z mocarstwami zachodnimi. Kiedy zbiegła Cixi i dwór wrócili do Pekinu w 1902 roku po rozstrzygnięciu fiaska powstania Bokserów, zmusiła Guangxu do wzięcia na siebie winy za to, co się stało. Guangxu cierpliwie znosił swoje uwięzienie, czytając i przygotowując się na dzień, w którym będzie mógł rządzić po śmierci swojej adopcyjnej matki. Zmarła z powodu choroby 15 listopada 1908 roku w wieku 73 lat, kiedy to pałac ogłosił, że zmarł nagle poprzedniego dnia w wieku 37 lat. Powszechnie uważa się, że zginął śmiercią nienaturalną z rąk jej zwolenników, z lub bez jej zgody. W ten sposób zakończyło się tragiczne życie cesarza Guangxu, który nigdy nie mógł uciec spod kontroli swojej okrutnej ciotki/adopcyjnej matki. Przed śmiercią Cixi nazwała swojego małego prawnuka następcą bezdzietnego Guangxu. Chłopiec rządził jako cesarz Xuantong (Hsuan-tung) w latach 1909–11; był ostatnim cesarzem z dynastii Qing.

Gandhi, Mohandas K.

(1869–1948) Indyjski przywódca nacjonalistyczny

Indyjski przywódca Mohandas Karamchand Gandhi, który dominował na indyjskiej scenie politycznej przez trzydzieści lat, zyskał międzynarodowe uznanie dzięki swojej pokojowej drodze walki o uniezależnienie się Indii od brytyjskich rządów kolonialnych. Poprzez ahimsę (niestosowanie przemocy) i satyagrahę (prawdziwą siłę, pokojowy protest) przewodził jednemu z największych ruchów masowych w historii świata. Gandhi poświęcił swoje życie poszukiwaniu prawdy i sprawiedliwości. Nazywano go mahatmą (szlachetną duszą). W swojej różnorodnej karierze przewodził walce z apartheidem w Republice Południowej Afryki, prowadził bierny opór przeciwko Brytyjczykom i poświęcił swoje życie podniesieniu poziomu milionów Hindusów. Gandhi był krytykowany i oczerniany, lecz pozostał wierny swoim przekonaniom i prowadził życie pełne wyrzeczeń i prostoty. Urodził się 2 października 1869 roku w Porbandar w stanie Gujarat w Indiach w rodzinie Karamchand i Putlibai. Na Gandhiego duży wpływ wywarła uczciwość i prawość swojego ojca, który był premierem stanu Rajkot. Religijna natura Putlibai wywarła niezatarte wrażenie na Gandhim. W wieku 13 lat ożenił się z Kasturbai, szlachetną damą o wysokim charakterze moralnym. Gandhi był także głęboko poruszony sagą o uczciwości, poświęceniu i poświęceniu w mitologii hinduskiej. Po ukończeniu nauki w listopadzie 1888 roku udał się do Inner Temple w Londynie. Po trzech latach wrócił do Indii, a w 1893 wyjechał do Republiki Południowej Afryki, aby rozpocząć karierę prawniczą. Dwudziestoletni pobyt Gandhiego w Republice Południowej Afryki odegrał kluczową rolę w rozkwicie jego filozofii i sposobie działania przeciwko niesprawiedliwości. Upokarzające doświadczenia i rasowa arogancja tamtejszych białych sprawiły, że był zdecydowany walczyć z apartheidem. Oficjalna dyskryminacja osób niebiałych skłoniła go do pomocy mniejszościowej społeczności Hindusów. Jego credo głosiło pokojowe współistnienie wszystkich społeczności, niezależnie od koloru skóry i religii. Gandhi wytyczył kierunek działania polegającego na biernym oporze wobec rządu poprzez demonstracje. Był pod głębokim wpływem hinduskich pism świętych Bhagavad Gita, dżinizmu, nauk Jezusa Chrystusa i literatury amerykańskiego autora Henry'ego Davida Thoreau (1817–62), angielskiego pisarza Johna Ruskina (1819–1900) i rosyjskiego Lwa Tołstoja (1828–1910). W kampanii biernego oporu siłą napędową było niestosowanie przemocy, a brak współpracy był działaniem samym w sobie. Gandhi organizował kampanie i demonstracje przeciwko upokarzającym prawom stosowanym wobec osób niebiałych. Założył Kongres Indii w Natal w 1894 roku, aby zadośćuczynić skargom indyjskich imigrantów. Gandhi stał się wybitną postacią i zaangażował się w kwestie praw obywatelskich. Dwukrotnie przebywał w Indiach z krótkimi wizytami, gdzie zapoznał redaktorów gazet i przywódców Indyjskiego Kongresu Narodowego (INC) z warunkami panującymi w Republice Południowej Afryki. Gandhi podróżował pociągami i był przerażony sytuacją zwykłych Hindusów. Po powrocie z Republiki Południowej Afryki zmienił swój styl życia na całkowicie prosty i podjął także post. Gandhi nie postrzegał Brytyjczyków jako wroga i był gotowy im pomóc w razie potrzeby. W czasie wojny burskiej organizował indyjski korpus pogotowia ratunkowego. Gandhi był płodnym pisarzem, napisał Hind Sawraj (Samorząd Indii) i opublikował czasopismo Indian Opinion w 1904 roku. Zaczął eksperymentować z wieloma nowatorskimi pomysłami w firmie społecznej, którą założył w Phoenix. W 1910 roku założył kolejną kolonię spółdzielczą (Farma Tołstoja) dla Hindusów w pobliżu Durbanu. Gandhi zorganizował satyagrahę przeciwko okropnym prawom rządu Transwalu, które wymagały rejestracji Hindusów. W czasie agitacji Gandhi był kilkakrotnie więziony. Generał Jan Christiaan Smuts w końcu zgodził się z wieloma żądaniami Gandhiego i wprowadził reformy. Gandhi postanowił wrócić do Indii. Wielka Brytania wypowiedziała wojnę Niemcom 4 sierpnia 1914 roku, dwa dni przed przybyciem Gandhiego do Londynu. W sierpniu 1914 r. zorganizował korpus medyczny. Po powrocie do Indii w następnym roku nalegał, aby ludzie wspierali Brytyjczyków w czasie kryzysu. Rząd kolonialny nagrodił go medalem, a on zyskał przydomek „agent werbujący rząd”. Gandhi przemierzył Indie wzdłuż i wszerz. Podjął sprawę hodowców indygo w

Champan i pracowników młynów w Ahmedabadzie. Wyłaniał się jako przywódca mas i nadał nowy kierunek indyjskiemu ruchowi wolnościowemu pod rządami Kongresu. Stało się organizacją parasolową, która zyskała poparcie wszystkich warstw społeczeństwa. Partia Kongresowa przeszła gruntowną przebudowę dzięki umiejętnościom organizacyjnym Gandhiego. Era Gandhiego w indyjskiej walce nacjonalistycznej rozpoczęła się w roku 1919. Po uchwaleniu drakońskiej ustawy Rowlatta, która upoważniała władze do aresztowań i przetrzymywania bez procesu, Gandhi wezwał do strajku generalnego w kwietniu 1919 r. Rząd stłumił agitację, a brutalność władców kolonii była widoczna po masakrze w Jallianwalla Bagh w 13 kwietnia. Duża liczba muzułmanów dołączyła do kongresu po poparciu przez Gandhiego ruchu Kalifat, który walczył o zachowanie władzy sułtana osmańskiego. Wraz z ruchem odmowy współpracy pod przywództwem Gandhiego rozpoczął się nowy etap walki z Rajem Brytyjskim. We wrześniu 1920 r. w Kalkucie zebrała się specjalna sesja AICC, aby rozpocząć ruch poprzez bojkot instytucji edukacyjnych, sądów, wyborów i organów ustawodawczych. Miało nastąpić promowanie jedności hindusko-muzułmańskiej wraz z używaniem samodiałowej odzieży khaddar. Celem było osiągnięcie swaraj, czyli samorządu. Doroczna sesja grudniowa, która odbyła się w Nagpur, poparła ten pomysł. Uczestniczyła w nim duża liczba studentów, kobiet, chłopów i robotników z różnych części kraju. Demonstracje i strajki powitały wizytę księcia Walii w listopadzie 1921 roku. Brak współpracy i Kalifat szły ramię w ramię za rządów Gandhiego, który zrzekł się tytułu kaiser-i-hind nadanego mu przez Brytyjczyków. Prowadząc politykę represji, rząd zdelegalizował Kalifat i Kongres. Po tym, jak policja ostrzelała demonstrację 5 lutego 1922 r. w Chauri Chaura w dzielnicy Gorakhpur w stanie Uttar Pradesh, zaatakowano komisariat policji, w wyniku czego zginęło 22 funkcjonariuszy policji. Gandhi był oszołomiony tą drogą przemocy i zawiesił ruch odmowy współpracy. Był niezachwiany w swoim zaangażowaniu w metody pokojowe. Wolność poprzez przemoc nie była w jego programie. Zarówno ogół społeczeństwa, jak i przywódcy INC, tacy jak Jawaharlal Nehru (1889–1964) i Subhas Chandra Bose (1897–1945), byli zirykowani tą decyzją, a niektórzy kongresmani, jak Motilal Nehru (1861–1931), uruchomili program wejścia do rady przez nowo utworzoną Partię Swaraj z 1923 r. Gandhi został aresztowany w marcu 1922 r. i skazany na sześć lat więzienia za zdradę stanu w sądzie w Ahmadabadzie. Gandhi interesował się nie tylko swarajem, ale także społeczną i ekonomiczną emancypacją ludu. Był krzyżowcem na rzecz reform gospodarczych i społecznych. Jego nacisk na swadeshi oznaczał użycie ręcznie robionych towarów z jego rodzinnego kraju, a nie zagranicznych towarów wytwarzanych maszynowo. Zmobilizowano ludzi do bojkotu zagranicznych towarów. W edukacji kładziono także nacisk na rękodzieło. Gandhi miał nadzieję, że ręczne tkanie sukienek i rozwój rzemiosła będą panaceum na biedę, zacofanie gospodarcze i bezrobocie Indii. Filozofia ekonomiczna Gandhiego była również częścią jego strategii przeciwko rządowi kolonialnemu, ponieważ bojkot zagranicznych towarów miałby niekorzystny wpływ na brytyjski przemysł. Gandhi nie był przeciwny rewolucji przemysłowej jako takiej, ale pragnął stworzyć ramy, biorąc pod uwagę sytuację gospodarczą Indii pod rządami obcych. Gandhi powrócił na scenę polityczną w 1930 roku wraz ze swoim ruchem obywatelskiego nieposłuszeństwa. W marcu 1930 r. podczas słynnego marszu Dandi wypuścił satyagrahę solną. On i jego zwolennicy przebyli odległość 300 km do Morza Arabskiego, aby wyprodukować sól. W tych ruchach nieposłuszeństwa obywatelskiego uczestniczyła masowa ludność plemienna, chłopcy i kobiety. Gandhi został aresztowany w maju, ale rząd brytyjski zgodził się na negocjacje. Ruch został zawieszony na mocy paktu podpisanego pomiędzy Gandhim a wicekrólem Indii Lordem Irwinem (1881–1959) w marcu 1931 r. Był on także delegatem INC na Drugi Okrągły Stół odbywający się w Londynie, lecz rząd brytyjski odmówił przyznania samorządu do Indii. Gandhi został ponownie uwięziony, a ruch obywatelskiego nieposłuszeństwa został przez niego wycofany w maju 1934 r. Gandhi poświęcił się pracy na rzecz odbudowy społecznej i gospodarczej. Polityka Indii zaczęła się zmieniać w czasie II wojny światowej. Gandhi miał odmienne zdanie z Subhasem Bose, który rozstał się z kongresem. Brytyjczycy nie byli w nastroju do przyznania niepodległości i Gandhi zapoczątkował kolejny ruch. Wraz z wezwaniem „Zrób lub zgiń” 8 sierpnia 1942 roku zapoczątkowano ruch Quit India,

który rozprzestrzenił się po całym kraju. Brytyjczycy nie mogli po wojnie utrzymać imperium ze względu na trudności wewnętrzne i zaproponowali Indiom niepodległość. Indie doświadczyły bezprecedensowej przemocy społecznej, a Gandhi odwiedził obszar dotknięty zamieszkami, wspierając jedność hindusko-muzułmańską. Pojawiło się żądanie utworzenia Pakistanu, a Mohammed Ali Jinnah (1876–1948) niestrudzenie dążył do teorii dwóch narodów. Rozmowy między Jinnah i Gandhim nie powiodły się. Podział był nieunikniony. Naleganie Gandhiego, aby Pakistan otrzymał należną mu część aktywów pieniężnych, rozgniewało hinduskich fundamentalistów. Fanatyk Nathuram Godse (1910–49) zamordował go 30 stycznia 1948 r., gdy szedł na wieczorne modlitwy.

Garvey, Marcus

(1887–1940) pisarz jamajski

Lista podmiotów zaangażowanych w XX-wieczne ruchy na rzecz wzmocnienia pozycji społecznej i ruchów na rzecz praw obywatelskich Czarnych nie byłaby kompletna bez historii Marcusa Garveya i ruchu na rzecz separatystycznego czarnego nacjonalizmu zapoczątkowanego przez niego na początku stulecia i znanego jako Universal Negro Improvement Association (UNIA). Założenia UNIA jako organizacji i „Garveytów” jako zwolenników obu stanowiły złożoną mieszaninę rasy, klasy, polityki, nacjonalizmu i konflikty ideologiczne wokół kwestii Czarnych i ich pozycji w świecie. Nawet dzisiaj w ideologiach Garveya niektórzy czarni przywódcy chwalą go za podnoszenie świadomości społecznej w latach 1910. i 20. XX w., a inni potępiają go jako przeszkodę przynoszącą efekt przeciwny do zamierzonego w wysiłkach na rzecz praw obywatelskich. Marcus Mosiah Garvey urodził się 17 sierpnia 1887 roku w St. Ann’s Bay na Jamajce, w czasie, gdy czarni na Jamajce byli w większości bezrolni, biedni i pragnęli lepszych warunków życia. Zanim Garvey był nastolatkiem, był już świadomy linii dzielących czarnych i białych. Garvey uzupełniał swoją edukację czasem spędzonym na czytaniu z biblioteki ojca, podsycając własną ciekawość świata zewnętrznego. W wieku 15 lat zaczął uczyć się zawodu drukarza, a w 1905 roku przeniósł się do Kingston, stolicy Jamajki, gdzie ostatecznie został głównym drukarzem. Ta wiedza na temat branży poligraficznej okazała się bezcenna, gdy w ramach założonych przez siebie organizacji zakładał własne gazety i czasopisma. W 1909 roku, mając 22 lata, Garvey dowiedział się, że mieszkańcy Kingston lubili spierać się na temat ówczesnych idei społeczno-politycznych. Zauważył, że angażuje się w te polityczne i intelektualne debaty, które dotyczyły poprawy sytuacji Czarnych na Jamajce i problemów związanych z imperialistycznymi rządami kolonialnymi. W 1910 r. w poszukiwaniu innej pracy Garvey udał się do Kostaryki, aby pracować dla gigantycznej amerykańskiej firmy United Fruit Company. Został aresztowany za agitację na rzecz lepszych warunków pracy, opuścił Kostarykę i zaczął podróżować po Ameryce Łacińskiej, zwracając uwagę na ogólnie uciskany stan czarnych robotników. W 1912 roku Garvey udał się do Anglii z nadzieją, że zajmie się brytyjskimi rządami kolonialnymi i promowaniem dysproporcji między czarnymi i białymi na Karaibach i w Ameryce Środkowej. W Londynie dostał pracę dla „Africa Times” i „Orient Review”, jednego z najważniejszych ówczesnych wydawnictw panafrykańskich. Garvey wrócił na Jamajkę w 1914 roku i natychmiast założył UNIA. Jego zamiarem było rozwinięcie separatystycznego, nacjonalistycznego ruchu o zasięgu międzynarodowym, co oznaczałoby, że pozwoliliby on czarnym na świecie ostatecznie osiągnąć zjednoczoną kulturę odrębną od białych, w tym odrębny kraj, który stałby się suwerennym narodem centralnym dla świata czarni. Cele te były cechą charakterystyczną „garweizmu”. Garvey przybył do Ameryki w 1916 roku, aby zabiegać o wsparcie amerykańskich czarnych. W 1917 roku dzielnica Harlem w Nowym Jorku była praktycznie światową stolicą czarnej kultury i Garvey wybrał ją na swoją tymczasową bazę. W 1918 roku Garvey publikował Negro World, międzynarodową gazetę, która miała być głosem UNIA, i zdecydował się pozostać w Harlemie i stamtąd kierować siedzibą UNIA. Promowanie przez Garveya całkowicie odrębnych sfer kulturowych poprzez jego separatystyczne ideały posunęło się aż do przeprowadzenia (nieudanych) negocjacji między UNIA a afrykańskim krajem

Liberia w latach 1922–1924, aby umożliwić zakładanie osiedli czarnych Amerykanów. Wywołało to znaczną konsternację zarówno wśród czarnych, jak i białych w Ameryce i za granicą. Inne prominentne grupy praw Czarnych, takie jak NAACP (Krajowe Stowarzyszenie na rzecz Postępu Ludzi Kolorowych), na którego czele stoi powszechnie szanowany WEB DuBois, coraz częściej krytkowały Garveya za krzywdzenie sprawy jedności i postępu Czarnych. Garvey miał swoich zwolenników, ale był również krytykowany za dążenie do separacji rasowej, co uznano za przynoszące efekt przeciwny do zamierzonego w stosunku do współpracy rasowej, do której dąży NAACP. Niemal od chwili przybycia do Ameryki Garvey był przedmiotem kontroli agencji rządowych i korporacyjnych, które postrzegały jego ideologię jako wywrotowe. Garvey był kilkakrotnie oskarżany o oszustwo, ponieważ próbował rozpocząć nową działalność gospodarczą, która rzekomo miała przynosić korzyści członkom UNIA, ale okazała się fiaskiem finansowym. Najbardziej znanym z nich było przedsięwzięcie z 1919 roku znane jako Black Star Line Steamship Corporation, które polegało na zakupie przestarzałych statków za pieniądze obiecujących inwestorów w celu uruchomienia międzynarodowych linii żeglugi towarowej i pasażerskiej. Kres nadziei Garveya na prowadzenie swojej organizacji z Ameryki nastąpił w 1922 r., kiedy on i najwyżsi urzędnicy Black Star Line zostali oskarżeni o oszustwa pocztowe dotyczące praktyk biznesowych Black Star Line. Proces Garveya zakończył się wyrokiem skazującym w 1923 r., od którego się odwołał. Apelacja została odrzucona w 1925 r., a Garvey został osadzony w więzieniu w Atlancie do 1927 r., kiedy to złagodzono mu pięcioletni wyrok. Po uwolnieniu Garvey został deportowany z powrotem na Jamajkę. W 1928 Garvey wrócił do Anglii, gdzie bezskutecznie próbował ożywić zainteresowanie celami UNIA. Zmarł w Londynie z powodu powikłań po udarze mózgu 10 czerwca 1940 r.

Giichi Tanaka

(1863–1929) polityk japoński

Tanaka Giichi był japońskim żołnierzem, politykiem i premierem Japonii od 20 kwietnia 1927 do 2 lipca 1929. Urodził się 22 czerwca 1863. Tanaka służył w japońskiej armii podczas wojny rosyjsko-japońskiej (1904-1904) i szybko przekształcił udaną kampanię bojową w szybkie awansowanie na pozycje o większej mocy. W 1915 Tanaka objął stanowisko zastępcy naczelnika Centralnego Państwa Większego, a w 1920 stopień generała. Premierzy Hara Takashi (1918–21) i Yamamoto Gonnohyoe (1923–24) mianowali go ministrem wojny. Podczas swojej kadencji Tanaka wspierał Ekspedycję Syberyjską, wysyłając wojska japońskie do Rosji. Oficjalnie zakończył służbę wojskową w 1921 r., aby współpracować z partią polityczną Seiyukai, a później kierować nią. Tanaka, podobnie jak wielu jemu współczesnych, wyłonił się jako znaczący głos wojskowy po zdecydowanym zwycięstwie Japonii nad Rosją i kiedy Japonia uporała się ze skutkami własnego programu modernizacji. Zatem Tanaka pod wieloma względami symbolizował nowy i nowoczesny japoński umysł wojskowy. Do 1927 roku Giichi z powodzeniem objął stanowisko premiera i pełnił jednocześnie funkcję ministra spraw zagranicznych. Jego polityka zagraniczna była zarówno agresywna, jak i interwencjonistyczna. Przede wszystkim Giichi interweniował militarnie w Shandong (Shantung) w Chinach w 1927 r., aby uniemożliwić Czang Kaj-szekowi zjednoczenie kraju. W kraju działał na rzecz tłumienia opozycji i był oskarżany o manipulowanie wyborami w celu przedłużenia swoich rządów. Jest uznanym autorem „Pomnika Tanaki” – imperialnego planu podboju mającego na celu zdobycie Mandżurii, Mongolii, całych Chin, a następnie radzieckiego Dalekiego Wschodu i Azji Środkowej. Japonia twierdziła, że plan był fałszerstwem. Nie można jednak zaprzeczyć, że tak zwany plan Tanaki odzwierciedlał znaczną część polityki zagranicznej Japonii w latach trzydziestych i czterdziestych XX wieku i ostatecznie doprowadził do II wojny światowej. Jego upadek nastąpił w ramach jego własnej administracji. Jego zwolennik, Kaku Mori, powiązany z dwoma tajnymi stowarzyszeniami japońskimi, zaibatsu i grupami radykalnymi, był w stanie wpłynąć na niego i na jego politykę jako premiera – realizację polityki interwencjonistycznej

zarówno wobec Mandżurii, jak i Mongolii. W ten sposób Japonia w 1928 r. poparła udane zabójstwo mandżurskiego wodza Zhanga Zolina (Chang Tso-lin) podczas próby zajęcia Mandżurii. Dzięki szybkiej reakcji Chin spiskowcy nie zajęli Mandżurii aż do 1931 roku w wyniku incydentu mandżurskiego. Kariera polityczna Giichiego dobiegła końca wraz z podpisaniem paktu Kellogga-Brianda. Przeciwnicy krytykowali go za przekroczenie władzy i nieuwzględnienie suwerenności cesarza. Niepowodzenie w Mandżurii i Kellogg-Briandzie doprowadziło do jego rezygnacji i objęcia stanowiska premiera przez Hamaguchi Osachiego. Zmarł 29 września 1929 r.

Ghana (Złote Wybrzeże)

Do 1957 roku nowoczesny zachodnioafrykański kraj, Ghana, nazywany był Złotym Wybrzeżem. Ten mały afrykański kraj położony jest tuż pod kontynentem, na wysokości Oceanu Atlantyckiego, kilka mil nad równikiem. Starożytne w swojej historii i tradycyjne w swoim etosie, Złote Wybrzeże zyskało swoją nazwę od Portugalczyków w XV wieku. Nazywając ten obszar „da Mina” lub „El Mina”, co oznacza kopalnię, Portugalczycy byli zdumieni ogromnymi złożami łatwo dostępnego złota. Do 1482 roku Portugalczycy zbudowali fort w El Mina, aby ułatwić powstający atlantycki system handlu złotem, kością słoniową, solą, niewolnikami i drewnem. Zarówno powiązania historyczne, jak i współczesne uczyniły z Ghany główną ikonę kulturową i symboliczną w świadomości Afroamerykanów. Chociaż głównymi partnerami handlowymi Złotego Wybrzeża było kilka krajów europejskich, to brytyjskie dziedzictwo definiuje współczesny naród. Zazdrośne o sukces i bogactwo Portugalii, inne narody europejskie zaczęły eksplorować Afrykę Zachodnią. Do 1600 roku Holendrzy zbudowali kilka fortów wzdłuż przybrzeżnych zatoczek Złotego Wybrzeża w Komenda i Kormantsil. W 1637 r. Holendrzy przyćmili Portugalczyków w roli głównego partnera handlowego Ghany, zajmując zamek Elmina, a w 1642 r. potwierdzili swoją regionalną hegemonię, zmuszając Portugalczyków do wycofania się z Fortu św. Antoniego w Axim. Sukces Holandii wzmocnił ambicje innych mocarstw europejskich. W ten sposób Brytyjczycy, Duńczycy i Szwedzi zaczęli angażować się w regularny handel, budując własne forty wzdłuż Złotego Wybrzeża. Na tych obszarach wymieniali alkohol, ubrania, broń i amunicję na afrykańskie towary handlowe i ludzkie. Rządząc tym obszarem i eksploatując jego bogactwa przez prawie 300 lat, Holendrzy scedowali swoją pozycję na Złotym Wybrzeżu na rzecz Brytyjczyków w 1872 r. Chcąc potwierdzić hegemonię Imperium Brytyjskiego, Anglia zaanektowała Złote Wybrzeże jako kolonię koronną w 1878 r. Jednak po stoczeniu kilku wojen z lokalnymi wodzami Brytyjczycy nadal kontrolowali tylko część obszaru. Pomimo doskonałej broni i spójności brytyjskiej armii, nie była ona w stanie łatwo podbić Złotego Wybrzeża. Wiele różnych grup walczyło z Brytyjczykami, którzy próbowali wykorzystać lokalne podziały etniczne i regionalne. Sprzymierzając się z Fante na wybrzeżu, Brytyjczycy stali się wrogami Aszanti. Ta wczesna i pragmatyczna decyzja kosztowała Brytyjczyków tysiące istnień ludzkich przez wiele dziesięcioleci. Aszanti, czołowi wśród lokalnych grup walczących z Brytyjczykami, okazali się najpotężniejszym wrogiem Anglii. Od czasu, gdy Brytyjczycy wysłali ambasadorów do Kumasi w latach 1817–1821, aby omówić pokój z królem Osei Bonsu (Asantehene), aż do ich porażki w 1900 r., Aszanti odrzucali brytyjskie roszczenia. Lud Aszanti odniósł zwycięstwo podczas wojny Aszanti-Denkyira w latach 1823–24, pomimo sojuszu brytyjsko-Fante, który wspierał Denkyiras. Dzięki doskonałemu uzbrojeniu Brytyjczycy pokonali Aszanti w bitwie pod Kantamanto pod Dodową, a w 1831 roku George MacLean podpisał traktat z Aszantami. Choć nie zapewniło to pacyfikacji regionu, już w 1876 roku Brytyjczycy potwierdzili swą władzę nad regionem, przenosząc stolicę do dzisiejszej Akry. Ostatnią wojnę w historii Aszanti prowadziła Nana Yaa Asantewaa, królowa matka. Poprowadziła atak na brytyjski fort w Kumasi w 1900 roku w odpowiedzi na aroganckie żądanie Arnolda Fredericka Hodgsona, aby król dostarczył brytyjskiemu gubernatorowi „złoty stołek” na znak kapitulacji. Królowa matka, posiadająca ogromną władzę w społeczeństwie matrylinearnym, poprowadziła swój lud na wojnę. Pomimo odważnej i zręcznej walki Aszanti zostali pokonani; jednakże odmawiając naruszenia świętości zwyczajowych instytucji, starsi dostarczyli Brytyjczykom fałszywy stołek, gdy błagali o pokój,

aby zakończyć rozlew krwi i ocalić swój naród. Starożytny złoty stołek, narodowy symbol suwerenności i władzy, pozostał ukryty i nigdy nie był zajmowany przez Europejczyka. Jako część Imperium Brytyjskiego, potwierdzonego i podzielonego na konferencji berlińskiej w 1885 r., Ghana zaczęła wyłaniać się jako nowoczesne państwo narodowe. Brytyjczycy wysłali kilku najzdolniejszych afrykańskich studentów na studia do Stanów Zjednoczonych i Europy. Ponadto udział w dwóch wojnach światowych pozwoliły wielu żołnierzom ze Złotego Wybrzeża poznać świat zachodni. Po II wojnie światowej afrykańscy żołnierze i studenci wrócili do domu; studenci, członkowie uprzywilejowanej elity, nie zostali indoktrynowani, jak zakładali Brytyjczycy, ale powrócili, aby rozpocząć proces dekolonizacji. Ci wykształceni mężczyźni i kobiety odrzucili wygodne i bezpieczne życie członków biurokracji kolonialnej i założyli szereg organizacji politycznych mających na celu podnoszenie świadomości politycznej ludzi. Wielu zdało sobie sprawę, że kolonizacja jest formą wyzysku gospodarczego i że system jest ekonomicznie niesprawiedliwy wobec Afrykanów i zorganizowany na korzyść Brytyjczyków. Co więcej, ci wykształceni i wyrafinowani Afrykanie, traktowani z godnością w Europie i Ameryce, irytowali się upokorzeniami, jakich często doświadczali ze strony lokalnych administratorów kolonialnych.

KWAME NKRUMAH

W szczególności Kwame Nkrumah, który studiował na Uniwersytecie Lincolna w Pensylwanii i czytał pozytywne przesłania na temat bycia czarnym napisane przez Marcusa Garveya i WEB Dubois, zaczął organizować ruch nacjonalistyczny. Wpływ na niego wywarły także przemówienia i retoryka Konferencji Panafrykańskiej, która odbyła się w Manchesterze w Anglii w 1945 r. Od tej konferencji zwłaszcza Afrykanie i w ogóle osoby kolorowe zaczęły kwestionować europejskie pojęcie wyższości rasowej, administrację sprawiedliwości kolonialnej i negatywne skutki imperialnych systemów finansowych. Agitacja i walki antykolonialne na Złotym Wybrzeżu zmusiły Brytyjczyków do przyznania części samorządu lokalnego. Wreszcie, pomimo fałszywego uwięzienia, brutalnych represji i manipulacji wrogimi działaniami na tle etnicznym i religijnym, Wielka Brytania musiała ustąpić żądaniom niepodległości. W 1957 roku Złote Wybrzeże stało się niepodległym krajem, pierwszym niepodległym krajem w Afryce na południe od Sahary.

Goldman, Emma

(1869–1940) feministka i radykalna anarchistka

Emma Goldman, znana również jako „Czerwona Emma”, urodziła się w żydowskiej rodzinie 27 czerwca 1869 roku w Kownie na Litwie (Kowno, Rosja) w atmosferze narastających represji carskich naznaczonych okresowymi pogromami. Aby uniknąć takich zagrożeń, jej rodzina przeniósła się, gdy miała 13 lat do Petersburga. Okoliczności ekonomiczne przerwały jednak jej formalną edukację i zmusiły ją do podjęcia pracy jako gorseciarka w fabryce. Chcąc poprawić perspektywę rodzinne, Goldman i jej przyrodnia siostra wyemigrowały do Ameryki, gdzie dołączyły do innej siostry w Rochester w stanie Nowy Jork. Tam Goldman znalazł zatrudnienie za 2,5 dolara tygodniowo jako krawcowa w fabryce odzieży. Wydarzenia związane z zamieszkami na placu Haymarket w Chicago w 1886 r. oraz późniejszym procesem, skazaniem i powieszeniem oskarżonych agitatorów wciągnęły ją w sprawę anarchistyczną. Po krótkim małżeństwie z Jacobem Kershnere Goldman (obecnie 20-letnia) udała się na wschód, najpierw do New Haven w stanie Connecticut, a ostatecznie do Nowego Jorku, gdzie wkrótce znalazła się pod wpływem Johanna Mosta (1846–1906), rewolucjonisty, redaktora niemieckiej gazety. Rozwój polityczny Goldman sprawił, że przyjęła także anarchistyczne nauki Piotra Kropotkina (1842–1921), z ich naciskiem na indywidualizm i rewolucję. Zaakceptowała koncepcję „propagandy czynem” i wspierała spisek z 1892 r. przyjaciela, czasami kochanka i innego anarchisty Aleksandra Berkmana i zamordowanie przemysłowca z Carnegie Steel, Henry’ego Claya Fricka. Atak

tylko zranił Fricka, ale mimo to Berkman został skazany na 22 lata więzienia. Choć Goldman nie została skazana, spędziła rok w więzieniu na Blackwell Island w Nowym Jorku pod odrębnym zarzutem zachęcania bezrobotnych do użycia siły w celu osiągnięcia swoich żądań. Kolejne aresztowanie miało miejsce w 1901 r. po zabójstwie prezydenta Williama McKinleya przez Leona Czolgosza (1873–1901); jednak ostatecznie Goldman nie postawiono zarzutów. W 1906 r., po zwolnieniu Berkmana z więzienia, Goldman dołączył do niego i zaczął redagować miesięcznik *Matka Ziemia*, który ukazywał się do 1917 r. *Matka Ziemia* stała się forum dla jej pisarstwa i anarchistyczno-feministycznych idei politycznych. Jej radykalna propaganda przysporzyła jej jednak więcej wrogów niż przyjaciół i w 1908 roku odebrano jej obywatelstwo. W 1914 roku została ponownie oskarżona o udział w spiskach bombowych, tym razem rzekomo przeciwko baronowi naftowemu J. D. Rockefellerowi, a w 1916 roku została uwięziona za kolportaż ulotek antykonceptyjnych. Na tym etapie Berkman przeniósł się do San Francisco i współpracował z innym anarchistycznym czasopiśmem, „*The Blast*”. Nadejście I wojny światowej skłoniło Goldman do rozpoczęcia kampanii przeciwko udziałowi Stanów Zjednoczonych, a ona wraz z Berkmanem przewodziła protestom Ligi No Conscription League, które były sprzeczne z ustawą o szpiegostwie z 1917 r. Przeszukania jej biur przyniosły obciążające dokumenty i informacje na temat innych rewolucjonistów. Materiały i korespondencja pomogły później śledczym w łapaniu radykałów. Jej działalność antywojenna i agitacja przyniosła jej dalszą uwagę prawną i kolejny wyrok więzienia, tym razem na dwa lata. W więzieniu zaprzyjaźniła się z Gabriellą Segatą Antolini, inną anarchistką i współpracowniczką radykalnego redaktora anarchistycznego Luigiego Galleaniego (1861–1931). Bezpośrednie następstwa I wojny światowej, tuż po rewolucji komunistycznej w Rosji w 1917 r., wywołały wzmożone obawy Stanów Zjednoczonych przed radykalną działalnością wywrotową. Prokurator generalny USA A. Mitchell Palmer, wspierany przez chętnych federalnych agentów śledczych, takich jak młody J. Edgar Hoover zainicjował kampanię, nazwaną później Czerwoną Paniką lat 1919–20, mającą na celu deportację radykałów-imigrantów jako niepożądanych obcych. Goldman i Berkman znaleźli się w tej grupie i 1 grudnia 1919 roku wraz z 247 innymi radykałami zostali wysłani na pokładzie U.S.S. Buford na transport do Rosji. Ta podróż zabrała ich do serca rozwijającej się rewolucji bolszewickiej. Działania komunistów wkrótce podkopały ich początkowy entuzjazm dla tego socjalistycznego eksperymentu. Opuszczając Rosję w 1921 roku, Goldman dzieliła swój czas między Anglię i Francję i ostatecznie nabyła dom w Saint Tropez. W 1931 roku, mieszkając na południu Francji, ukończyła tom autobiograficzny *Living My Life*. Posiadając teraz brytyjski paszport, mogła podróżować i wygłaszać wykłady, a w 1934 r. wróciła nawet do Stanów Zjednoczonych na tournée z wykładami. Rozwój faszyzmu w latach dwudziestych i trzydziestych XX wieku przyniósł Goldman nowych przeciwników dla jej kampanii politycznych, a nadejście hiszpańskiej wojny domowej w 1936 r. dało jej nowy powód do opowiedzenia się za nią. Jednak na krótko przed wybuchem wojny w 1936 roku straciła wieloletniego towarzysza i współpracownika anarchistę, Aleksandra Berkmana, który po ciężkich bólach i przewlekłej chorobie popełnił samobójstwo. Wizyty w Hiszpanii w 1937 i 1938 przekonały Goldman, że potrzebne są dalsze działania, więc dołączyła do innych, aby pomóc Komitetowi Pomocy Bezdomnym Hiszpańskim Kobietom i Dzieciom. Podczas wizyty w Toronto w Kanadzie Goldman doznała udaru mózgu i zmarła 14 maja 1940 r. Władze USA zezwoliły na jej pochówek na terenie dzisiejszego cmentarza Forest Home w Forest Park w stanie Illinois, w pobliżu miejsc pochówku straconych podczas zamieszek w Haymarket anarchiści.

Gómez, Juan Vicente

(ok. 1857–1935) Wenezuelski dyktator

Dyktator, który kontrolował Wenezuelę od 1909 do 1935, Juan Vicente Gómez był oficjalnym prezydentem czterokrotnie, od 1909 do 1910, od 1910 do 1914, od 1922 do 1929 i od 1931 do 1935. W wyniku brutalnego sposobu którym rządził krajem, był znany jako El Brujo („czarownik”) lub po

prostu El Bagre („sum”). Nie wiadomo dokładnie, kiedy urodził się Juan Vicente Gómez, choć prawdopodobnie było to 24 lipca 1857 roku. Miał indiańskie korzenie i urodził się w San Antonio del Táchira w północno-zachodniej Wenezueli, niedaleko granicy z Kolumbią. Pomimo braku formalnego wykształcenia – ledwie umiał czytać i pisać – zyskał rozgłos w swoim rodzinnym mieście i w 1899 r. wstąpił do prywatnej armii Cipriano Castro. Kiedy Castro zdobył Caracas w październiku 1899 r., został prezydentem i mianował Gómeza swoim wiceprezydentem. Na tym stanowisku Gómez był w stanie stłumić próby obalenia Castro. Jednak 20 grudnia 1908 r., kiedy Castro przebywał w Europie i wracał do zdrowia po chorobie, Gómez przejął władzę, a w lutym 1909 r. skorzystał z okazji i mianował się tymczasowym prezydentem, stając się prezydentem, gdy 11 sierpnia Castro został formalnie obalony. Po śmierci kontrolował kraj bezpośrednio lub poprzez „marionetkowych” prezydentów. 19 kwietnia 1910 r. Gómez formalnie ustąpił ze stanowiska prezydenta, mianując Emilio Constantino Guerrero pełniącego obowiązki prezydenta. Jednak 10 dni później Guerrero zastąpił Jesús Ramón Ayala, który sprawował tę funkcję nieco ponad miesiąc, aż do 3 czerwca, kiedy to Gómez został prezydentem po raz drugi. 19 kwietnia 1914 r. zastąpił go Victorino Márquez Bustillos, który sprawował urząd tymczasowego prezydenta przez osiem lat, aż do ponownego objęcia urzędu prezydenta przez Gómeza 24 czerwca 1922 r. Przez większość tego czasu wszystkie ważne decyzje były nadal podejmowane przez Gómeza ze swojego domu w Maracay. Następnie zrzekł się tego stanowiska na rzecz dwóch kolejnych pełniących obowiązki prezydentów, Juana Bautisty Péreza i Pedro Itriago Chacína. 13 lipca 1931 r. Gómez rozpoczął czwartą kadencję, która zakończyła się jego śmiercią. Rządząc Wenezuelą, Gómez zapewnił krajowi pewien stopień niezależności gospodarczej, ale dzięki szerzącej się korupcji udało mu się zyskać reputację najbogatszego człowieka w Ameryce Południowej. Duża część bogactwa kraju pochodziła z ropy naftowej, którą w 1918 roku odkryto w pobliżu jeziora Maracaibo. Gómez twardo targował się z brytyjskimi, holenderskimi i amerykańskimi koncernami naftowymi, wykorzystując nowo zdobyte bogactwo do spłacenia długu publicznego Wenezueli i wzbogacenia się. Pod koniec lat dwudziestych Wenezuela była największym na świecie eksporterem ropy. Gómez był bezwzględny wobec przeciwników politycznych, których tysiące więziono. Wielu z nich zakuto w ogromne kajdany na nogi, okaleczając ich na całe życie, a innych wieszano na hakach do mięsa aż do śmierci. W tym samym czasie Gómez zaczął przejmować dla siebie firmy, gospodarstwa rolne i koncerny przemysłowe. Miał szpiegów i agentów, którzy stale obserwowali ludność, a jego armia była zawsze jedną z najlepiej wyposażonych w Ameryce Południowej. Gómez zniszczył większość władzy lokalnych caudillos politycznych, a także Kościoła rzymskokatolickiego. Chronił własne stada bydła przed chorobami, ale pozwalał cierpieć innym. Chociaż osobiście nie lubił kawy, był właścicielem wielu plantacji kawy, a także plantacji trzciny cukrowej i rancz. Sam Gómez mieszkał w pałacu gubernatora w Maracay, który był wyposażony w przejścia ewakuacyjne. Mówiono, że miasto ma tak dobre drogi, na wypadek gdyby musiał uciekać. Nigdy nie pił ani nie palił, ale miał romanse z wieloma kobietami i przechwalał się, że spłodził od 80 do 90 dzieci. Wielu z nich dostało pracę w administracji publicznej, co wywołało oskarżenia o nepotyzm. Nawet umierając, Gómez wciąż szukał kobiety, z którą mógłby się ożenić, aby mieć przynajmniej jedno prawowite dziecko. Zmarł 17 grudnia 1935 roku w Maracay i został pochowany w masywnym mauzoleum, które zbudował kilka lat wcześniej na miejskim cmentarzu. Gdy tylko wieść dotarła do Caracas i innych miejsc, ludzie wyszli na ulice, aby wiwatować i świętować przez dwa dni. W orgii tłumionej wściekłości splądrowali lub spalili domy jego krewnych i zwolenników, a nawet zaatakowali instalacje naftowe nad jeziorem Maracaibo. Jego przeciwnicy polityczni i niektórzy sojusznicy zwrócili się przeciwko jego rodzinie. Jego majątek, wyceniony w chwili jego śmierci na 200 milionów dolarów, został przejęty przez państwo, a większość jego dzieci została zmuszona do wygnania.

Gompers, Samuel

(1850–1924) Przywódca związkowy w USA

Samuel Gompers, który zapoczątkował nową erę zorganizowanej pracy w Stanach Zjednoczonych, urodził się 27 stycznia 1850 roku w Londynie. W wieku 13 lat wyemigrował i osiadł na Houston Street w Nowym Jorku. Interesował się działalnością związkową i w 1864 r. dołączył do lokalnego stowarzyszenia United Cigar Makers. W wieku 25 lat został prezesem Międzynarodowego Związku Producentów Cygar (CMIU) w Nowym Jorku. Gompers był bardzo zaniepokojony trudną sytuacją pracy w czasie, gdy związki zawodowe nie były zbyt silne. Człowiek o poglądach konserwatywnych, wołał pracować w systemie kapitalistycznym. Nie był zwolennikiem niezależnych działań politycznych i radykalizmu, był przeciwny przemocy, opowiadał się za umiarkowanym podejściem i wahał się przed wzywaniem do strajków. Jego programem było zapewnienie podstawowych potrzeb pracowników: krótsze godziny pracy, wyższe płace, bezpieczne środowisko pracy i ochrona związkowa. Został jednym z członków założycieli Federacji Związków Zawodowych i Zawodowych (ATLU), która powstała w 1881 roku. Gompers był przewodniczącym i przez pięć lat pozostawał wiceprezesem. W 1886 roku zmieniła nazwę na Amerykańską Federację Pracy (AFL), a Gompers był jej prezesem przez 40 lat. Filozofia rządząca AFL była podobna do filozofii ATLU. Gompers był przekonany, że związki rzemieślnicze są znacznie lepszymi organizacjami do uzyskiwania maksymalnych koncesji niż związki przemysłowe. Te pierwsze ograniczały się do wykwalifikowanych pracowników w jednej konkretnej branży, podczas gdy te drugie mogły organizować pracowników o dowolnych umiejętnościach w określonej branży. Dla Gompersa organizacja gospodarcza była kluczowa. Do rekrutacji nowych członków zatrudniano osoby z niezwiązkowych sklepów. Dla pracowników utworzono fundusz awaryjny na wypadek strajku. Pod przywództwem Gompersa liczba członków AFL wzrosła. Z 250 000 członków w 1890 r. AFL wzrosła do 1,7 miliona w 1904 r. Gompers pomógł także w utworzeniu Ligi Związków Zawodowych Kobiet w 1903 r. Choć Gompers nie był powiązany z żadną partią polityczną, pod jego przewodnictwem AFL wspierała w wyborach kandydatów propracowniczych. AFL odegrała także kluczową rolę w uchwaleniu w Kongresie USA i stanowych legislaturach środków sprzyjających związkom zawodowym. Prezydent Woodrow Wilson mianował Gompersa członkiem komitetu doradczego Rady Obrony Narodowej, utworzonej przez Wilsona w celu określenia obszarów gospodarki kluczowych w czasie wojny. Gompers odegrał kluczową rolę w mobilizowaniu poparcia robotniczego dla wysiłku wojennego. Wstąpił także do utworzonej w kwietniu 1918 roku Narodowej Rady Pracy Wojennej, która zapewniała robotnikom ośmiogodzinny dzień pracy, jednakową płacę dla kobiet wykonujących tę samą pracę. Gompers był na Konferencji Pokojowej w Paryżu po zakończeniu I wojny światowej jako członek Komisji ds. Międzynarodowego Legislacji Pracy w celu utworzenia organizacji o wymiarze międzynarodowym w ramach Ligi Narodów. Jako przewodniczący był w istotny sposób odpowiedzialny za utworzenie Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP). Gompers pomagał różnym federacjom związkowym w krajach Ameryki Łacińskiej. W 1921 roku pomimo pogarszającego się stanu zdrowia wziął udział w kongresie Panamerykańskiej Federacji Pracy w Meksyku. Musiał zostać przewieziony do szpitala w San Antonio w Teksasie, gdzie zmarł 13 grudnia 1924 r. Wysiłki Gompersa zaowocowały zdecydowaną polityką pracy rządu USA w czasie wojny, która była podstawą gwarantowanych praw pracowniczych w Nowym Ładzie. Gompers pozostawił niezatarte wrażenie nie tylko w historii AFL, ale także w całym momencie związkowym w USA.

gwałt w Nanjing (Nanking),

7 lipca 1937 roku siły japońskie zaatakowały miasto Wanping w północnych Chinach, niedaleko Pekinu (Peking), co stało się znane jako incydent na moście Marco Polo. 13 sierpnia zaatakowali Szanghaj, główny port i centrum finansowe Chin. To był początek wojny chińsko-japońskiej, która stała się częścią II wojny światowej w Azji. Japonia przechwalała się, że Chiny poddadzą się w ciągu trzech miesięcy. Jednak wojska chińskie bohatersko broniły Szanghaju przez trzy miesiące, po czym wycofały się, otwierając drogę do Nanjing, stolicy Chin. W międzyczasie Chińczycy przenieśli swoją stolicę do Chongqing (Chungking) w prowincji Syczuan (Szechwan) w górę rzeki Jangzi (Jangcy). Nanjing padło

ofiara wojsk japońskich 13 grudnia 1937 r. Przez następne osiem tygodni ludność cywilna i poddane wojska chińskie w mieście były ofiarami potwornego barbarzyństwa, którego dopuszczało się ponad 50 000 japońskich oficerów i żołnierzy. Świat zna to jako gwałt w Nanjing, a Chińczycy nazywają to wielką masakrą w Nanjing. Masakrę pogodziło naczelne dowództwo i dowódca sił japońskich w Nanjing, książę Asaka Yasuhito, wujek cesarza Hirohito. Żołnierzy zachęcano do popełniania najstraszniejszych okrucieństw i rywalizowali w zabiciu jak największej liczby ludzi w jak najkrótszym czasie. Niemowlęta zabijano bagnietami, a żadna kobieta nie uniknęła zbiorowego gwałtu, tortur na tle seksualnym i śmierci. Wszyscy chińscy jeńcy wojenni zostali zmasakrowani. Miasto zostało doszczętnie splądrowane, a duża jego część spalona. Jedyną pomoc dla zdesperowanych ofiar nadeszło od kilku Amerykanów i Europejczyków, którzy bezinteresownie zdecydowali się pozostać w mieście. Utworzyli Międzynarodowy Komitet ds. Strefy Bezpieczeństwa w Nanjing i ustanowili obszar zwany Międzynarodową Strefą Bezpieczeństwa wokół kampusu Uniwersytetu w Nanjing, Centrum Kobiet Ginling Arts and Science College, ambasada USA i niektóre budynki chińskiego rządu. Ci mężczyźni i kobiety z Zachodu przeciwstawili się szalonym japońskim żołnierzom, często ryzykując własne życie. Jednym z najodważniejszych był niemiecki biznesmen i członek partii nazistowskiej John Rabe, który otworzył swój dom jako schronienie i założył nazistowską opaskę ze swastyką, aby wzmocnić swoją władzę w powstrzymywaniu japońskich żołnierzy przed naruszaniem strefy bezpieczeństwa. Chińczycy tak go podziwiali, że nazwali go „Buddą Nanjing”. Inni nazywali go później Oskarem Schindlerem z Nanjing. Kolejną była Wilhemina Vautrin, dyrektorka wydziału edukacji w Ginling Women’s College. Chroniła tysiące kobiet przed japońskimi żołnierzami, co zdobyło jej uznanie jako „Żyjąca Bogini Nanjing”. Było wielu innych, którzy odważnie i narażając się na ogromne ryzyko osobiste, aby chronić Chińczyków, prowadzili dzienniki tych przerażających wydarzeń. Najgorsze minęło wiosną 1938 roku i władze japońskie rozpoczęły kontrolę zniszczeń, próbując zapobiec międzynarodowemu oburzeniu. Jednym ze skutków gwałtu w Nanjing było utworzenie rozległej sieci wojskowych burdeli, w których pracowało kilkaset tysięcy młodych kobiet z Korei, Chin, Tajwanu, a później Filipin i Indonezji, które zostały porwane i zmuszone do służenia jako niewolnice seksualne japońskim żołnierzom, aby rządziej dopuszczali się gwałtów na kobietach na podbitych terytoriach. Ofiary te nazywano „kobietami do towarzystwa”. Pierwszy oficjalny „dom komfortu” otwarto w pobliżu Nanjing w 1938 roku. Zbrodnie te zostały po wojnie ujawnione przed Międzynarodowym Trybunałem ds. Zbrodni Wojennych w Tokio.

grzebanie w brudach

W okresie rozkwitu amerykańskiego ruchu postępowego na początku XX wieku wielu dziennikarzy publikowało ostre artykuły, które ujawniały problemy i wady amerykańskiego biznesu, rządu i warunków społecznych. Ich exposé, najczęściej publikowane w czasopiśmie o zasięgu ogólnokrajowym, często pomagały zapoczątkować ważne reformy, ale prawdopodobnie nie zmieniły społeczeństwa w zasadniczy sposób. Dziennikarstwo śledcze nadal często nazywane jest „grzebaniem w błocie”. Choć ten styl dziennikarstwa narodził się pod koniec XIX wieku, kiedy autor-fotograf Jacob Riis pokazał „jak żyje druga połowa” w miejskich slumsach Nowego Jorku, termin ten spopularyzował w 1906 roku prezydent Theodore Roosevelt. Rozwścieczony serią artykułów potępiających Senat USA, Roosevelt publicznie skrytykował autora Davida Grahama Phillipsa za dostrzeżenie w życiu Stanów Zjednoczonych wyłącznie tego, co złe i skorumpowane. Podobnie jak człowiek obsesyjnie grzebiący w błocie z XVII-wiecznego traktatu religijnego Johna Bunyana „Postęp pielgrzyma”, tacy krytycy, stwierdził prezydent, nie docenili piękna i postępu społecznego. Było mnóstwo grabienia. Ida Tarbell wyróżniła się wśród oszustów skupiających się na niegodziwościach biznesu i kapitalizmie leseferyzmu. Urodzona w naftowym kraju w Pensylwanii Tarbell była świadkiem, jak jej ojciec, rafiner, stracił środki do życia w wyniku programu naftowego opracowanego przez Johna D. Rockefellera i innych. Niemniej jednak została pierwszą kobietą, która ukończyła Allegheny College w Pensylwanii. W latach 1902–1904 jej wyczerpująco opracowana książka *The History of the Standard Oil Company*

ukazała się w odcinkach w magazynie McClure, a później została opublikowana w formie książkowej. Jej pracy przypisuje się udział w podjęciu decyzji Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych z 1911 r., która rozbiła trust Standard Oil. W 1902 roku McClure's rozpoczęło także produkcję seriali Wstyd miast Lincolna Steffensa. Odwiedzając St. Louis, Minneapolis, Pittsburgh, Filadelfię, Chicago i Nowy Jork, Steffens znalazł liczne dowody łapownictwa, łapówek od przedsiębiorstw użyteczności publicznej, nieoficjalnie sankcjonowanej prostytucji i manipulacji policją, a wszystko to w celu wzbogacenia skorumpowanych urzędników miejskich. Znalazł też uczciwych pracowników, którzy pomogli mu ujawnić te praktyki, i usilnie starał się o dobre rządy. Zebrane w książce Wstyd wywołał silniejszy nacisk ze strony postępowców, w tym Jane Addams, na rzecz reform samorządów lokalnych. Charles Edward Russell, syn abolicjonistów ze stanu Iowa, był chciwym rzemieślnikiem, piszącym głównie o wykroczeniach biznesowych w takich branżach jak pakowanie mięsa, kolejnictwo i budownictwo mieszkaniowe. Mimo to Russell, będący zdeklarowanym socjalistą, wspierał przygotowania Woodrowa Wilsona do I wojny światowej. Jego śledztwo w sprawie Beef Trust zainspirowało Uptona Sinclaira do napisania brudnej powieści „Dżungla” z 1906 r., demaskującej niebezpieczeństwo i brud w rzeźniach w Chicago oraz złe traktowanie siły roboczej, w większości imigrantów. W 1909 roku Russell był członkiem-założycielem, wraz z czarnym socjologiem WEB DuBois, NAACP (Krajowe stowarzyszenie na rzecz awansu ludzi kolorowych), ale oszuści, w większości biali, nie zwracali uwagi na trudną sytuację Afroamerykanów w miarę jak naród się rozrastał, segregowane. Ida B. Wells, kolejna współzałożycielka NAACP, uciekła z domu w Memphis w 1892 r. po tym, jak biały tłum zniszczył jej biuro prasowe. Z Chicago kontynuowała dochodzenie i nagłaśnianie linczu, pozaprawnego systemu „sprawiedliwości” stosowanego na Południu i gdzie indziej, głównie do terroryzowania i kontrolowania Afroamerykanów. Jej Południowe horrory: Prawo Lyncha we wszystkich jego fazach oraz wiele innych pism i wystąpień osobistych również przyniosły wieści o niesprawiedliwości rasowej w USA do Wielkiej Brytanii i innych narodów europejskich.

Gaitán, Jorge Eliécer

(1903–1948) kolumbijski polityk i reformator

Zapamiętany głównie z powodu tragicznej śmierci i konwulsji przemocy wywołanych zabójstwem 9 kwietnia 1948 r. – wydarzenia, które wywołało eksplozję powszechnego oburzenia w Bogocie („Bogotazo”), a wkrótce potem w La Violencia („Przemoc”), który nękał Kolumbię w latach pięćdziesiątych XX wieku i później – Jorge Eliécer Gaitán urodził się 23 stycznia 1903 r. w biednej rodzinie. Rozpoczynając naukę w szkole w wieku 11 lat, a kończąc studia prawnicze w 1924 r., Gaitán został profesorem na Uniwersytecie Narodowym Kolumbii, a w 1926 roku uzyskał doktorat z prawoznawstwa na Uniwersytecie Królewskim w Rzymie. Od 1919 r. działał politycznie w Kolumbijskiej Partii Liberalnej, w 1933 r. zerwał z liberałami i założył Rewolucyjny Lewicowy Związek Narodowy (Unión Nacional Izquierdista Revolucionaria, czyli UNIR). Jego droga do sławy opierała się na jego bystrych umiejętnościach politycznych, utalentowanym oratorze, populistycznym przesłaniu i zdolności do nadawania temu przesłaniu oddźwięku wśród zwykłych ludzi – zwłaszcza pracowników i biednych. Jego przemówienie było pełne odniesień do „ludu”, źródła dobra moralnego, w przeciwieństwie do „oligarchii”, siły zła, korupcji i ucisku. Potępiając biedę, nierówność, wyzysk i ucisk, opowiadał się za sprawiedliwością gospodarczą i rekonfiguracją życia politycznego narodu. W 1935 wstąpił ponownie do Partii Liberalnej, a w 1936 został burmistrzem Bogoty i piastował ten urząd przez osiem miesięcy. W 1940 został ministrem oświaty, a od 1943 do 1944 ministrem pracy. W 1945 roku został nominowany jako kandydat Partii Liberalnej w wyborach prezydenckich w maju 1946 roku, ale został pokonany w sondażach z powodu rozłamu wśród liberałów, zajmując trzecie miejsce po triumfującym konserwatyście Mariano Ospinie Pérezie i wicemistrzu liberalne Gabrielu Turbayu. W 1947 r. mianowany szefem Partii Liberalnej, był powszechnie uważany za faworyta wyborów

prezydenckich w 1950 r. Jego zabójca, Juan Roa Sierra, został zabity przez uczestników zamieszek chwilę po śmierci Gaitána, co doprowadziło do wielu spekulacji na temat tego, kto stoi za zamachem. Córka Gaitána, Gloria Gaitán, która w chwili śmierci ojca miała 11 lat, później została powiązana z Centralną Agencją Wywiadowczą Stanów Zjednoczonych i prowadzoną przez nią operacją Pantomima. Nie pojawiły się żadne ostateczne dowody na poparcie tego zarzutu, co jest jednak spójne z szerzej zakrojonymi wysiłkami Stanów Zjednoczonych w latach powojennych w ramach zimnej wojny, mającymi na celu powstrzymanie populistycznych ruchów lewicowych w Ameryce Łacińskiej i gdzie indziej. Do zabójstwa doszło podczas IX Konferencji Panamerykańskiej w Bogocie i jej Konferencji Młodzieży Ameryki Łacińskiej, w której uczestniczył między innymi zwolennik Gaitána, Fidel Castro z Kuby.

Gandhi, Indira

(1917–1984) premier Indii

Indira Priyadarshini Gandhi (19 listopada 1917 – 31 października 1984) była trzecim (1966–77) i szóstym (1980–84) premierem Indii i pierwszą kobietą na tym stanowisku. Jej dziedzictwo jest bardzo złożone. Gandhi była córką pierwszego premiera Indii Jawaharlala Nehru (1889–1964). Była członkinią Indyjskiego Kongresu Narodowego, organizacji nacjonalistycznej założonej podczas rządów brytyjskich w 1885 r. W latach trzydziestych Gandhi założył Vanara Sena, ruch skupiający młodych ludzi, którzy uczestniczyli w marszach i protestach wspierających ruch niepodległościowy, a także rozprowadzali propagandę nacjonalistyczną i nielegalne materiały. Podczas studiów na Uniwersytecie Oksfordzkim Gandhi poznała młodego działacza Parsów i członka Partii Kongresowej, Feroze'a Gandhiego (1912–1960). W końcu wrócili do Indii i pobrali się w 1942 r. Mieli dwóch synów, Rajiva (1944–91) i Sanjaya (1946–80). Wkrótce po ślubie ona i Feroze przyłączyły się do pokojowej akcji Mohandasa Gandhiego (1869–1948) przeciwko Brytyjczykom, w wyniku czego trafili do więzienia. Wkrótce po uzyskaniu niepodległości Gandhi przeniosła się do Delhi, aby pomóc ojcu, a Feroze przyjął posadę w Allahabadzie jako pisarz gazety Partii Kongresowej. Podczas pierwszych wyborów w Indiach Gandhi pracowała jako menadżerka kampanii zarówno swojego ojca, jak i męża. Nehru wygrał wybory i został pierwszym premierem Indii; Feroze zdobył mandat w parlamencie. Tarcie między Nehru i Feroze Gandhim spowodowało oficjalną separację pary. Feroze Gandhi przeszedł zawał serca w 1957 r. i po krótkim pojednaniu z Indirą i ich dwoma synami zmarł w 1960 r. Kariera polityczna Gandhi nabrała rozpędu. W 1960 roku została wybrana na przewodniczącą Partii Kongresowej, a następnie została szefem sztabu Nehru i głównym doradcą politycznym. Po śmierci ojca w 1964 r. drugi premier Indii, Lal Bahadur Shastri, mianował ją ministrem ds. informacji i radiofonii i telewizji w swoim rządzie. Na tym stanowisku stała się postacią bardzo popularną, ponieważ podróżowała do wielu regionów, w których nie mówi się w języku hindi, i uspokajała rosnącą przemoc przeciwko narzuceniu języka hindi jako języka indyjskiego jako język narodowy. Zyskała także popularność, gdy odmówiła opuszczenia niestabilnych regionów przygranicznych, gdzie spędzała wakacje, gdy wybuchła wojna indyjsko-pakistańska w 1965 roku. Po śmierci premiera Shastriego Gandhi wygrała wybory i została trzecim premierem. Natychmiast rozpoczęła skuteczne programy pomocy rolnikom w produkcji podstawowych artykułów spożywczych. W 1971 roku przeżyła pierwszy poważny kryzys, kiedy Pakistan Wschodni ogłosił niepodległość. Wydarzenia osiągnęły kulminację w kolejnej wojnie indyjsko-pakistańskiej w 1971 r. Interwencja Indii doprowadziła do klęski sił pakistańskich i niepodległości Bangladeszu. Indie zdetonowały urządzenie nuklearne i pod jej przywództwem dołączyły do klubu nuklearnego w 1974 roku. Partia Kongresowa doznała jednak schizmy. Jednym z powodów było przeniesienie władzy z poszczególnych stanów na rząd centralny. Oskarżono ją o oszustwo i uznano ją za winną. Jej wyrokiem było usunięcie ze stanowiska i zakaz kandydowania w wyborach na okres sześciu lat, od czego złożyła apelację, pozostając w ten sposób na stanowisku do czasu rozpatrzenia

odwołania. Następnie sprzeciwiła się radzie prezydenta Fakhuruddina Alego Ahmeda, aby ogłosić stan wyjątkowy, który dałby premierowi i jej rządowi niekontrolowaną władzę. 26 czerwca 1975 r. parlament ratyfikował ogłoszenie stanu nadzwyczajnego. Wybory zostały przełożone. Rząd nadzwyczajny, na którego czele stanęła, miał nieograniczoną władzę w zakresie zatrzymywania i cenzury oraz prześladował wielu członków przeciwnych partii. Jednak gospodarka rozkwitła, a przemoc spadła. Sytuacja kryzysowa zakończyła się w 1977 roku, prawdopodobnie dlatego, że wierzyła w swoją popularność. Wezwała do wyborów, została brutalnie pobita przez Partię Janata i ustąpiła. Jej środki w zakresie narzucania i przewodzenia rządowi w czasie stanu nadzwyczajnego podzieliły Kongres na wspierające ją odgałęzione skrzydło zwane Kongresem-I. Rząd Janaty natychmiast podjął próbę ścigania byłej premier za jej nielegalne działania. Dokonała rewizji i prezydent wezwał do nowych wyborów w 1980 r., w których Kongres odniósł miażdżące zwycięstwo. Ostatnia kadencja Gandhi na stanowisku premiera musiała stawić czoła wyzwaniom ze strony ekstremistycznego ruchu Sikh Akal Takht, który domagał się autonomii dla Pendżabu – stanu z większością sikhijską. Gandhi odpowiedziała, rozkazując armii indyjskiej napaść na Złotą Świątynię w Amritsar, miejscu świętym sikhizmu. Nalot wywołał zamieszanie wśród mniejszości sikhijskiej. Dwóch sikhijskich ochroniarzy Gandhi zamordowało ją 31 października 1984 r.

Gandhi, Rajiv i Sonia S.

(1944–1991 i 1946–) Indyjscy politycy

Rajiv Ratna Gandhi był siódmym premierem Indii, podążającym śladami zarówno swojego dziadka Jawaharlala Nehru (1889–1964), jak i swojej matki Indiry Gandhi (1917–1984). Po ukończeniu szkoły średniej w Indiach Rajiv, jak większość dzieci prominentnych rodzin indyjskich, wyjechał do Anglii w celu dalszej edukacji. Uczęszczał do Imperial College London i Uniwersytetu w Cambridge. W Cambridge Rajiv poznał Sonię Maino, włoską studentkę i pomimo sprzeciwu rodziny przeprowadziła się do Indii i w 1968 roku pobrałi się. Rajiv i Sonia mieli dwoje dzieci, Rahula i Priyankę. Rajiv początkowo nie wykazywał zainteresowania polityką. Pracował jako pilot linii lotniczych w Indian Airlines. Jednak po śmierci brata Sanjaya (1946–80) Rajiv został namówiony przez matkę do zajęcia się polityką. Krytykowano go za brak doświadczenia i postrzegano jedynie jako następcę dynastii Nehru-Gandhi. W 1981 Rajiv zdobył mandat w parlamencie zwolniony przez swojego brata i został głównym doradcą Indiry. Został przywódcą ruchu młodzieżowego Partii Kongresowej, Kongresu Młodzieży, i zdobył popularność jako młody, postępowy przywódca. Po zabójstwie Indiry Gandhi w 1984 r. prezydent Zail Singh rozwiązał parlament i odbyły się nowe wybory. Rajiv został mianowany prezesem Partii Kongresowej, która odniosła miażdżące zwycięstwo, a Rajiv objął stanowisko premiera Indii. Zaraz po objęciu urzędu Rajiv zaczął zmieniać politykę zagraniczną, aby zacieśnić stosunki ze Stanami Zjednoczonymi i oddalić Indie od Związku Radzieckiego. Zaczął także reformować kwoty rządowe, cła, podatki i politykę wydatków na edukację, rozszerzając możliwość otrzymania edukacji obywatelom z niższych klas. Rajiv promował także prawa człowieka i pokój w Indiach i za granicą. Jego polityka pojednała niezadowolonych Sikhów w Pendżabie. Wysłał także korpus arbitrażowy i pokojowy na Sri Lankę, aby pośredniczył między rządem a rebeliantami zwanymi Tygrysy Wyzwolenia Tamińskiego Ilamu (LTTE). Po podpisaniu traktatu wybuchł konflikt między siłami indyjskimi a rebeliantami w sprawie rozbrojenia. Wielu indyjskich żołnierzy zginęło, co zmusiło Rajiva do wycofania swoich sił. Wizerunek Rajiva dodatkowo nadszarpał skandal obejmujących zagraniczne kontrakty w dziedzinie obronności, za które płacili wysocy rangą urzędnicy indyjscy. Kolejne wybory przegrał. Rajiv pozostał jednak prezesem Partii Kongresowej i liderem opozycji. 21 maja 1991 r. został zamordowany przez zamachowca-samobójcę ze Sri Lanki, który sprzeciwiał się jego interwencjom w jej kraju, gdy walczył o reelekcję. Jego śmierć po raz kolejny zjednoczyła Partię Kongresową, która odzyskała większość w parlamencie. Sonię, wdowę po nim, namawiano do zajęcia stanowiska politycznego i zajęcia

stanowiska zwolnionego przez męża. Odmówiła i pozostawała poza areną polityczną aż do wyborów w 1998 roku. Następnie ogłosiła swoją kandydaturę do parlamentu, a później zdobyła także fotel prezydenta Partii Kongresowej, będącej obecnie w opozycji. Partia Bharatiya Janata (BJP) rządziła Indiami do 2004 roku. W wyborach w 2004 roku Partia Kongresowa po raz kolejny zdobyła większość. Została jednogłośnie wybrana na nowego premiera Indii, ale odmówiła ze względu na kontrowersje wokół jej zagranicznego urodzenia. Ona z kolei mianowała byłego ekonomistę Manmohana Singha, byłego ministra finansów, na pierwszego sikhijskiego premiera Indii.

Gang Czterech i Jiang Qing

Epitet „Gang Czterech” to imię Mao Zedonga (Mao Tse-tunga) nadane jego żonie Jiang Qing i jej trzem zastępcom, Yao Wenyuan (Yao Wen-yuan), Zhang Chunqiao (Chang Ch'un-ch'iao) i Wang Hongwen (Wang Hung-wen) w 1976 r.; cała czwórka doszła do władzy w trakcie Wielkiej Proletariackiej Rewolucji Kulturalnej (1966–76). Jiang miała nadzieję, że po jego śmierci zastąpi swojego męża na stanowisku przywódcy Komunistycznej Partii Chin, przy wsparciu swoich trzech sprzymierzeńców. Zamiast tego stracili władzę w ciągu miesiąca od jego śmierci, a w 1980 r. zostali osądzeni za poważne przestępstwa i skazani. Jiang Qing (1913–91) była aktorką w Szanghaju, zanim wyjechała do Yan'an (Yenan). Została sekretarką Mao, a następnie jego żoną, mimo sprzeciwu jego kolegów, którzy podobno kazali mu obiecać, że będzie trzymać ją z dala od polityki przez co najmniej 20 lat. W dużej mierze odsunięty na bok od kierowania partią od 1960 r. w wyniku nieudanego Wielkiego Skoku, Mao w 1966 r. wyniósł ją na wielką pozycję, aby pomóc mu odzyskać władzę. Razem rozpętali rewolucję kulturalną i upoważnili młodą Czerwoną Gwardię do wprowadzenia rządów terroru, który wyeliminował wrogów Mao. Jiang Qing przejął kontrolę nad mediami i zakazał wszelkiej rozrywki z wyjątkiem ośmiu „modelowych oper”, które autoryzowała. Jednak przed śmiercią we wrześniu 1976 r. Mao mianował na swojego następcę Hua Guofenga (Hua Kuo-feng), ministra bezpieczeństwa publicznego i pełniącego obowiązki premiera. Następnie Jiang planowała dokonać zamachu stanu i zamordować starszych przywódców partii przy pomocy swoich poruczników i lojalnej wobec nich milicji. Uprowadził ich jednak Hua, który miał poparcie wyższych rangą przywódców partii i wojskowych. Hua zaprosił Gang Czterech na nadzwyczajne posiedzenie Biura Politycznego (najwyższej rady Partii Komunistycznej) w jego siedzibie o północy 5 października. Zhang, Wang i Yao wpadli w pułapkę i zostali aresztowani, gdy przybyli na spotkanie; Jiang została schwytana, gdy była jeszcze w łóżku. Jeden z ich zwolenników ruszył im z pomocą. Wydarzenie to nazwano Rozbiciem Gangu Czterech. Niemniej jednak minęły cztery lata, zanim Banda Czterech stanęła przed sądem za zbrodnie, które popełniła przeciwko państwu i narodowi, ze względu na trudności w ocenie roli Mao w tym, co wydarzyło się podczas rewolucji kulturalnej. W listopadzie 1980 r. specjalny sąd postawił im zarzuty wrabiania i prześladowania przywódców partii i rządów, torturowania i zabijania ponad 34 750 osób oraz planowania zbrojnego powstania w Szanghaju po śmierci Mao. Chociaż pozostali przyznali się do winy, Jiang pozostała wyzywająca, twierdząc, że zachowała się jak pies Mao, wykonując jego rozkaz. Proces trwał dwa miesiące i zakończył się wyrokami śmierci dla Jiang i Zhanga z dwuletnim zawieszeniem egzekucji. Wang został skazany na dożywocie, a Yao otrzymał 20 lat. Niektóre źródła podają, że Jiang popełniła samobójstwo w więzieniu w 1991 r. Wang zmarł w 1992 r., Zhang w 2005 r., a Yao w 2006 r.

Gaulle, Charles de

(1890–1970) prezydent Francji

Charles de Gaulle reprezentował siłę i odporność Francji przez całą swoją karierę, najpierw jako oficer podczas I wojny światowej i okresu międzywojennego, następnie jako przywódca rządu Wolnej Francji za granicą podczas II wojny światowej, a wreszcie jako prezydent republiki w epoce charakteryzuje się dobrobytem i wyzwaniem polityki zagranicznej. Jego determinacja w obronie niepodległości i wolności

działania Francji przyniosła mu zarówno uznanie, jak i krytykę. Jego socjalizm i konserwatyzm frustrowały francuską młodzież późnych lat sześćdziesiątych, choć jego zwolennicy doceniali jego szacunek dla tradycji. De Gaulle otrzymał solidne, humanistyczne wykształcenie w szkołach prowadzonych przez katolików. Jego ojciec, Henri, był nauczycielem historii i literatury. De Gaulle, postanowiwszy nie podążać śladami ojca, w 1908 roku wstąpił do akademii wojskowej w Saint-Cyr. Wstąpił do piechoty, ponieważ w czasie wojny była ona narażona na bezpośredni ostrzał. Służył jako oficer-student pod dowództwem pułkownika Philippe'a Pétaina. Po ukończeniu Saint-Cyr w 1912 roku de Gaulle zdecydował się dołączyć do 33. pułku piechoty Pétaina z Arras. Porucznik de Gaulle podczas I wojny światowej odniósł kilka ran, ale gdy tylko wyzdrowiał, wrócił do walki. Został pułkownikiem, zanim w bitwie pod Verdun w 1916 r. otrzymał trzecią, prawie śmiertelną ranę. Pozostawiony na śmierć, stał się jeńcem wojennym pod niemieckim nadzorem. Pięć razy próbował uciec, ale bezskutecznie. Po zawieszeniu broni na krótko wrócił do Francji, po czym został wysłany do Polski. Pomógł zorganizować armię do walki z Armią Czerwoną. Lata po ślubie z Yvonne Vendroux w 1921 roku spędził we Francji. W 1931 roku dołączył do Sekretariatu Generalnego Obrony Narodowej w Paryżu, gdzie po raz pierwszy zaangażował się w politykę. Zaczął także pisać i teoretyzować na temat działań wojennych w okresie międzywojennym. Opublikował kilka artykułów, które przyciągnęły uwagę jego niekonwencjonalnymi twierdzeniami; de Gaulle zalecił dowódcom dostosowanie się do szczególnych cech ich sytuacji. W serii wykładów w Ecole Supérieure de Guerre pod kierunkiem Pétaina rozważał możliwe reformy wojska. De Gaulle opowiadał się za utworzeniem korpusu łączącego siłę ognia i mobilność w interesie szybkich, odważnych ofensyw. Po wypowiedzeniu przez Francję wojny Niemcom we wrześniu 1939 r. de Gaulle został dowódcą 5. Armii. Po wypchnięciu wojsk francuskich i ewakuacji wielu żołnierzy z Dunkierki de Gaulle wyjechał do Londynu ze swoim adiutantem Geoffroyem de Courcelem. Spodziewał się, że rząd francuski będzie kontynuował wojnę z zagranicy. W odpowiedzi na ogłoszenie przez Pétaina zawieszenia broni z Niemcami, generał de Gaulle wystosował swój pierwszy apel o dalszy opór. Stosunkowo niewielu we Francji usłyszało początkowe przesłanie; Jednak następnego dnia prasa ogłosiła wezwanie de Gaulle'a do broni. W kolejnych dniach de Gaulle ponownie odrzucił zawieszenie broni i rząd Pétaina. De Gaulle zorganizował Siły Wolnej Francji i przy pomocy francuskiego prawnika René Cassina zadbał o to, aby zachowały one swoją tożsamość narodową i cieszyły się specjalnym statusem podczas walk wśród brytyjskich żołnierzy. Żołnierze Wolnej Francji mieli pomagać aliantom podczas kampanii w Afryce Północnej, Włoszech i Francji. De Gaulle powołał szereg komitetów mających na celu nadanie struktury Wolnym Francuzom. Francuski Komitet Narodowy, utworzony we wrześniu 1941 r., początkowo był centralnym punktem rządu na uchodźstwie. Wkrótce po osiedleniu się w Algierze de Gaulle zorganizował 3 czerwca 1943 r. Francuski Komitet Wyzwolenia Narodowego. Pomógł koordynować ruch oporu we Francji, wyznaczając Jeana Moulina na czele Narodowej Rady Ruchu Oporu. De Gaulle nie zgodził się z nowym Zgromadzeniem Konstytucyjnym, wybranym w wyborach przeprowadzonych w październiku 1945 r., co do kształtu nowego państwa francuskiego, dlatego 20 stycznia 1946 r. podał się do dymisji. 14 kwietnia 1947 r. de Gaulle zainicjował Rassemblement du Peuple Français (RPF), które w jego zamyśle było „zgromadzeniem” lojalnych Francuzów sprzeciwiających się słabej legislacji wykonawczej i radykalnej legislacji socjalnej zaplanowanej przez rząd IV RP. W praktyce RPF pełniła funkcję partii politycznej na wzór pozostałych. RPF odniosła sukces w wyborach lokalnych, ale ze względu na niewielką liczbę członków w Zgromadzeniu Narodowym miała niewielki wpływ na politykę krajową. RPF odrodziła się w 1958 r., kiedy de Gaulle powrócił na pierwszy plan po latach spędzonych na politycznej „pustyni”. W latach 1955–1958 de Gaulle odpoczywał w swojej posiadłości w Colombey-les-Deux-Eglises. Pozostał wyczulony na bieżące wydarzenia, zwłaszcza na kryzys IV Republiki w obliczu ruchu niepodległościowego w Algierii, który rozpoczął się 1 listopada 1954, powstanie dalej. Niektórzy wpływowi ludzie wzywali de Gaulle'a do przejęcia kontroli, aby zapobiec wojnie domowej. 19 maja 1958 r. de Gaulle wyraził chęć przewodzenia republice, choć nie miał zamiaru przeprowadzać zamachu

stanu. 29 maja ówczesny prezydent René Coty wezwał de Gaulle'a do utworzenia rządu. Zgromadzenie Narodowe zaakceptowało jego prezydenturę 1 czerwca; otrzymał władzę sprawowania władzy dekretem na okres sześciu miesięcy i wprowadzania reform konstytucyjnych. Konstytucja zatwierdzona 29 września 1958 r. powołała do istnienia V Republikę i zapewniła silną władzę wykonawczą i wpływowy parlament. De Gaulle uzyskał dużą większość w wyborach prezydenckich i przejął uprawnienia nadane prezydentowi na mocy nowej konstytucji z 8 stycznia 1959 r. Jako prezydent Francji de Gaulle zamierzał rozwiązać kryzys algierski, pokierować stosunkami Francji z jej europejskimi sąsiadami, oraz zapewnić jej niezależności w stosunku do Stanów Zjednoczonych. Wielokrotnie podróżował do Algierii, aż w końcu doszedł do wniosku, że Francja musi zapewnić kolonii niepodległość. Negocjacje okazały się trudne ze względu na wiele frakcji w Algierii i nieudany pucz zorganizowany przez francuskich generałów w kwietniu 1961 r. Po prawie roku rozmów Porozumienia z Évian zostały podpisane 22 marca 1962 r., a następnie zaakceptowane przez Francuzów i Algierczyków w drodze referendum. De Gaulle wniósł istotny wkład w budowę zjednoczonej Europy, choć nigdy nie zaakceptował konieczności zrzeczenia się przez Francję jakiegokolwiek suwerenności w procesie budowania Unii Europejskiej. Stosując się do wymogów nałożonych przez Traktat Rzymski, podpisany tuż przed objęciem urzędu, inicjował reformy finansowe oraz poprzez zmniejszenie ceł i ceł nakładanych na handel z innymi krajami europejskimi. Utrzymywał serdeczne stosunki z Niemcami; Kanclerz Niemiec Konrad Adenauer i de Gaulle podpisali Traktat Elizejski 22 stycznia 1965 r. De Gaulle skierował także swoją uwagę na zapewnienie francuskiej niepodległości narodowej w czasie zimnej wojny. Chociaż zawsze był przeciwnikiem komunizmu i zwolennikiem kapitalizmu, czego dowodem było jego bezpośrednie zachęcanie amerykańskiego prezydenta Johna F. Kennedy'ego podczas kryzysu berlińskiego (1961) i kubańskiego kryzysu rakietowego (1962), niemniej jednak uważał, że ważne jest, aby Francja zachowała „wolną rękę” na świecie. Dążąc do zachowania międzynarodowej pozycji Francji, de Gaulle kontynuował program nuklearny rozpoczęty po II wojnie światowej; Francja zdetonowała swoją pierwszą bombę atomową na Saharze w lutym 1960 r. De Gaulle stopniowo wyciągał Francję spod dowództwa wojskowego NATO, choć kraj ten pozostawał częścią sojuszu nawet po 1966 r. De Gaulle dodatkowo zademonstrował swoją determinację w utrzymaniu autonomicznej polityki zagranicznej decyzją o uznaniu Chińskiej Republiki Ludowej w 1964 r. Podczas przemówienia w Kambodży w 1966 r. skrytykował wojnę Stanów Zjednoczonych w Wietnamie. Swoje wsparcie dla działaczy na rzecz niepodległości Quebecu uzasadniał swoim trwającym całe życie sprzeciwem wobec imperializmu i wiarą w prawo do narodowego samostanowienia. Z drugiej strony rozwijał przyjazne stosunki ze Związkiem Radzieckim i jego wschodnioeuropejskimi państwami satelickimi. Pomimo wahań i prawie całkowitego braku kampanii de Gaulle wygrał reelekcję na prezydenta, pokonując François Mitterranda w 1965 r. Jednak na horyzoncie widać było kłopoty. Chociaż jego kadencja była generalnie okresem dobrobytu gospodarczego i modernizacji, wielu obywateli irytowało brak modernizacji społecznej i kulturalnej. Wydarzenia z maja 1968 r., kiedy studenci i związkowcy zaangażowali się w protesty i strajki, stanowiły dla de Gaulle'a problem. Ku konsternacji opinii publicznej zniknął z Francji helikopterem 29 maja. Po powrocie z wieczoru w Baden Baden, gdzie konsultował się z francuskim generałem, wygłosił przemówienie radiowe, w którym podkreślił potrzebę zachowania bezkompromisowości w sprawie konieczności porządek publiczny. Kampanie legislacyjne, które nastąpiły po rozwiązaniu zgromadzenia przez de Gaulle'a, w niewielkim stopniu przyczyniły się do wyeliminowania podziałów społecznych, które ujawniły i pogłębiły wydarzenia z maja 1968 r. Prezydent stał się bardziej odcięty od obywateli, a nowe zgromadzenie odmówiło niezbędnych reform. Ignorując swoich doradców, de Gaulle poddał planowane reformy Senatu pod referendum w 1969 roku. Francuscy wyborcy zareagowali negatywnie. Natychmiast ogłosił swoją rezygnację i wrócił do swojej posiadłości. Na rok przed śmiercią napisał swoje *Mémoires d'espoir* (ukończono dopiero pierwszy tom) i przyjmował gości w swojej posiadłości. Zgodnie z jego instrukcjami de Gaulle został pochowany w miejscowym kościele.

Ghana

Ghana świętowała swoją niepodległość od Wielkiej Brytanii 7 marca 1957 roku. Ghana, dawniej Złote Wybrzeże, połączyła się z częścią Brytyjskiego Togolandu, dawną częścią niemieckiej Afryki Zachodniej przekazanej Wielkiej Brytanii po I wojnie światowej. Ghana była pierwszym krajem w Afryce południowej Sahary w celu obalenia potęgi kolonialnej; jego niepodległość była doniosłym wydarzeniem dla narodu nowego narodu i całej afrykańskiej diaspory. Ghana została celowo nazwana, aby podkreślić swoją historyczną sytuację polityczną jako szósty naród afrykański, który uzyskał niepodległość od głównej potęgi kolonialnej. Przywódcy Ghany starali się powiązać swój naród z jednym z wielkich królestw Afryki Zachodniej z przeszłości. Imię to reprezentowało zarówno zwycięstwo polityczne, jak i symboliczną nadzieję dla Czarnych na całym świecie. Uważana za symbol czarnej inteligencji, samostanowienia i władzy, niepodległość Ghany doprowadziła do wielu idealistycznych oczekiwań. Jej nowy przywódca, Kwame Nkrumah, który spędził czas w więzieniu w walce o niepodległość, przewodził krajowi z wieloma sprzecznymi oczekiwaniami. Napędzany pozytywnym wynikiem swojej wieloletniej walki o niepodległość i przepojony ideologią panafrykańską, poglądami nacjonalistycznymi i rosnącą dumą rasową, Nkrumah nie lubił ani zachodniego kapitalizmu, ani komunizmu Wschodu. Wyraził ideologię nacjonalistyczną, która celebrowała i wspierała tradycyjną afrykańską kulturę i strój. Ponadto przyjął panafrykanizm, z którym zetknął się jako student w Stanach Zjednoczonych i Londynie. Wspierał rozwój tożsamości rasowej i związał się z ideałami Marcusa Garveya i W. E. B. Du Bois. To, co stało się znane jako „nkrumizm”, zaczęło się jako hybrydowa filozofia ekonomiczna i społeczna, która łączyła najlepsze praktyki z obu systemów. „Afrykański socjalizm” Nkrumaha stał się wzorem organizacji społeczeństwa w Tanzanii za Juliusa Nyerere i w Kenii za Jomo Kenyatty. Wyrazy Nkrumaha na temat samostanowienia wpłynęły także na doktrynę panarabizmu, której bronił egipski prezydent Gamal Abdel Nasser. Nkrumah zażądał bezpłatnej edukacji na wszystkich poziomach oraz rozwoju wiejskiej opieki zdrowotnej, a także budowy mostów, dróg, linii kolejowych i dróg wodnych w celu wzmocnienia gospodarki Ghany. Niepodległość Ghany miała poważne konsekwencje dla polityki światowej i osłabienia europejskiej hegemonii. W ciągu dziesięcioleci po uzyskaniu przez Ghanę niepodległości wiele osób wiązało rozpad Imperium Brytyjskiego, koniec portugalskiej potęgi kolonialnej w Afryce i zniszczenie systemu apartheidu w Republice Południowej Afryki z niepodległością Ghany. Nkrumah ustanowił wiele zwyczajowych praktyk, aby pomóc utrzymać porządek i przywrócić stabilność. Wykorzystując brytyjski model rządów na poziomie nadbudowy, Nkrumah starał się wzmocnić pozycję lokalnych wodzów i starszych, przywracając szacunek i zainteresowanie tradycyjnymi strukturami społecznymi. Do jego wysiłków na rzecz uczynienia Ghany stabilnym krajem włączyli się starsi, uzdrowiciele i lokalni urzędnicy. Chociaż wielu obwinia Nkrumaha za zniszczenie kraju za pomocą swojej socjalistycznej polityki i uczynienie go dojrzałym do zamachów stanu, jego wizja doprowadziła do niepodległości Ghany, a także zdefiniowała etos nowego narodu. Wiele polityk Nkrumaha zawiodło. W latach poprzedzających jego obalenie w 1966 r. panowało ogromne niezadowolenie z jego rządu. Po jego wygnaniu nastąpiła szesnaście lat niestabilności. W 1981 roku porucznik Jerry Rawlings przejął władzę w wyniku kontrataku. Zawiesił konstytucję i zdelegalizował partie polityczne. W 1992 r. zatwierdzono nową konstytucję, odbyły się wolne wybory, a Rawlings został wybrany na dwie czteroletnie kadencje. Zgodnie z postanowieniami konstytucji z 1992 r. władzę wykonawczą sprawował prezydent, który został mianowany głową państwa i naczelnym wodzem sił zbrojnych. Rawlings został ponownie wybrany na prezydenta w 1996 r. Władzę ustawodawczą sprawowała jedna izba parlamentarna składająca się z od 160 do 200 członków wybieranych w bezpośrednich wyborach dorosłych na odnawialną czteroletnią kadencję. Biorąc pod uwagę, że Rawlings nie mógł zostać wybrany na trzecią kadencję, w 2000 r. prezydentem został wybrany raczej nieznaną polityk John Kufuor. Skuteczny przywódca, został wybrany ponownie w 2004 r. Polityka współczesnej Ghany podążała dwoma trajektoriami: doktryną *laissez-faire* - sprawiedliwy

kapitalizm i inspirowane socjalizmem rewolucyjne praktyki Nkrumaha. Kufuor rozwinął i udoskonalił trzecią tradycję polityczną wprowadzoną przez Rawlingsa: kontynuował politykę powszechnego rozwoju obszarów wiejskich, jednocześnie otwierając sektor prywatny na rozwój zewnętrzny i inwestycje zagraniczne. Duża część obecnego optymizmu gospodarczego i społecznego w Ghanie jest powiązana z oświeconą klasą rządzącą mającą bliskie powiązania ze Stanami Zjednoczonymi i Wielką Brytanią oraz odnoszącą sukcesy diasporą składającą się z prawie 2 milionów ludzi, którzy co roku wysyłają do Ghany prawie pół miliarda dolarów. Z wielojęzyczną, wieloetniczną i zróżnicowaną populacją Ghana jest społeczeństwem pluralistycznym. Ghana odniosła także sukces w przyciąganiu inwestycji zagranicznych z Indii, Chin, Libanu i innych krajów. Ghana ma również wysoko wykształconą populację, liczącą około 20 milionów ludzi. Prowadzi 12-letni system edukacji przeduniwersyteckiej i ma pięć uniwersytetów publicznych, uniwersytetów prywatnych, osiem politechnik i 22 instytucje techniczne, a także wiele programów wymiany edukacyjnej na całym świecie. Ghana ma znaczny potencjał gospodarczy. Jako stabilny naród z wiarygodnym rządem, działającą infrastrukturą i dobrze wyszkoloną populacją przyszłość Ghany wydaje się jasna. Chociaż kakao jest najbardziej znaną uprawą Ghany, inne główne produkty eksportowe obejmują boksyt, diamenty, złoto, artykuły spożywcze, rękodzieło i drewno. Jako popularny cel turystyczny, Ghana jest dobrze znana na arenie międzynarodowej.

globalizacja

Globalizacja, zbadana po raz pierwszy przez kanadyjskiego uczonego Marshalla Mc-Luhana w 1964 r., a następnie badana od lat 70. XX wieku, to proces, w wyniku którego światowe populacje stają się coraz bardziej wzajemnie powiązane i współzależne, zarówno kulturowo, jak i ekonomicznie. Proces ten jest często postrzegany przez jego krytyków jako tworzący poczucie standaryzacji na całym świecie i wzmacniający nierówności gospodarcze między krajami rozwiniętymi i słabo rozwiniętymi. Zaawansowany kapitalizm, wzmocniony rozwojem technologicznym, takim jak Internet i elektroniczne transakcje biznesowe, jest postrzegany jako rozciągający działalność społeczną, polityczną i gospodarczą na porządku społeczności, narodów i kontynentów. Globalne powiązania i obieg towarów, idei, kapitału i ludzi pogłębiły wpływ odległych wydarzeń na życie codzienne. Zatem globalizacja pociąga za sobą dwa powiązane ze sobą zjawiska: rozwój gospodarki globalnej i powstanie kultury globalnej. Do najważniejszych ponadnarodowych instytucji finansowych, politycznych i komercyjnych, które odgrywają kluczową rolę w globalizacji, zalicza się G8, Międzynarodowy Fundusz Walutowy, Światowe Forum Ekonomiczne, Bank Światowy i Światowa Organizacja Handlu. Samuel Huntington ukuł wyrażenie Kultura Davos w swojej książce *The Clash of Civilizations* (1996), aby zdefiniować taką uniwersalną cywilizację. Określenie Kultura Davos wzięło swoją nazwę od Davos, szwajcarskiego miasta, które od 1971 roku było gospodarzem większości posiedzeń Światowego Forum Ekonomicznego. Członkowie Davos Culture podzielają tę samą wizję demokracji i indywidualizmu, oczywiście faworyzując kapitalizm i wolny rynek. Atrakcyjność kultury Davos sięga poza sferę polityczną, często prowadząc liberałów i konserwatystów do wspólnego stołu. Zauważono, że w spotkaniu w Davos w 2005 roku uczestniczył nie tylko duży kontyngent administracji George'a W. Busha i Partii Republikańskiej, ale także znaczna reprezentacja Partii Demokratycznej, na czele której stał były prezydent Bill Clinton i były wiceprezydent Al Gore. Powstanie nowej gospodarki globalnej wiąże się z rozbieżnością pomiędzy ogromną decentralizacją procesów produkcyjnych, często w krajach rozwijających się, gdzie siła robocza jest tańsza, a związki zawodowe są słabsze, a jednocześnie centralizacją procesów dowodzenia i kontroli w bogatych gospodarkach. Uważa się, że korporacje, których poziom odpowiedzialności przed społeczeństwem jest coraz częściej kwestionowany, zastąpiły rządy w zakresie kontroli gospodarczej i społecznej. Do korporacji zaangażowanych w to masowe ujawnianie praktyk wyzysku pracowników zaliczają się Gap, Wal-Mart, Guess, Nike, Mattel i Disney. Organizacje antyglobalne również badanie powiązań między korporacjami ponadnarodowymi a

reżimami totalitarnymi w krajach rozwijających się. Równoległe do globalizacji gospodarczej następuje zjawisko globalizacji kulturowej. Jej zwolennicy twierdzą, że powstanie kultury globalnej pociąga za sobą wielokulturowość i hybrydyzację kultur narodowych. Stworzenie kultury globalnej zbuduje także bardziej pokojowy świat, oparty na wspólnych wartościach kulturowych. Krytycy globalizacji kulturowej wskazują na jej ciemną stronę, twierdząc, że globalizm kulturowy niszczy wszelkie lokalne tradycje i regionalne odrębności, tworząc ujednoliconą kulturę światową. Kultury lokalne zastępuje się kulturą jednolitą i pojedynczą, dyktowaną przez te same potężne korporacje, które kontrolują światową gospodarkę. Ponadto globalizacja poprzez utowarowienie gospodarcze – szerzenie zachodnich wartości i stylu życia poprzez sprzedaż zachodnich towarów na całym świecie – nie jest procesem prostym i bezpośrednim. Jeśli chodzi o globalizację gospodarczą, globalizacja kulturowa dała początek ruchom oporu. Teoretycy antyglobalizmu podkreślają, jak korporacje przejęły kontrolę nad kulturą i edukacją poprzez swoje agresywne praktyki marketingowe. Ruch antyglobalistyczny został wyrzucony z marginesu do centrum debat politycznych dzięki protestom w Seattle przeciwko Światowej Organizacji Handlu w listopadzie 1999 r. Od tego czasu najważniejsze szczyty finansowe i handlowe G8, Międzynarodowego Funduszu Walutowego, Światowego Forum Ekonomicznego i Banku Światowego zostały zakłócone przez masowe demonstracje na ulicach Waszyngtonu; Genua; i Praga. Po styczniu 2001 r. na Światowym Forum Społecznym w Pôrto Alegre w Brazylii odbywały się coroczne kontrspotkania pod hasłem „Inny świat jest możliwy”. Alternatywne media i sieci komunikacyjne, takie jak Indymedia, powstały, aby zamienić Internet, jedno z narzędzi umożliwiających globalizację, w potężną broń antyglobalną. W reakcji na centralizację władzy typową dla świata korporacji antyglobalni aktywiści opowiadają się za fragmentacją i radykalnym rozproszeniem władzy.

Gorbaczow, Michaił

(1931–) Prezydent ZSRR

Michaił Siergiejewicz Gorbaczow był sekretarzem generalnym Partii Komunistycznej, a następnie prezydentem Związku Radzieckiego w latach 1985–1991. Był reformatorem, który próbował rozwiązać problemy gospodarcze systemu i pragnął rozwoju demokracji w kraju. Przewodniczył rozczłonkowaniu i upadkowi swojego narodu. Gorbaczow urodził się 2 marca 1931 r. w małej wiosce w obwodzie stawropolskim na południu Rosji. Oba jego dziadkowie zostali aresztowani jako kułacy podczas akcji kolektywizacyjnej w latach 1928–33. Jego ojciec wstąpił do partii komunistycznej i był weteranem Wielkiej Wojny Ojczyźnianej (1941–45). Sam Gorbaczow był chętnym studentem, wstąpił do Ligi Młodzieży Komunistycznej i w 1950 r. został przyjęty na wydział prawa Moskiewskiego Uniwersytetu Państwowego. Studia ukończył w 1955 r. Podczas pobytu w Moskwie poznał swoją przyszłą żonę Raisę Maksimovną Titorenko, która odegrała kluczową rolę wspierającą w jego reformach przez całe ich życie. Podczas pobytu w Moskwie Gorbaczow zyskał reputację w pewnym sensie liberała, który publicznie aprobejuje reformistyczne wysiłki obecnego przywódcy Nikity Chruszczowa. Zaprzyjaźnił się także z czeskim studentem Zdenkiem Mlynarem, który podczas reformistycznej Praskiej Wiosny 1968 roku był aktywny w polityce czechosłowackiej. Po ukończeniu studiów Gorbaczow wrócił do Stawropola, gdzie przez kilka lat praktykował la. W 1956 roku został wybrany pierwszym sekretarzem komitetu Komsomołu miasta Stawropol. Stamtąd rozpoczął szybką wspinaczkę. W 1962 przeszedł do administracji Partii Komunistycznej. W 1966 r. został pierwszym sekretarzem organizacji partyjnej miasta Stawropol. W 1970 r. awansował na stanowisko pierwszego sekretarza obwodu stawropolskiego. Po ośmiu latach przeniósł się do Moskwy, gdzie został sekretarzem KC ds. rolnictwa. W ciągu dwóch lat został pełnoprawnym członkiem Biura Politycznego, rady rządzącej państwa radzieckiego. Wreszcie w marcu 1985 roku został wybrany na sekretarza generalnego Partii Komunistycznej. Jeszcze zanim Gorbaczow został sekretarzem generalnym, myślał o sposobach zreformowania systemu. Jego inicjatywy podążały drogą wyznaczoną przez poprzedniego sekretarza

generalnego Jurija Andropowa. Były one dość konserwatywne i wzywały do wyższego poziomu produktywności pracy. W 1986 roku Gorbaczow ogłosił szereg bardziej radykalnych propozycji, które nazwał pierestrojką, czyli restrukturyzacją. Pierestrojka wzywała do decentralizacji i samorozliczenia branż. Kontynuował innowacje, dopuszczając nawet spółdzielnie w celu przejęcia kontroli nad nielegalną działalnością gospodarczą. Żadna z jego reform nie kwestionowała podstawowej natury planowanego systemu gospodarczego Związku Radzieckiego.

demokratyzacja

Reformy polityczne stały się integralną częścią pierestrojki. Ponieważ reformy gospodarcze Gorbaczowa były krytykowane i często ignorowane przez głęboko zakorzenionych urzędników partyjnych, starał się je usunąć i wnieść nową inicjatywę poprzez demokratyzację. W 1987 r. ogłoszono wielokandydatowe wybory w Partii Komunistycznej. Wybory te odbyły się w 1988 r. i obejmowały tysiące konkursów w całym kraju. Kiedy Kongres Deputowanych Ludowych zebrał się później, reprezentował nowo zreformowaną Partię Komunistyczną, co popchnęło Gorbaczowa do wprowadzenia dodatkowych zmian. Być może najbardziej traumatyczny moment panowania Gorbaczowa miał miejsce, gdy w kwietniu 1986 r. wybuchła elektrownia jądrowa w Czarnobylu. Połączenie niebezpiecznej konstrukcji, niewystarczającej konserwacji i błędów ludzkich doprowadziło do najgorszego wycieku promieniowania w historii. W ślad za tym Gorbaczow na dobre rozpoczął politykę głośności, czyli otwartości. Początkowo dotyczyło to kilku magazynów i dzienników, ale szybko rozprzestrzeniło się na niemal wszystkie inne media. Placówki te zaczęły publikować historie, które otwarcie ujawniały problemy, przed którymi stał Związek Radziecki – w tym biedę, korupcję i rozwody. Ponadto doszło do szerokiego ponownego zbadania historii ZSRR, co doprowadziło do ostrej krytyki Józefa Stalina, a nawet Władimira Lenina. Powróciły zakazane dzieła literackie i autorzy, m.in. Mistrz i Małgorzata Michaiła Bułhakowa oraz Doktor Żywago Borysa Pasternaka. Głośność wywołała ambiwalentną reakcję społeczeństwa radzieckiego. Wielu było szczęśliwych, że prawda o przeszłości została ujawniona, ale wielu, być może większość, uważało, że te rewelacje niepotrzebnie splamiły reputację Związku Radzieckiego. Tłumioną wrogość narodów w Związku Radzieckim uwolniły także reformy gospodarcze, polityczne i kulturalne Gorbaczowa. Począwszy od 1986 roku w Uzbekistanie grupy narodowe zaczęły sprzeciwiać się decyzjom podjętym w Moskwie. Spory między Ormianami a Azerbejdżanami dotyczące niewielkiego obszaru doprowadziły w 1988 r. do gwałtownych starć i ukazały rosnącą słabość władzy centralnej. Estonia, Łotwa i Litwa ogłosiły swoją suwerenność począwszy od 1988 roku. Rozpoczął się nawet wśród Rosjan ruch pod przewodnictwem Borysa Jelcyna, mający na celu ograniczenie władzy rządu radzieckiego nad ich terytorium. Rosnąca presja ze strony tych grup narodowych osłabiła zdolność Gorbaczowa do utrzymania jedności Związku Radzieckiego

spotkanie z Reaganem

Sprawy zagraniczne były dziedziną, w której Gorbaczow odniósł największe sukcesy. Gorbaczow od początku swoich rządów prowadził politykę zmniejszania napięć międzynarodowych. Po 1985 roku Gorbaczow szybko przystąpił do negocjacji, które ostatecznie doprowadziły do zakończenia zimnej wojny. W latach 80. wielokrotnie spotykał się z prezydentem USA Ronaldem Reaganem. Spotkania te zakończyły się podpisaniem pierwszego od dziesięciu lat traktatu o kontroli zbrojeń, Układu o pośrednich siłach nuklearnych (INF), na mocy którego usunięto z Europy amerykańskie i radzieckie rakiety wyposażone w głowicę nuklearną. Dobre stosunki były kontynuowane z prezydentem Georgem H. W. Bushem, chociaż Gorbaczowowi nigdy nie udało się uzyskać od mocarstw zachodnich dużych pożyczek restrukturyzacyjnych, na które liczył. Radzieccy sojusznicy w Europie Wschodniej skorzystali na podejściu Gorbaczowa do polityki zagranicznej. Siły dośrodkowe wyzwolone przez pierestrojkę nie zatrzymały się na granicy sowieckiej. Gorbaczow uważał jednak, że próby utrzymania Europy Wschodniej pod kontrolą sowiecką są nierozsądne. Konserwatywne reżimy w bloku sowieckim nie były

w stanie odpowiedzieć na pierestrojkę i głośność. Kiedy zwrócili się do Gorbaczowa o pomoc wojskową, ten odmówił. Kiedy jego polityka nieinterwencji stała się jasna, reżimy te bardzo szybko się rozpadły. Wszystkie państwa komunistyczne upadły w 1989 r. Gorbaczow otrzymał w 1990 r. Pokojową Nagrodę Nobla za wiodącą rolę w zmniejszaniu napięć międzynarodowych i ogólnie pokojowym przejściu do demokracji. Wraz z końcem sowieckiej dominacji nad Europą Wschodnią Gorbaczow stanął w obliczu rosnącego wewnętrznego oporu wobec swoich reform. Próbował wzmocnić swoją pozycję polityczną, przekonując Kongres Deputowanych Ludowych do utworzenia nowego stanowiska – prezydenta Związku Radzieckiego – i wybrania go na to stanowisko w marcu 1990 r. Zaproponował także najbardziej radykalną jak dotąd transformację gospodarki radzieckiej. Nazywany „500 Dniami” miał szybko przenieść gospodarkę planową do gospodarki rynkowej. Porzucił to, zanim tak naprawdę się zaczęło. W ciągu kilku miesięcy Gorbaczow poszedł w przeciwnym kierunku. Sprowadził nowych doradców, którzy mieli konserwatywną wizję przyszłości Związku Radzieckiego. Ten konserwatywny zwrot osiągnął swój szczyt w styczniu 1991 r., kiedy wojska radzieckie wkroczyły na Litwę, próbując uniemożliwić jej ogłoszenie niepodległości. Wiosną 1991 roku Gorbaczow zaproponował nowe rozwiązanie, które znacznie zdecentralizowałoby władzę, ale utrzymałoby Związek Radziecki razem. Zwołał ogólnokrajowe referendum w celu głosowania w sprawie tej nowej struktury. Poparło ją prawie 75 proc. głosujących w marcu. Jednak największy rywal Gorbaczowa, Borys Jelcyn, wykorzystał referendum do stworzenia stanowiska prezydenta Federacji Rosyjskiej, dzięki czemu był w stanie podważyć Gorbaczowa i jego plany zjednoczenia Związku Radzieckiego. Nowa, słabsza unia miała wejść w życie 20 sierpnia 1991 r. Słabość tego porozumienia skłoniła grupę konserwatystów do podjęcia próby przywrócenia scentralizowanej władzy państwa radzieckiego. Próbę zamachu stanu podjęli 19 sierpnia ludzie wyznaczeni wcześniej przez Gorbaczowa. Gorbaczow został umieszczony w areszcie domowym, a spiskowcy ogłosili stan wojenny. Próba zamachu stanu została szybko udaremniona. Opór Jelcyna, obecnego prezydenta Federacji Rosyjskiej, i tysiące Moskali zgromadzonych przed rosyjskim parlamentem przekonał armię do niezaangażowania się w walkę polityczną. Spiskowcy zamachu stanu ustąpili kilka dni później. Kiedy Gorbaczow wrócił z aresztu domowego, jego władza została śmiertelnie osłabiona. Jelcyn przejął inicjatywę po nieudanym zamachu stanu. Jelcyn zdelegalizował Partię Komunistyczną w Rosji i podważył ostatnie wysiłki Gorbaczowa mające na celu utrzymanie jedności państwa. Po miesiącach daremnych negocjacji Gorbaczow złożył rezygnację z funkcji prezydenta 25 grudnia, a Związek Radziecki został oficjalnie rozwiązany 31 grudnia 1991 r. Gorbaczow pozostaje aktywny w rosyjskim życiu politycznym, choć większość Rosjan go nie lubi. W 1996 roku kandydował na prezydenta Rosji, ale otrzymał mniej niż 1 procent głosów. W 2006 roku był szefem Fundacji Gorbaczowa w Moskwie i podróżował po świecie z przemówieniami. Jest także autorem wielu książek i komentatorem polityki rosyjskiej i światowej.

Graham, Billy (William Franklin Graham)

(1918-2018) przywódca ewangelicki

William Franklin (Billy) Graham to jeden z najbardziej znanych i szanowanych przywódców religijnych XX wieku. Jego wpływ był ogromny, gdy pełnił rolę ewangelisty, twórcy współczesnego ewangelikalizmu oraz łącznika między ewangelikalizmem a wybitnymi przywódcami politycznymi, zwłaszcza prezydentami republikanów. Graham wychował się i kształcił w fundamentalistycznym środowisku z południa, ale w latach czterdziestych XX wieku ukończył Wheaton College w Illinois i został podróżującym po całym świecie ewangelistą w organizacji Youth for Christ. Kruczata w Los Angeles w 1949 r. zwróciła na niego uwagę Williama Randolpha Hearsta, który pomógł mu rozwinąć karierę wśród ogólnokrajowej publiczności. Ta kruczata ustanowiła wzór dla ewangelizacyjnego apelu Grahama: W kontekście niepokojów związanych z zimną wojną Graham nawoływał do osobistej i narodowej pokuty, aby uniknąć sądu Bożego. Przez całą swoją karierę przepowiadanie Grahama

pozostawało proste i bezpośrednie, podkreślając, że odpowiedzi na wszystkie istotne pytania można znaleźć w Bogu przez Jezusa Chrystusa. Jednak pod innymi względami Graham znacznie odszedł od konserwatywności wielu swoich wyborców. Nie pozwolił, aby jego słuchacze byli segregowani ze względu na rasę, co było powszechne na Południu, gdy rozpoczynał swoją służbę. Począwszy od swojej krucjaty w Nowym Jorku w 1957 r., zgodził się współpracować z głównymi kościołami. Fundamentalisci, którzy upierali się, że nie można utrzymać żadnej wspólnoty z teologicznymi liberałami, uważali to za fatalny kompromis. Jednak oba te stanowiska, dalekie od przyjęcia jakiegokolwiek liberalizmu, wywodziły się z pryncypialnego biblicyzmu Grahama. Rzeczywiście, wraz z kilkoma innymi postaciami, Graham odegrał kluczową rolę w kształtowaniu postfundamentalistycznego stanowiska wobec konserwatywnego protestantyzmu w latach pięćdziesiątych. Za pośrednictwem Krajowego Stowarzyszenia Ewangelików i Chrześcijaństwa Dzisiaj Graham i inni pomogli ewangelikom porzucić to, co wielu uważało za wścieklą obłudę fundamentalizmu, a także wyjść z kulturowego getta, które oddzielało ich od „świata” i jednocześnie uniemożliwiało im angażując się w to. Przekonanie Grahama, że współcześni mężczyźni i kobiety desperacko pragną przesłania biblijnego, skłoniło go do współpracy z nieewangelikami, którzy wspierali jego krucjaty. Sprawilo to także, że z radością przyjął uwagę prezydentów USA, którzy chcieli czerpać korzyści ze współpracy z nim. Były to przeważnie relacje symbiotyczne: politycy zabiegali o akceptację elektoratu Grahama, a ewangelicy z kolei zbliżali się do głównego nurtu kultury. Graham wyraził później pewien żal, że dał się wykorzystać, zwłaszcza Richardowi Nixonowi, który agresywnie kultywował religijnych konserwatystów. W tamtym czasie wydawało się to właściwym sposobem dotarcia prawd biblijnych do uszu możnych. W latach 80. Graham ponownie zszokował swoich bardziej konserwatywnych zwolenników, kwestionując moralność gromadzenia broni nuklearnej.

Grecka Junta

Grecka Junta to nazwa nadana wojskowemu zamachowi stanu, który miał miejsce 21 kwietnia 1967 r., który po siedmiu latach zakończył grecką demokrację parlamentarną. Sugerowanym powodem tej akcji zbrojnej było zapobieżenie zbliżającemu się przejęciu władzy przez komunistów. Jednakże istnieje niewiele dowodów potwierdzających realność tego zagrożenia lub nie ma ich wcale. Bezpośrednim tłem tego wydarzenia był szereg wydarzeń społecznych, gospodarczych i politycznych w latach 1963–1967, które wpłynęły na stabilność Grecji. Szczególnie niepokojący był wybór rządu Związku Centrum George'a Papandreou w lutym 1964 r. Papandreou podjął próbę szeregu reform społecznych i gospodarczych oraz awansował swojego bardziej radykalnego syna, Andreasa Papandreou, na stanowisko ministra gospodarki, co spowodowało rozłamy we własnej partii. W tym czasie odkryto także lewicowy spisek personelu wojskowego znany jako ASPIDA, w który zamieszany był Andreas i zagrożający monarchii oraz istniejącej strukturze wojskowej. Papandreou podał się do dymisji w lipcu 1965 r. Grecja weszła następnie w okres ciągłej niepewności wraz z serią niezadowolających rządów, którym nie udało się ustanowić solidnej bazy rządowej. Król ostatecznie zaproponował nowe wybory na maj 1967. Prawica, zwłaszcza w wojsku, stała się podejrzliwa wobec tych manewrów politycznych i towarzyszącej im niestabilności. Wielu oficerów pochodziło z niższych warstw społecznych i miało poczucie, że ich awans i prestiż zostały podważone przez skorumpowaną elitę polityczną kraju. Oprócz napięć społecznych Cypr pod przywództwem arcybiskupa Makariosa domagał się ustępstw od mniejszości tureckiej na wyspie, która groziła wywołaniem otwartej wojny z Turcją. W 1964 r. Stany Zjednoczone zapobiegły inwazji tureckiej, a siły pokojowe ONZ utrzymały do pewnego stopnia pokój. Dodatkowo grecki król Konstantyn II zmagał się z młodością i brakiem doświadczenia, sprawował władzę dopiero od marca 1964 r. Groźba powrotu Georgiosa Papandreou do władzy zmotywowała króla do zaplanowania własnego buntu, który również zaplanowano na 21 kwietnia 1967 r. Zamach ten został jednak zawłaszczony przez grupę młodych oficerów. Ich akcja zmieniła bieg powojennej historii Grecji i zaskoczyła cały establishment polityczny. Dowodzona przez pułkowników Georgiosa

Papadopoulosa i Nicholasa Makarezosa oraz brygadiera Stylianosa Pattakosa i wspierana przez niejasną radę rewolucyjną armia uderzyła rankiem 21 kwietnia. Ich plan, o kryptonimie Prometeusz, okazał się skuteczny. Przejęto łączność, podobnie jak inne kluczowe obiekty obywatelskie i wojskowe, oraz ogłoszono stan wojenny, co wydawało się mieć poparcie króla i jego doradców. Konstantyn próbował dokonać kontrataku w grudniu 1967; było to nieprzemyślane i zakończyło się niepowodzeniem jeszcze zanim się rozpoczęło. Po tym fiasku Konstantyn ostatecznie zdecydował się na ucieczkę na wygnanie wraz z rodziną. Filozofia polityczna junty była źle zdefiniowana, ale generalnie paternalistyczna i autorytarna, z populistycznym wydzwiękiem, mającym przemawiać do chłopstwa i robotników. Promowali grecki nacjonalizm i ogłaszali się obrońcami greckich wartości, cywilizacji i chrześcijaństwa. W istocie junta chciała zdyscyplinować greckie społeczeństwo i w 1968 r. opracowała nową autorytarną konstytucję, która im to umożliwiła. Często posługiwali się propagandą oraz tajną policją (Asphaleia) i żandarmerią (ESA), aby uciszyć krytyków i przeciwników. Naruszenia praw człowieka były liczne. Takie naruszenia przysporzyły pułkownikom złą międzynarodową reputację w Europie i pozostawiły ich z kilkoma przyjaciółmi. Pułkownik Georgios Papadopoulos wkrótce objął stanowisko dowódcy reżimu i piastował to stanowisko do listopada 1973 r. Reżimowi udało się utrzymać członkostwo w NATO, spotykając się jedynie z niewielką krytyką, chociaż pomoc wojskowa USA została ograniczona w latach 1967–1973. Strategiczne położenie Grecji na Morzu Śródziemnym w obliczu realiów zimnej wojny oznaczało, że Stany Zjednoczone potrzebowały otwarcia greckich portów dla Szóstej Floty. Junta ostatecznie poniosła porażkę ze względu na niezdolność do skutecznego rządzenia i reagowania na kryzysy zewnętrzne. Opierając się na prymitywnych represjach, pułkownicy zniszczyli wszelkie szanse na poparcie społeczne. Kampanie przeciwko reżimowi, takie jak Panhelleński Ruch Wyzwolenia Andreasa Papandreou, były utrzymywane z zagranicy. Ale najważniejszą przyczyną było powstanie aktywnej opozycji studenckiej. Osłabione przywództwo zagroziło zdolności reżimu do sprawowania władzy. To z kolei skłoniło Dimitriosa Ioannidisa – poprzedniego szefa tajnej policji – do odebrania Papadopoulosowi przywództwa junty. Następnie Ioannidis szukał populistycznej/nacjonalistycznej przyczyny przywrócenia rządu. Konfrontacja z Turcją w sprawie złóż ropy na Morzu Egejskim wydawała się idealną okolicznością. W lipcu 1974 r. junta podjęła próbę obalenia Makariosa na Cyprze. Turcja odpowiedziała inwazją na turecką stronę wyspy. Ioannidis myślał, że ma wyzwanie militarne, którego potrzebował, ale sprzeciw i niezadowolenie w sercu wojskowego establishmentu pozostawiły go w izolacji. Jedynym rozwiązaniem porażki junty był powrót do legitymizacji, którą teraz wspierało samo wojsko. Były premier Konstantinos Karamanli wrócił z wygnania w Paryżu i przywrócił demokratyczny rząd. Przywrócił partie polityczne, stworzył nową konstytucję na wzór francuskiej i usunął zwolenników junty ze służby wojskowej i cywilnej. Domagał się także zorganizowania referendum w sprawie przyszłości monarchii, które dało 70-procentową większość przeciwko przywróceniu króla. Nowa konstytucja z 1975 r. zwiększyła uprawnienia władzy wykonawczej w postaci prezydenta. Przywódcy junty zostali osądzeni i otrzymali wyroki śmierci, które później złagodzano. Cywilni zwolennicy junty uniknęli poważnych procesów karnych. Niektórzy funkcjonariusze wojska i policji zostali skazani za poważniejsze przestępstwa. Upadek junty nastąpił bez większego rozlewu krwi i w ogólnym duchu wyrozumiałości.

Grenada, inwazja USA (1983)

W dniach 25–28 października 1983 r. Stany Zjednoczone pod rządami prezydenta Ronalda Reagana dokonały inwazji na mały karaibski kraj wyspiarski Grenada, obaliły jego lewicowy rząd i zainstalowały rząd bardziej zgodny z postrzeganiem przez administrację Reagana interesów geostrategicznych USA w regionie. Zachodnia półkula. Akcja ta, stanowiąca wyraźne naruszenie prawa międzynarodowego, zyskała szerokie poparcie społeczne i ponadpartyjne w kraju, została jednak ostro potępiona przez większość społeczności międzynarodowej. Zgromadzenie Ogólne ONZ przeważającą większością głosów potępiło inwazję; w Radzie Bezpieczeństwa Stany Zjednoczone oddały jedyny głos odrębny w

sprawie potępiającej ją rezolucji. Inwazja zwiększyła popularność Reagana w kraju; zastraszał ruchy i partie lewicowe w całym regionie Karaibów; i zaowocował skorumpowanym i zdominowanym przez elitę rządem poinwazyjnym, charakterystycznym dla regionu. W wyniku inwazji przeprowadzonej przez około 7 000 żołnierzy amerykańskich zginęło 118 osób (19 Amerykanów, 69 Grenadyjczyków, 25 Kubańczyków), a 533 zostało rannych, a siły amerykańskie przetrzymywały 638 Kubańczyków jako jeńców wojennych. Siły amerykańskie wycofały się z wyspy w grudniu. Początków inwazji można doszukiwać się w intensyfikacji zimnej wojny pod rządami Reagana; triumf lewicowej rewolucji sandinistowskiej w Nikaragui w 1979 r.; trwające lewicowe ruchy rewolucyjne i wojny domowe w Salwadorze, Gwatemali i innych częściach regionu Karaibów; oraz zamach stanu w Grenadzie z 13 marca 1979 r. dokonany przez lewicowy Ruch Nowych Klejnotów, kierowany przez charyzmatycznego prawnika pozostającego pod wpływem marksizmu Maurice'a Bishopa. Niezależna od Wielkiej Brytanii od 1974 r. Grenada była rządzona od 1974 r. do 1979 r. przez premiera Sir Erica Gairy'ego, powszechnie uważanego za despotycznego i znanego ze swoich zainteresowań okultyzmem, którego „Oddział Mangusty” trzymał w ryzach swoich przeciwników i siebie przy władzy. Większość ze 110 000 mieszkańców wyspy z radością przyjęła zamach stanu w Nowym Klejnocie. W latach 1979–1983 gospodarka rosła średnio o 9 procent (bardzo dużo jak na Karaiby w tym okresie, który obejmował światową recesję w latach 1981–82); bezrobocie spadło z 45 do 14 procent; wskaźnik alfabetyzacji wzrósł z 85 do 98 procent; a krajowe systemy opieki zdrowotnej, edukacji i opieki społecznej zostały zreformowane i rozszerzone. Bishop, w równym stopniu nacjonalista, co socjalista i pozostający pod wpływem jamajskiego muzyka Boba Marleya i Marksa, przedstawił socjalistyczną, antyimperialistyczną wizję sprzeczną z wyraźnymi interesami gospodarczymi, strategicznymi i bezpieczeństwem Stanów Zjednoczonych w regionie. Rząd Bishopa nie przeprowadził obiecanych wyborów, nałożył cenzurę prasy, więził przeciwników politycznych i udzielał retorycznego wsparcia Związkowi Radzieckiemu i Kubie. 19 października 1983 r. twardogłowy New Jewel, Bernard Coard, usunął Bishopa, wywołując protesty na całej wyspie i strajk generalny. Po tym, jak tłumy wymusiły uwolnienie Bishopa, siły Coarda zabiły kilkudziesięciu demonstrantów i dokonały egzekucji na Bishopie i dwóch członkach gabinetu. Głównym uzasadnieniem amerykańskiej inwazji była ochrona życia ponad 800 amerykańskich studentów medycyny w St. George's School of Medicine, którzy według administracji Reagana byli w bezpośrednim niebezpieczeństwie i nie mogli wyjechać. Inwazja na Grenadę to niewielki, ale odkrywczy epizod późnej zimnej wojny na półkuli zachodniej

Gwatemala, wojna domowa w (1960–1996)

W latach 1960–1996 państwem narodowym Gwatemali wstrząsała wojna domowa, w wyniku której zginęło co najmniej 200 000 ludzi. Najgorsze lata przemocy to lata 1981–1982, kiedy wspierany przez USA rząd dokonał czegoś, co trafnie scharakteryzowano w raporcie Gwatemalskiej Komisji ds. Wyjaśnienia Historycznego, jako „akty ludobójstwa” wobec większości rdzennej ludności kraju. W tym samym raporcie stwierdzono, że „[większość] naruszeń praw człowieka miała miejsce za wiedzą lub na polecenie najwyższych władz państwa”. Historia Gwatemali od 1954 do 1996 r., będąca ważnym elementem zimnej wojny na półkuli zachodniej, została ukształtowana głównie przez skrajne nierówności w kraju pod względem własności ziemskiej, bogactwa i władzy; pomoc wojskowa USA oraz interwencja gospodarcza i polityczna mające wyraźnie na celu zwalczanie postrzeganego zagrożenia ze strony międzynarodowego komunizmu; dyktatorskie państwo Gwatemali zdominowane przez wojsko i wspierane przez rząd USA, tradycyjną oligarchię posiadaczy ziemskich w kraju i prawicowe siły paramilitarne; oraz wysiłki społeczeństwa obywatelskiego – w tym związków zawodowych, lig chłopskich, grup rdzennych ludności i grup praw człowieka, partii politycznych i organizacji partyzanckich – o stworzenie bardziej sprawiedliwego i sprawiedliwego społeczeństwa. Krótkoterminowe początki wojny domowej mają powiązania z Centralną Agencją Wywiadowczą Stanów Zjednoczonych – zorganizowanym zamachem stanu w 1954 r., po dziesięciu latach

dalekosiężnych reform, które obaliły demokratycznie wybrany rząd Jacobo Arbenza i wprowadziły dyktaturę wojskową, na której czele stał pułkownik Carlos Castillo Armas. W 1960 roku grupa młodszych oficerów zbuntowała się i utworzyła jeszcze bardziej twardy rząd wojskowy. Na początku lat sześćdziesiątych na obszarach wiejskich zaczęło działać kilka organizacji partyzanckich, w tym Partyzancka Armia Ubogich (EGP); Rewolucyjna Organizacja Ludu Zbrojnego (ORPA); oraz Siły Zbrojne Rebeliantów (FAR). W 1982 roku organizacje partyzanckie połączyły się, tworząc Narodową Jedność Rewolucyjną Gwatemali (URNG). Począwszy od 1966 roku armia rozpoczęła zakrojoną na szeroką skalę kampanię przeciw powstańcom na obszarach wiejskich, która wyeliminowała większość zbrojnego oporu wobec reżimu. Na obszarach miejskich kontynuowano działania partyzanckie poprzez sabotaż gospodarczy i ukierunkowane zabójstwa. Nasiliły się represje ze strony wojska, prawicowych sił paramilitarnych i szwadronów śmierci, takich jak Biała Ręka, wraz z torturami i morderstwami organizatorów związkowych, działaczy społecznych, studentów, specjalistów i innych podejrzanych lewicowców. W marcu 1982 r. wojskowy zamach stanu spowodował, że prezydentem został generał Efraín Ríos Montt, prawicowy ekstremista, kandydat na prezydenta w 1974 r. i świecki pastor ewangelicko-protestanckiego „Kościoła Słowa”. Jego prezydentura (1982–1983) jest powiązana z najgorszymi naruszeniami praw człowieka podczas 36-letniej wojny domowej, a organizacje praw człowieka obszernie dokumentują „akty ludobójstwa” popełnione przez jego rząd. W marcu 1994 r. sponsorowany przez ONZ proces pokojowy doprowadził do porozumienia między URNG a rządem. W styczniu 1996 roku na prezydenta wybrano Álvaro Arzu, kandydata centroprawicowej Partii Postępu Narodowego (PAN). Ostateczne porozumienie pokojowe zostało podpisane 29 grudnia 1996 r., formalnie kończąc 36-letnią wojnę domową, której główne wydarzenia są obszernie udokumentowane w Raporcie CEH z 1999 r. i powiązanych raportach.

Guevara, Ernesto „Che”

(1927–1967) rewolucjonista z Ameryki Łacińskiej

Ernesto Guevara de la Serna, ikoniczny rewolucjonista z Ameryki Łacińskiej, którego oblicze pozostaje symbolem lewicowych i marksistowskich walk na całym kontynencie i na świecie, dołączył do Ruchu 26 Lipca Fidela Castro pod koniec 1955 roku. Wkrótce stał się wyjątkowo skutecznym przywódcą partyzanckim, jego charyzma, inteligencja i rewolucyjny idealizm uczynił go jedną z czołowych postaci pierwszych lat rewolucji kubańskiej. Był głównym impulsem stojącym za koncepcją socjalistycznego „Nowego Człowieka”, leżącą u podstaw wielu polityk kubańskiego rządu na początku lat sześćdziesiątych, w których rewolucyjny zapał był postrzegany jako bardziej fundamentalny niż materialne zachęty (takie jak płace i świadczenia) w napędzaniu robotnicy do produkcji. Przekonany, że sukcesy Kuby można powielić w innych krajach dzięki temu, co nazwał „foco” teorią rewolucji, w której niewielka grupa rewolucjonistów może wywołać masowe powstanie i obalić dyktatury, udał się do Boliwii w 1967 r., aby przetestować swoją teorię. Przewidywane powstanie ludowe nie doszło do skutku i po kilku miesiącach został schwytany i stracony przez boliwijskie wojsko. Jego pisma na temat rewolucji i wojny partyzanckiej pozostają klasyką swojej epoki. Urodzony 14 czerwca 1927 roku w zamożnej rodzinie właścicieli ziemskich w Rosario w Argentynie, Guevara był wątłym i chorowitym chłopcem cierpiącym na astmę, która nękała go przez całe życie. Wychowany jako katolik, ze względu na astmę naukę pobierał głównie w domu, pod okiem matki Celi de la Serna y Llosa i czwórki rodzeństwa. Jego ojciec, Ernesto Guevara Lynch, był biznesmenem i przez pewien czas prowadził plantację mate (herbaty) należącą do jego żony. Obaj byli zagorzałymi lewicowcami. Od matki, z którą był blisko emocjonalnie przez całe życie, nabył trwającą całe życie pasję do książek, nauki i polityki. W 1943 roku, gdy Guevara miał 16 lat, jego rodzina przeniosła się do Kordoby. Po ukończeniu szkoły średniej rozpoczął studia inżynierskie. W 1947 wraz z rodziną przeprowadził się do Buenos Aires, gdzie wstąpił na uniwersytet, aby studiować inżynierię, a następnie przejść na medycynę. W 1951 roku wraz

z przyjacielem wyruszyli w całoroczną podróż motocyklową po Ameryce Południowej, gdzie na własne oczy zobaczył biedę i niesprawiedliwości społeczne na tym kontynencie (opisane w jego dziennikach i udratyzowane w filmie „Dzienniki motocyklowe” z 2004 r.). Ukończywszy studia medyczne w 1953 r., podróżował przez Boliwię i Peru do Gwatemali, gdzie był świadkiem rewolucji społecznej pod rządami prezydenta Jacobo Arbenza. Po obaleniu Arbenza w wyniku zamachu stanu zorganizowanego przez USA w 1954 r., który ugruntował antyimperializm Guevary, Guevara udał się do Meksyku i nawiązał kontakt z kubańskim uchodźcą Fidelem Castro. Przekonany, że Castro jest wizjonerskim rewolucjonistą, którego od dawna szukał, przyłączył się do Ruchu 26 Lipca Castro i wkrótce stał się jednym z jego przywódców. Grupa wyruszyła na Kubę w listopadzie 1956 roku i przez następne dwa lata Guevara odegrał kluczową rolę w wojnie partyzanckiej przeciwko kubańskiemu dyktatorowi Fulgencio Batiście, zyskując reputację utalentowanego, a czasem bezwzględnego dowódcy. Po obaleniu Batisty w styczniu 1959 r. Guevara został powołany do Narodowego Instytutu Reformy Rolnej, a później został prezesem Narodowego Banku, ministrem przemysłu i ambasadorem przy ONZ. W tym okresie rozwinął swoje idee dotyczące socjalistycznego Nowego Człowieka i jego foco teorii rewolucji. Po kilku nieudanych próbach wywołania rewolucji socjalistycznych w innych krajach (w tym w Panamie, Republice Dominikany i Kongo), pod koniec 1966 roku udał się do Boliwii w nadziei wywołania masowego powstania. 8 października 1967 roku on i jego zmarznięte siły zostali schwytani przez boliwijskie wojsko, a następnego dnia straceni. Powszechnie uważany jest za jedną z najważniejszych postaci rewolucyjnych XX wieku.